

สุดตุนตปิฎก ทีฆนิกาย¹ สีลขุณฺณวรรค

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

๑. พุรหมชาลสุดต ปริพฺพาชกกา

[๑] เอมเม สุตฺ :- เอกิ สมยํ ภควา อนฺตรวา จ ราชคหิ อนฺตรวา จ นาฬินทํ อทฺธานมคฺคปฺปฏิปนฺโน โหติ มหตา ภิกฺขุสํเขน สทฺธิ ปญฺจมตฺเตหิ ภิกฺขุสฺเตหิ. สุปฺปิโยปิ ไช ปริพฺพาชโก อนฺตรวา จ ราชคหิ อนฺตรวา จ นาฬินทํ อทฺธานมคฺคปฺปฏิปนฺโน โหติ สทฺธิ อนฺเตวาสิณา พุรหมทตฺเตน มาณเวน. ตตฺร สุทํ สุปฺปิโย ปริพฺพาชโก อเนกปริยาเยน พุทฺธสฺส อวณฺณํ ภาสติ, ฌมฺมสฺส อวณฺณํ ภาสติ, สัมมสฺส อวณฺณํ ภาสติ; สุปฺปิยสฺส ปน ปริพฺพาชกสฺส อนฺเตวาสิ พุรหมทตฺโต มาณโว อเนกปริยาเยน พุทฺธสฺส วณฺณํ ภาสติ, ฌมฺมสฺส วณฺณํ ภาสติ, สัมมสฺส วณฺณํ ภาสติ. อิติห เต อุโป อัจริยนฺเตวาสิ อญฺญมญฺญสฺส อฺชฺชวิปฺจจนีกฺวาทา ภควนฺตํ ปิฎฺฐิจิตฺโต ปิฎฺฐิจิตฺโต อญฺฺพนฺธา โหนติ ภิกฺขุสํมญฺจ.

[๒] อถ ไช ภควา อมฺพลญฺจิกายํ ราชาคารเก เอกฺรตฺติวาลํ อฺปคณฺธิ สทฺธิ ภิกฺขุสํเขน. สุปฺปิโยปิ ไช ปริพฺพาชโก อมฺพลญฺจิกายํ ราชาคารเก เอกฺรตฺติวาลํ อฺปคณฺธิ อนฺเตวาสิณา พุรหมทตฺเตน มาณเวน. ตตฺรปิ สุทํ สุปฺปิโย ปริพฺพาชโก อเนกปริยาเยน พุทฺธสฺส อวณฺณํ ภาสติ, ฌมฺมสฺส อวณฺณํ ภาสติ, สัมมสฺส อวณฺณํ ภาสติ; สุปฺปิยสฺส ปน ปริพฺพาชกสฺส อนฺเตวาสิ พุรหมทตฺโต มาณโว อเนกปริยาเยน พุทฺธสฺส วณฺณํ ภาสติ, ฌมฺมสฺส วณฺณํ ภาสติ, สัมมสฺส วณฺณํ ภาสติ. อิติห เต อุโป อัจริยนฺเตวาสิ อญฺญมญฺญสฺส อฺชฺชวิปฺจจนีกฺวาทา ภควนฺตํ ปิฎฺฐิจิตฺโต ปิฎฺฐิจิตฺโต อญฺฺพนฺธา โหนติ ภิกฺขุสํมญฺจ.

[๓] อถ ไช สมฺพหุลานํ ภิกฺขุณํ รตฺติยา ปจฺจฺฐสมยํ ปจฺจฺฐจิตานํ มณฺฑลมาเพ สนฺนิสินฺหานํ สนฺนิปฺติตานํ อยํ สํชฺยธมฺโม อฺทปาที “อจฺฉริยํ อารุโส, อพฺภูตํ อารุโส, ยาวญฺจิทํ เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมฺพุทฺธเณ สตฺตทานํ นานาธิมฺตฺติกตา สุปฺปฏิวิทิตา. อยํ หิ สุปฺปิโย ปริพฺพาชโก อเนกปริยาเยน พุทฺธสฺส อวณฺณํ ภาสติ, ฌมฺมสฺส อวณฺณํ ภาสติ, สัมมสฺส อวณฺณํ ภาสติ; สุปฺปิยสฺส ปน ปริพฺพาชกสฺส อนฺเตวาสิ พุรหมทตฺโต มาณโว อเนกปริยาเยน พุทฺธสฺส วณฺณํ ภาสติ, ฌมฺมสฺส วณฺณํ ภาสติ, สัมมสฺส วณฺณํ ภาสติ. อิติห อิเม อุโป อัจริยนฺเตวาสิ อญฺญมญฺญสฺส อฺชฺชวิปฺจจนีกฺวาทา ภควนฺตํ ปิฎฺฐิจิตฺโต ปิฎฺฐิจิตฺโต อญฺฺพนฺธา โหนติ ภิกฺขุสํมญฺจา”ติ.

[๔] อถ ไช ภควา เตสํ ภิกฺขุณํ อิมํ สงฺชฺยธมฺมํ วิทิตฺวา, เยน มณฺฑลมาไฟฺ, เตนฺอุปสงฺกมิ; อฺอุปสงฺกมิตฺวา ปญฺญตฺเต อาสเน นิสิตฺติ; นิสฺชช ไช ภควา ภิกฺขุ อามนฺเตสิ “กาย นฺตฺถ ภิกฺขเว เอตฺรหิ กถาย สนฺนิสินฺหา สนฺนิปฺติตา, กา จ ปน โว อนฺตรากถา วิปฺปกตา”ติ. เอวํ วุตฺเต, เต ภิกฺขุ

¹ พระไตรปิฎกบาลีอักษรไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม ๙

ภควन्द์ เอตทไวจู้ “อิธ ภนฺเต อมฺหากํ รัตติยา ปจฺจุสสมยํ ปจฺจุจฺจิตานํ มณฺฑลมาเพ สฺนฺนินฺนินานํ สฺนฺนินฺปิตานํ อยํ สํชฺยธมฺโม อุกฺพาที ‘อจฺฉริยํ อารุโส, อพฺภูตํ อารุโส, ยาวณฺจิทํ เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมฺพุทฺเธน สตฺตานํ นานาธมฺมตฺติกตา สฺบุปฺปฏิวิทิตา, อยํ หิ สฺบุปฺปิโย ปริพฺพาชโก อเนกปริยาเยน พุทฺธสฺส อวณฺณํ ภาสตี, ธมฺมสฺส อวณฺณํ ภาสตี, สํชฺส อวณฺณํ ภาสตี; สฺบุปฺปิยสฺส ปน ปริพฺพาชกสฺส อนฺตฺวาสิ พุทฺหมทฺโต มาณโว อเนกปริยาเยน พุทฺธสฺส วณฺณํ ภาสตี, ธมฺมสฺส วณฺณํ ภาสตี, สํชฺส วณฺณํ ภาสตี. อิติห อิเม อุกฺโปก อจฺฉริยนฺตฺวาสิ อณฺณมณฺณสฺส อุกฺขวิปฺจฺจเนกฺวาทา ภควन्द์ ปิฏฺฐิตฺโต ปิฏฺฐิตฺโต อณฺุพฺนฺธา โหนฺติ ภิกฺขุสํชฺญจาทิ; อยํ โข โน ภนฺเต อนฺตรากถา วิปฺปกตา, อถ ภควา อณฺุปฺปตฺโต”ติ.

[๕] “มมํ วา ภิกฺขเว ปเร อวณฺณํ ภาเสยฺยํ, ธมฺมสฺส วา อวณฺณํ ภาเสยฺยํ, สํชฺส วา อวณฺณํ ภาเสยฺยํ; ตตร ตฺเมหิ น อาฆาโต น อปฺปจฺโย น เจตฺโส อนภฺริทฺธิ กรณียา. มมํ วา ภิกฺขเว ปเร อวณฺณํ ภาเสยฺยํ, ธมฺมสฺส วา อวณฺณํ ภาเสยฺยํ, สํชฺส วา อวณฺณํ ภาเสยฺยํ; ตตร เจ ตฺเมห อสฺสถ กุปิตา วา อนตฺตมฺนา วา, ตฺมฺหณฺณเววสฺส เตน อนฺตรายิ. มมํ วา ภิกฺขเว ปเร อวณฺณํ ภาเสยฺยํ, ธมฺมสฺส วา อวณฺณํ ภาเสยฺยํ, สํชฺส วา อวณฺณํ ภาเสยฺยํ; ตตร เจ ตฺเมห อสฺสถ กุปิตา วา อนตฺตมฺนา วา, อปิ นฺ ตฺเมห ปเรสํ สฺภาสิตํ วา ทฺพฺภาสิตํ วา อาชานเยยฺยธา”ติ. โน เหนฺตํ ภนฺเต. “มมํ วา ภิกฺขเว ปเร อวณฺณํ ภาเสยฺยํ, ธมฺมสฺส วา อวณฺณํ ภาเสยฺยํ, สํชฺส วา อวณฺณํ ภาเสยฺยํ; ตตร ตฺเมหิ อภฺภูตํ อภฺภูตโต นิพฺเพเจตฺตพฺพํ ‘อิตฺติเปตํ อภฺภูตํ, อิตฺติเปตํ อตจฺฉํ, นตฺถิ เจตํ อเมหฺสุ, น จ ปเนตํ อเมหฺสุ สํวิชฺชตี”ติ.

[๖] มมํ วา ภิกฺขเว ปเร วณฺณํ ภาเสยฺยํ, ธมฺมสฺส วา วณฺณํ ภาเสยฺยํ, สํชฺส วา วณฺณํ ภาเสยฺยํ; ตตร ตฺเมหิ น อานนฺโท น โสมนสฺสํ น เจตฺโส อุกฺพิลาวิตตฺตํ กรณียํ. มมํ วา ภิกฺขเว ปเร วณฺณํ ภาเสยฺยํ, ธมฺมสฺส วา วณฺณํ ภาเสยฺยํ, สํชฺส วา วณฺณํ ภาเสยฺยํ; ตตร เจ ตฺเมห อสฺสถ อานนฺทินิ สฺมฺนา อุกฺพิลาวิตา ตฺมฺหณฺณเววสฺส เตน อนฺตรายิ. มมํ วา ภิกฺขเว ปเร วณฺณํ ภาเสยฺยํ, ธมฺมสฺส วา วณฺณํ ภาเสยฺยํ, สํชฺส วา วณฺณํ ภาเสยฺยํ; ตตร ตฺเมหิ ภูตํ ภูตโต ปฏฺฐานิตพฺพํ ‘อิตฺติเปตํ ภูตํ, อิตฺติเปตํ ตจฺฉํ, อตฺถิ เจตํ อเมหฺสุ, สํวิชฺชตี จ ปเนตํ อเมหฺสุ’ติ.

จฺพฺสีล

[๗] อปฺปมตฺตกํ โข ปเนตํ ภิกฺขเว โอรมตฺตกํ สีสฺมตฺตกํ, เยน ปฺุฏฺฐชินฺ ตถาคตฺสฺส วณฺณํ วทฺมาโน วเทยฺย. กตมณฺจ ตํ ภิกฺขเว อปฺปมตฺตกํ โอรมตฺตกํ สีสฺมตฺตกํ, เยน ปฺุฏฺฐชินฺ ตถาคตฺสฺส วณฺณํ วทฺมาโน วเทยฺย.

[๘] ‘ปาณฺาติปาตํ ปหาย ปาณฺาติปาตา ปฏฺฐิวิโรตฺ สมณฺเณ โคตโม นินฺทิตฺทณฺุโท นินฺทิตฺสฺตฺถิโธ ลชฺฐี ทฺยาปฺนฺโน สพฺพปาณฺภูตฺทิตานุกมฺปปี วิหฺรตี”ติ. อิติ วา หิ ภิกฺขเว ปฺุฏฺฐชินฺ ตถาคตฺสฺส วณฺณํ วทฺมาโน วเทยฺย.

‘อทินฺนาทานํ ปหาย อทินฺนาทานา ปฏิวิโรโต สมโณ โคตโม ทินฺนาทายี ทินฺนปาฏิกงฺขี
อเถเนน สุจิฏฺฐเตน อตตนา วิหระตี’ติ. อิติ วา หิ ภิกฺขเว ปุ่ชฺชโน ตถาคตฺสฺส วณฺณํ วทมาโน
วเทยฺย.

‘อพรหมจริยํ ปหาย พรหมจารี สมโณ โคตโม อาราจารย์ วิโรโต เมถุนา คามธมฺมา’ติ. อิติ
วา หิ ภิกฺขเว ปุ่ชฺชโน ตถาคตฺสฺส วณฺณํ วทมาโน วเทยฺย.

[๙] ‘มุสาวาทํ ปหาย มุสาวาทา ปฏิวิโรโต สมโณ โคตโม สจฺจวาที สจฺจสนฺโห เถโต
ปจฺจยิโก อวิสํวาทโก โลกสฺสา’ติ. อิติ วา หิ ภิกฺขเว ปุ่ชฺชโน ตถาคตฺสฺส วณฺณํ วทมาโน วเทยฺย.

‘ปีสุณํ วาจํ ปหาย ปีสุณาย วาจา ย ปฏิวิโรโต สมโณ โคตโม, อิติ สุตฺวา น อมฺตร
อกฺขาตา อิมสํ เกทาย, อมฺตร วา สุตฺวา น อิมสํ อกฺขาตา อมฺสํ เกทาย. อิติ ภินฺนानํ วา
สนฺธาตา, สหิตานํ วา อนุปฺปาทา, สมคฺคاراโม สมคฺครโต สมคฺคณฺหนี สมคฺคกรณี วาจํ
ภาสิตา’ติ. อิติ วา หิ ภิกฺขเว ปุ่ชฺชโน ตถาคตฺสฺส วณฺณํ วทมาโน วเทยฺย.

‘ผรุสํ วาจํ ปหาย ผรุสาย วาจา ย ปฏิวิโรโต สมโณ โคตโม, ยา सा वाजा नेला गण्डनसुखा
प्रेमनीया हयङ्गमा प्री पृथुनगन्ता पृथुनमनापा, ตถารूपी วาจํ ภาสิตา’ติ. อิติ วา หิ ภิกฺขเว
ปุ่ชฺชโน ตถาคตฺสฺส วณฺณํ วทมาโน วเทยฺย.

‘สมฺพปฺปลาปํ ปหาย สมฺพปฺปลาปา ปฏิวิโรโต สมโณ โคตโม กาลวาที ภูตวาที อตฺถวาที
ธมฺมวาที วินยวาที, นิธานวตี วาจํ ภาสิตา กาเลน สาปเทสํ ปริยนฺตวตี อตฺถสฺสพหิตนฺ’ติ. อิติ วา หิ
ภิกฺขเว ปุ่ชฺชโน ตถาคตฺสฺส วณฺณํ วทมาโน วเทยฺย.

- [๑๐] ‘พีชคามภูตคามสมารมฺภา ปฏิวิโรโต สมโณ โคตโม’ติ. อิติ วา หิ ภิกฺขเว ๕เปฯ
- เอกภตฺติโก สมโณ โคตโม รตฺตฺพรโต วิโรโต วิกาลโกชฺนา...
- นจฺจคีตวาทิตฺวิสุทฺทสฺสนา ปฏิวิโรโต สมโณ โคตโม...
- มาลาคนฺธวิเลปนธารณมณฺฑนวิภูสนฺภูจฺจนา ปฏิวิโรโต สมโณ โคตโม...
- อุจฺจาสนนมหาสนนา ปฏิวิโรโต สมโณ โคตโม....
- ชาตฺรฺพรชตปฏิกฺคหฺนา ปฏิวิโรโต สมโณ โคตโม....
- อามกณฺธปฏิกฺคหฺนา ปฏิวิโรโต สมโณ โคตโม....
- อามกมฺสปฏิกฺคหฺนา ปฏิวิโรโต สมโณ โคตโม....
- อิตฺถีมาริกาปฏิกฺคหฺนา ปฏิวิโรโต สมโณ โคตโม....
- ทาสีทาสปฏิกฺคหฺนา ปฏิวิโรโต สมโณ โคตโม....
- อเชพฺกปฏิกฺคหฺนา ปฏิวิโรโต สมโณ โคตโม....
- กุกฺกุฏสฺสกรปฏิกฺคหฺนา ปฏิวิโรโต สมโณ โคตโม....
- หตฺถิควสฺสพวปฏิกฺคหฺนา ปฏิวิโรโต สมโณ โคตโม....
- เชตตฺวตฺตฺรปฏิกฺคหฺนา ปฏิวิโรโต สมโณ โคตโม....
- ทฺฐเตยฺยปหิณคฺมนานฺโยคา ปฏิวิโรโต สมโณ โคตโม....
- กยวิกฺกยา ปฏิวิโรโต สมโณ โคตโม....
- ตุลฺลภูกํสฺสภูมฺมานภูฏา ปฏิวิโรโต สมโณ โคตโม....

อุกโกฏนนวนจนนิกตีสาวโยคา ปฏิวิโรโต สมโณ โคตโม....

เวทนรพณนวิปราโมสอาโลปสหสาการา ปฏิวิโรโต สมโณ โคตโม'ติ. อิติ วา หิ ภิกขเว
ปฺฤชฺชนโน ตถาคตสฺส วณฺณํ วทมาโน วเทยฺย.

จฺฬสึลํ นิฏฺฐิตํ.

มชฺฌิมสึล

[๑๑] 'ยถา วา ปเนเก โภนฺโต สมณพฺราหฺมณา สทฺธาเทยฺยานิ โภชนานิ ภูถฺชิตฺวา เต
เอวรูปิ พิชฺคามภฺตคามสมารมฺภํ อนุยฺตฺตา วิหรนฺติ. เสยฺยถิทํ. มฺลพิชฺ ฆนฺธพิชฺ ฝลฺลพิชฺ อคฺคพิชฺ
พิชฺพิชฺเมว ปญฺจมํ, อิติ วา; อิติ เอวรูปา พิชฺคามภฺตคามสมารมฺภา ปฏิวิโรโต สมโณ โคตโม'ติ; อิติ
วา หิ ภิกขเว ปฺฤชฺชนโน ตถาคตสฺส วณฺณํ วทมาโน วเทยฺย.

[๑๒] 'ยถา วา ปเนเก โภนฺโต สมณพฺราหฺมณา สทฺธาเทยฺยานิ โภชนานิ ภูถฺชิตฺวา เต
เอวรูปิ สนฺนิการกปริโภคํ อนุยฺตฺตา วิหรนฺติ. เสยฺยถิทํ. อนุสนฺนินิ ปานสนฺนินิ วตฺถสนฺนินิ
ยานสนฺนินิ สยฺนสนฺนินิ วิเลปนสนฺนินิ คนฺธสนฺนินิ อามิสสนฺนินิ อิติ วา; อิติ เอวรูปา สนฺนิการก
ปริโภคา ปฏิวิโรโต สมโณ โคตโม'ติ; อิติ วา หิ ภิกขเว ปฺฤชฺชนโน ตถาคตสฺส วณฺณํ วทมาโน
วเทยฺย.

[๑๓] 'ยถา วา ปเนเก โภนฺโต สมณพฺราหฺมณา สทฺธาเทยฺยานิ โภชนานิ ภูถฺชิตฺวา เต
เอวรูปิ วิสฺสุทสฺสนํ อนุยฺตฺตา วิหรนฺติ. เสยฺยถิทํ. นจฺจ คีตํ วาทิตํ เปกฺขํ อกฺขานํ ปาณิสฺสํ เวตานิ
กุมภถฺถนํ โสภนคฺรภํ จณฺฑาลํ วัสํ โธวณํ หตฺถียุทฺธํ อสฺสยฺุทฺธํ มหิสฺสยฺุทฺธํ อุสภยฺุทฺธํ อชฺยฺุทฺธํ เมณฺช
ยฺุทฺธํ กุกฺกฏยฺุทฺธํ วฏฺฏกยฺุทฺธํ ทณฺชยฺุทฺธํ มฺภูจียฺุทฺธํ นิพฺพยฺุทฺธํ อญฺโยธิกํ พลคฺคํ เสนาพฺยฺุทฺธํ
อนีกทสฺสนํ อิติ วา; อิติ เอวรูปา วิสฺสุทสฺสนา ปฏิวิโรโต สมโณ โคตโม'ติ; อิติ วา หิ ภิกขเว
ปฺฤชฺชนโน ตถาคตสฺส วณฺณํ วทมาโน วเทยฺย.

[๑๔] 'ยถา วา ปเนเก โภนฺโต สมณพฺราหฺมณา สทฺธาเทยฺยานิ โภชนานิ ภูถฺชิตฺวา เต
เอวรูปิ ชฺฐตฺตปฺปมาทฺฐจฺานานูโยคมนุยฺตฺตา วิหรนฺติ. เสยฺยถิทํ. อฏฺฐปทํ ทสฺปทํ อากาสํ ปริหารปลํ
สนฺติกํ ฆลิกํ สมฺภิกํ สลาทฺตถํ อกฺขํ ปงฺคจิริ วงกํ โมกฺขจิกํ จิงฺคฺลิกํ ปตฺตาทฺทํ ฆฏิกํ ฆนฺทํ อกฺขริกํ
มเนสิกํ ยถาวชฺชํ อิติ วา; อิติ เอวรูปา ชฺฐตฺตปฺปมาทฺฐจฺานานูโยคา ปฏิวิโรโต สมโณ โคตโม'ติ;
อิติ วา หิ ภิกขเว ปฺฤชฺชนโน ตถาคตสฺส วณฺณํ วทมาโน วเทยฺย.

[๑๕] 'ยถา วา ปเนเก โภนฺโต สมณพฺราหฺมณา สทฺธาเทยฺยานิ โภชนานิ ภูถฺชิตฺวา เต
เอวรูปิ อุจฺจาสนมมหาสนนํ อนุยฺตฺตา วิหรนฺติ. เสยฺยถิทํ. อาสนทํ ปลลฺงกํ โคนกํ จิตฺตกํ ปฏิกํ
ปฏฺฐลิกํ ตฺฐลิกํ วิกติกํ อฺุทฺธโลมํ เอกนฺตโลมํ กฏฺฐิสฺสํ โกเสยฺยํ กุตฺตกํ หตฺถตฺถนํ อสฺสตฺถนํ ฆตฺถนํ
อชินปฺปเวณิ กทฺถิมิคปวรปจฺจตฺถนํ สจฺจตฺถนํ อฺุทฺธโลมิตฺถนํ อิติ วา; อิติ เอวรูปา

มหาศีล

[๒๑] ‘ยถา วา ปเนเก โภงโต สมณพราหมณา สทฐาเทยยานิ โภชนานิ ญญชิตฺวา เต เอวฺรฺอุปาย ตีรจฺฉานวิชฺชาย มิจฺฉาชีเวน ชีวิกํ กปฺเปนฺติ. เสยฺยถีทํ. องคํ นิमितฺตํ อุปฺปาตํ สฺสปินํ ลกฺขณํ มฺมุสิกจฺฉินฺนํ อคฺคิโหมํ ทพฺพิโหมํ ฤสโหมํ กณโหมํ ตณฺฑุลโหมํ สฺปฺปิโหมํ เตลโหมํ มฺมุขโหมํ โลหิตโหมํ องคฺวิชฺชา วตฺตฺวิชฺชา ขตฺตฺวิชฺชา สิววิชฺชา ญฺตฺวิชฺชา ญฺริวิชฺชา อหิวิชฺชา วิสฺวิชฺชา วิจฺฉิกวิชฺชา มฺมุสิกวิชฺชา สกฺกณวิชฺชา วายสฺวิชฺชา ปกฺกชฺฌมานํ สรปฺริตฺตานิ มิคจกํ อิติ วา; อิติ เอวฺรฺอุปาย ตีรจฺฉานวิชฺชาย มิจฺฉาชีวา ปฏฺวิโรโต สมโณ โคตโม’ติ; อิติ วา หิ ภิกฺขเว ปุณฺณชฺชโน ตถาคตฺสฺส วณฺณํ วทมาโน วเทยฺย.

[๒๒] ‘ยถา วา ปเนเก โภงโต สมณพราหมณา สทฐาเทยยานิ โภชนานิ ญญชิตฺวา เต เอวฺรฺอุปาย ตีรจฺฉานวิชฺชาย มิจฺฉาชีเวน ชีวิกํ กปฺเปนฺติ. เสยฺยถีทํ. มณฺโณลฺกฺขณํ วตฺตลฺกฺขณํ ทณฺฑลฺกฺขณํ สตฺตลฺกฺขณํ อสิลฺกฺขณํ อสุลฺกฺขณํ ฐนฺนลฺกฺขณํ อารุชฺลฺกฺขณํ อิตฺถิลฺกฺขณํ ปุริสลฺกฺขณํ กุมารลฺกฺขณํ กุมาริลฺกฺขณํ ทาสลฺกฺขณํ ทาสิลฺกฺขณํ หตฺถิลฺกฺขณํ อสฺสลฺกฺขณํ มหิสลฺกฺขณํ อุสฺสลฺกฺขณํ โคลลฺกฺขณํ อชลฺกฺขณํ เมณฺฑลฺกฺขณํ กุกฺกฏลฺกฺขณํ วมฺภูกฺกลฺกฺขณํ โคธาลฺกฺขณํ กณฺณิกาลลฺกฺขณํ กจฺจปลลฺกฺขณํ มิคลลฺกฺขณํ อิติ วา; อิติ เอวฺรฺอุปาย ตีรจฺฉานวิชฺชาย มิจฺฉาชีวา ปฏฺวิโรโต สมโณ โคตโม’ติ; อิติ วา หิ ภิกฺขเว ปุณฺณชฺชโน ตถาคตฺสฺส วณฺณํ วทมาโน วเทยฺย.

[๒๓] ‘ยถา วา ปเนเก โภงโต สมณพราหมณา สทฐาเทยยานิ โภชนานิ ญญชิตฺวา เต เอวฺรฺอุปาย ตีรจฺฉานวิชฺชาย มิจฺฉาชีเวน ชีวิกํ กปฺเปนฺติ. เสยฺยถีทํ. รณฺณํ นิยฺยานํ ภวิสฺสติ, รณฺณํ อนิยฺยานํ ภวิสฺสติ; อพฺภนฺตรานํ รณฺณํ อุปฺยานํ ภวิสฺสติ, พาทิรานํ รณฺณํ อปฺยานํ ภวิสฺสติ; พาทิรานํ รณฺณํ อุปฺยานํ ภวิสฺสติ, อพฺภนฺตรานํ รณฺณํ อปฺยานํ ภวิสฺสติ; อพฺภนฺตรานํ รณฺณํ ชโย ภวิสฺสติ, พาทิรานํ รณฺณํ ปฺราชโย ภวิสฺสติ; พาทิรานํ รณฺณํ ชโย ภวิสฺสติ, อพฺภนฺตรานํ รณฺณํ ปฺราชโย ภวิสฺสติ; อิติ อิมสฺส ชโย ภวิสฺสติ, อิมสฺส ปฺราชโย ภวิสฺสติ อิติ วา; อิติ เอวฺรฺอุปาย ตีรจฺฉานวิชฺชาย มิจฺฉาชีวา ปฏฺวิโรโต สมโณ โคตโม’ติ; อิติ วา หิ ภิกฺขเว ปุณฺณชฺชโน ตถาคตฺสฺส วณฺณํ วทมาโน วเทยฺย.

[๒๔] ‘ยถา วา ปเนเก โภงโต สมณพราหมณา สทฐาเทยยานิ โภชนานิ ญญชิตฺวา เต เอวฺรฺอุปาย ตีรจฺฉานวิชฺชาย มิจฺฉาชีเวน ชีวิกํ กปฺเปนฺติ. เสยฺยถีทํ. จนฺทคฺคาโห ภวิสฺสติ, สุริยคฺคาโห ภวิสฺสติ, นกฺขตฺตคฺคาโห ภวิสฺสติ, จนฺทิมสุริยานํ ปถคฺมนํ ภวิสฺสติ, จนฺทิมสุริยานํ อุปฺปถคฺมนํ ภวิสฺสติ, นกฺขตฺตานํ ปถคฺมนํ ภวิสฺสติ, นกฺขตฺตานํ อุปฺปถคฺมนํ ภวิสฺสติ, อุกฺกาปาโต ภวิสฺสติ, ทิสาทาโห ภวิสฺสติ, ญฺมิจาลो ภวิสฺสติ, เทวทฺนุทฺมิ ภวิสฺสติ, จนฺทิมสุริยนกฺขตฺตานํ อุกคฺมนํ โอคคฺมนํ สํกิลฺลํ โวทานํ ภวิสฺสติ; เอวฺวิปาโก จนฺทคฺคาโห ภวิสฺสติ, เอวฺวิปาโก สุริยคฺคาโห ภวิสฺสติ, เอวฺวิปาโก นกฺขตฺตคฺคาโห ภวิสฺสติ, เอวฺวิปากํ จนฺทิมสุริยานํ ปถคฺมนํ ภวิสฺสติ, เอวฺวิปากํ จนฺทิมสุริยานํ อุปฺปถคฺมนํ ภวิสฺสติ, เอวฺวิปากํ นกฺขตฺตานํ ปถคฺมนํ ภวิสฺสติ; เอวฺวิปากํ นกฺขตฺตานํ อุปฺปถคฺมนํ ภวิสฺสติ, เอวฺวิปาโก อุกฺกาปาโต ภวิสฺสติ, เอวฺวิปาโก ทิสาทาโห ภวิสฺสติ,

เอววิปาโก ภูมิจาโล ภวิสฺสติ, เอววิปาโก เทวทฺนทฺภิ ภวิสฺสติ, เอววิปากํ จนฺทิมสฺสุริยนกฺขตตํ
อฺคฺคมนํ โอคมนํ สํกิลลํ โวทานํ ภวิสฺสติ อิติ วา; อิติ เอวรูปาย ตีรจฺฉานวิชฺชาย มิจฺฉาชีวา
ปฏฺวิโรโต สมฺโน โคตโม’ติ; อิติ วา หิ ภิกฺขเว ปุณฺณฺชนโน ตถาคตฺสฺส วณฺณํ วทมาโน วเทยฺย.

[๒๕] ‘ยถา วา ปเนเก โภนฺโต สมณพฺรหฺมณา สทฺธาเทยฺยานิ โภชนานิ ภูณฺชิตฺวา, เต
เอวรูปาย ตีรจฺฉานวิชฺชาย มิจฺฉาชีเวน ชีวิกํ กปฺเปเนติ. เสยฺยถิทํ. สฺวภูจิกกา ภวิสฺสติ, ทฺพฺพฺภูจิกกา
ภวิสฺสติ, สฺภิกฺขํ ภวิสฺสติ, ทฺพฺภิกฺขํ ภวิสฺสติ, เขมํ ภวิสฺสติ, ภยํ ภวิสฺสติ, โรโค ภวิสฺสติ, อาโรคฺยํ
ภวิสฺสติ, มุทฺทา, คณฺนา, สํชานํ, กาเวยฺยํ, โลกายตํ, อิติ วา; อิติ เอวรูปาย ตีรจฺฉานวิชฺชาย
มิจฺฉาชีวา ปฏฺวิโรโต สมฺโน โคตโม’ติ; อิติ วา หิ ภิกฺขเว ปุณฺณฺชนโน ตถาคตฺสฺส วณฺณํ วทมาโน
วเทยฺย.

[๒๖] ‘ยถา วา ปเนเก โภนฺโต สมณพฺรหฺมณา สทฺธาเทยฺยานิ โภชนานิ ภูณฺชิตฺวา, เต
เอวรูปาย ตีรจฺฉานวิชฺชาย มิจฺฉาชีเวน ชีวิกํ กปฺเปเนติ. เสยฺยถิทํ. อวฺวาหนํ วิวฺวาหนํ สํวหนํ วิวหนํ
สํกิรณํ วิกิรณํ สฺภคฺคกรณํ ทฺพฺภคฺคกรณํ วิรฺุทฺคพฺภกรณํ ชิวฺหานิพนฺธํ หนฺสํหนํ หตฺถาภิกฺขปฺปํ
หนฺชปฺปํ กณฺณชปฺปํ อาทาสปฺปํ กุมาริปฺปํ เทวปฺปํ อาทิจฺจุปฺปจฺฉานํ มหตฺตฺตฺตฺตฺตํ
อพฺภุชฺชณํ สิริวฺหายนํ อิติ วา; อิติ เอวรูปาย ตีรจฺฉานวิชฺชาย มิจฺฉาชีวา ปฏฺวิโรโต สมฺโน
โคตโม’ติ; อิติ วา หิ ภิกฺขเว ปุณฺณฺชนโน ตถาคตฺสฺส วณฺณํ วทมาโน วเทยฺย.

[๒๗] ‘ยถา วา ปเนเก โภนฺโต สมณพฺรหฺมณา สทฺธาเทยฺยานิ โภชนานิ ภูณฺชิตฺวา, เต
เอวรูปาย ตีรจฺฉานวิชฺชาย มิจฺฉาชีเวน ชีวิตํ กปฺเปเนติ. เสยฺยถิทํ. สนฺติกมฺมํ ปณฺธิกมฺมํ ภูติกมฺมํ
ภูริกมฺมํ วสฺสกมฺมํ โวสฺสกมฺมํ วตฺตฺกมฺมํ วตฺตฺตฺตฺตฺตํ อจฺฉนํ นฺหาปํ ชฺหํ วมนํ วิเรจฺนํ
อฺทฺทฺวิเรจฺนํ อโรวิเรจฺนํ สีสฺวิเรจฺนํ กณฺณเตลล์ เนตตตฺตปฺปํ นตฺตฺตฺตมฺมํ อณฺชนํ ปจฺจณฺชนํ สาลากิยํ
สฺลลกตฺตฺตฺตํ ทารกตฺตฺตฺตํ, มฺลลเสชฺชชานํ อณฺชปฺปทานํ, โอสฺถินํ ปฏฺมิโกชฺ อิติ วา; อิติ เอวรูปาย
ตีรจฺฉานวิชฺชาย มิจฺฉาชีวา ปฏฺวิโรโต สมฺโน โคตโม’ติ; อิติ วา หิ ภิกฺขเว ปุณฺณฺชนโน ตถาคตฺสฺส
วณฺณํ วทมาโน วเทยฺย.

อิทํ โช ภิกฺขเว อปฺปมตฺตํ โอรมตฺตํ สีสฺมตฺตํ, เยน ปุณฺณฺชนโน ตถาคตฺสฺส วณฺณํ
วทมาโน วเทยฺย.

มหาสิลล์ นิฏฺจิตํ.

ปุพฺพพนฺตกปฺปิก

[๒๘] อตฺถิ ภิกฺขเว อณฺเณว ฐมฺมา คมฺภีรา ทฺทฺทสา ทฺรฺนุโพธา สนฺตา ปณฺธิตา
อตฺกาวจฺจรา นิปฺปณา ปณฺชิตเวทนียา, เย ตถาคโต สยํ อภินฺเววา สจฺฉิกตฺวา ปเวเทติ, เยหิ
ตถาคตฺสฺส ยถาภุจํ วณฺณํ สมฺมา วทมาโน วเทยฺย; กตฺเม จ เต ภิกฺขเว ฐมฺมา คมฺภีรา ทฺทฺทสา

ทรรุโพธา สนนตา ปณีนตา อตถกาวจรา นิปุณา ปณฺทิตเวทนียา, เย ตถาคโต สยํ อภิญญา
สจฺฉิกิตฺวา ปเวเทติ, เยนี ตถาคตสฺส ยถาภุจฺจ วณฺณํ สมนฺมา วทมนฺนา วเทยฺยํ.

[๒๙] สนนฺติ ภิกฺขเว เอเก สมนฺพฺราหฺมณา ปุพฺพนฺตกปฺปิกา ปุพฺพนฺตานุกฺกฺขิโน ปุพฺพนฺตํ
อารพฺภ อเนกวิหิตานิ อธิมุตฺติปทานิ อภิวทฺตติ อญฺจารสฺสี วตฺถุหิ; เต จ โภณฺโต สมนฺพฺราหฺมณา
กิมาคมฺม กิमारพฺภ ปุพฺพนฺตกปฺปิกา ปุพฺพนฺตานุกฺกฺขิโน ปุพฺพนฺตํ อารพฺภ อเนกวิหิตานิ
อธิมุตฺติปทานิ อภิวทฺตติ อญฺจารสฺสี วตฺถุหิ.

สสฺสตวาท

[๓๐] สนนฺติ ภิกฺขเว เอเก สมนฺพฺราหฺมณา สสฺสตวาทา, สสฺสตํ อตฺตานญฺจ โลกญฺจ
ปญฺจเปนฺติ จตฺตฺหิ วตฺถุหิ; เต จ โภณฺโต สมนฺพฺราหฺมณา กิมาคมฺม กิमारพฺภ สสฺสตวาทา สสฺสตํ
อตฺตานญฺจ โลกญฺจ ปญฺจเปนฺติ จตฺตฺหิ วตฺถุหิ.

[๓๑] อธิ ภิกฺขเว เอกจฺใจ สมนฺโณ วา พฺราหฺมโณ วา อาตปฺปมนฺวาย ปธานมนฺวาย
อนฺุโยคมนฺวาย อปฺปมาทมนฺวาย สมนฺมามนฺสิการมนฺวาย ตถารูปํ เจโตสมาริํ ฝุสฺสตี, ยถาสมาหิตะ
จิตฺเต [ปริสุทฺธะ ปริโยทาเต อนงฺคเณ วอคตฺตฺปกฺกิละเส] อเนกวิหิตํ ปุพฺพเพนิวาสํ อนฺุสฺสรตี.
เสยฺยถิํ. เอกมฺปิ ชาตี ทเวปิ ชาตีโย ติสฺสโสปิ ชาตีโย จตฺสโสปิ ชาตีโย ปญฺจปิ ชาตีโย ทสฺปิ ชาตี
โย วีสมฺปิ ชาตีโย ตีสฺมฺปิ ชาตีโย จตฺตาฬีสฺมฺปิ ชาตีโย ปญฺญาสมฺปิ ชาตีโย ชาตีสมฺปิ
ชาตีสมฺปิ ชาตีสมฺปิ อเนกานิปิ ชาตีสมฺปิ อเนกานิปิ ชาตีสมฺปิ อเนกานิปิ ชาตีสมฺปิ
ชาตีสมฺปิ; ‘อมฺตฺราสี เหวํนาโม เหวํโคตฺโต เหวํวณฺโณ เหวํมาหาโร เหวํสุทฺทฺขปฺปฏิสฺสเวทึ
เหวํมายฺุปรียนฺโต, โส ตโต จโต อมฺตฺร อฺุทปาที, ตตฺตราปาสึ เหวํนาโม เหวํโคตฺโต เหวํวณฺโณ
เหวํมาหาโร เหวํสุทฺทฺขปฺปฏิสฺสเวทึ เหวํมายฺุปรียนฺโต; โส ตโต จโต อธิปฺปนฺโนติ; อิติ สาการิํ
สอฺุทฺทฺเทสํ อเนกวิหิตํ ปุพฺพเพนิวาสํ อนฺุสฺสรตี.

โส เหวํมาห ‘สสฺสโต อตฺตา จ โลโก จ วณฺโณ กุญฺญจฺจ อธิกฺกฺขายฺุจฺจิตฺ; เต จ สตฺตา
สฺนฺธาวนฺติ สฺสรนฺติ จวนฺติ อฺุปฺปชฺชนฺติ, อตฺถิ เตวว สสฺสตีสมฺ. ตํ กิสฺส เหตุ. อหํ หิ อาตปฺปมนฺวาย
ปธานมนฺวาย อนฺุโยคมนฺวาย อปฺปมาทมนฺวาย สมนฺมามนฺสิการมนฺวาย ตถารูปํ เจโตสมาริํ
ฝุสฺสามี, ยถาสมาหิตะ จิตฺเต, อเนกวิหิตํ ปุพฺพเพนิวาสํ อนฺุสฺสรามี. เสยฺยถิํ. เอกมฺปิ ชาตี ทเวปิ
ชาตีโย ติสฺสโสปิ ชาตีโย จตฺสโสปิ ชาตีโย ปญฺจปิ ชาตีโย ทสฺปิ ชาตีโย วีสมฺปิ ชาตีโย ตีสฺมฺปิ
ชาตีโย จตฺตาฬีสฺมฺปิ ชาตีโย ปญฺญาสมฺปิ ชาตีโย ชาตีสมฺปิ ชาตีสมฺปิ ชาตีสมฺปิ ชาตีสมฺปิ
อเนกานิปิ ชาตีสมฺปิ อเนกานิปิ ชาตีสมฺปิ อเนกานิปิ ชาตีสมฺปิ อเนกานิปิ ชาตีสมฺปิ; อมฺตฺราสี เหวํนาโม
เหวํโคตฺโต เหวํวณฺโณ เหวํมาหาโร เหวํสุทฺทฺขปฺปฏิสฺสเวทึ เหวํมายฺุปรียนฺโต; โส ตโต จโต อมฺตฺร
อฺุทปาที, ตตฺตราปาสึ เหวํนาโม เหวํโคตฺโต เหวํวณฺโณ เหวํมาหาโร เหวํสุทฺทฺขปฺปฏิสฺสเวทึ
เหวํมายฺุปรียนฺโต; โส ตโต จโต อธิปฺปนฺโนติ; อิติ สาการิํ สอฺุทฺทฺเทสํ อเนกวิหิตํ ปุพฺพเพนิวาสํ
อนฺุสฺสรามี. อิมินามหํ เอตํ ชานามิ, ยถา สสฺสโต อตฺตา จ โลโก จ วณฺโณ กุญฺญจฺจ
อธิกฺกฺขายฺุจฺจิตฺ; เต จ สตฺตา สฺนฺธาวนฺติ สฺสรนฺติ จวนฺติ อฺุปฺปชฺชนฺติ, อตฺถิ เตวว สสฺสตีสมฺ”ติ.

อิทํ ภิกขเว ปจฺมํ จานํ, ยํ อาคมฺม ยํ อารพฺภ เอเก สฺมณพฺราหฺมณา สฺสฺสฺตวาทา สฺสฺสฺตํ
อตฺตानญฺจ โลกญฺจ ปญฺญเปฺนติ.(๑)

[๓๒] ทฺติเย จ โภจนฺโต สฺมณพฺราหฺมณา กิมาคฺมฺม กิमारพฺภ สฺสฺสฺตวาทา สฺสฺสฺตํ
อตฺตानญฺจ โลกญฺจ ปญฺญเปฺนติ. อิทํ ภิกขเว เอกจฺจ สฺมโณ วา พฺราหฺมโณ วา อาตปฺปนฺนวยาย
ปฺชานมฺนวยาย อนุโยคมฺนวยาย อปฺปมาทมฺนวยาย สฺมฺมามนสิการมฺนวยาย ตถารูปํ เจโตสฺมาธิํ ฝุสฺติ,
ยถาสฺมาหิตเต จิตฺเต อเนกวิหิตํ ปุพฺเพนิวาสํ อนุสฺสฺรติ. เสยฺยถิทํ. เอกมฺปิ สํวฺภูววิวฺภูวํ เทวํปิ
สํวฺภูววิวฺภูวานิ ตีณํปิ สํวฺภูววิวฺภูวานิ จตฺตาริปี สํวฺภูววิวฺภูวานิ ปญฺจปี สํวฺภูววิวฺภูวานิ ทสฺปิ
สํวฺภูววิวฺภูวานิ; ‘อมฺตฺราสี อเวํนาโม อเวํโคตฺโต อเวํวณฺโณ อเวํมาหาโร อเวํสุขทฺกฺขปฺปฏิสํเวทึ
อเวํมายฺยุปรียนฺโต; โส ตโต จโต อมฺตฺร อุกฺพาที; ตตฺตราปาสี อเวํนาโม อเวํโคตฺโต อเวํวณฺโณ
อเวํมาหาโร อเวํสุขทฺกฺขปฺปฏิสํเวทึ อเวํมายฺยุปรียนฺโต; โส ตโต จโต อธิฐฺปนฺนินฺติ. อิติ สาการํ
สอฺกฺทฺเทสํ อเนกวิหิตํ ปุพฺเพนิวาสํ อนุสฺสฺรติ.

โส อเวํมาห ‘สฺสฺสฺโต อตฺตา จ โลโก จ วณฺโณ ญฺญฺญโจฺจ อสิกฺกฺจายิญฺจิจฺโต; เต จ สตฺตา
สนฺธาวนฺติ สํสรฺนฺติ จวนฺติ อฺปฺปชฺชนฺติ, อตฺถิ เตวฺว สฺสฺสฺติสฺมํ. ตํ กิสฺส เหตุ. อหฺนฺหิ
อาตปฺปนฺนวยาย ปฺชานมฺนวยาย อนุโยคมฺนวยาย อปฺปมาทมฺนวยาย สฺมฺมามนสิการมฺนวยาย ตถารูปํ
เจโตสฺมาธิํ ฝุสฺสามี, ยถาสฺมาหิตเต จิตฺเต อเนกวิหิตํ ปุพฺเพนิวาสํ อนุสฺสฺรามี. เสยฺยถิทํ. เอกมฺปิ
สํวฺภูววิวฺภูวํ เทวํปิ สํวฺภูววิวฺภูวานิ ตีณํปิ สํวฺภูววิวฺภูวานิ จตฺตาริปี สํวฺภูววิวฺภูวานิ ปญฺจปี
สํวฺภูววิวฺภูวานิ ทสฺปิ สํวฺภูววิวฺภูวานิ; อมฺตฺราสี อเวํนาโม อเวํโคตฺโต อเวํวณฺโณ อเวํมาหาโร อเวํ
สุขทฺกฺขปฺปฏิสํเวทึ อเวํมายฺยุปรียนฺโต; โส ตโต จโต อมฺตฺร อุกฺพาที, ตตฺตราปาสี อเวํนาโม
อเวํโคตฺโต อเวํวณฺโณ อเวํมาหาโร อเวํสุขทฺกฺขปฺปฏิสํเวทึ อเวํมายฺยุปรียนฺโต; โส ตโต จโต
อธิฐฺปนฺนินฺติ; อิติ สาการํ สอฺกฺทฺเทสํ อเนกวิหิตํ ปุพฺเพนิวาสํ อนุสฺสฺรามี.

อิมินามหํ เอตํ ชานามิ, ยถา สฺสฺสฺโต อตฺตา จ โลโก จ วณฺโณ ญฺญฺญโจฺจ อสิกฺกฺจายิญฺจิจฺโต;
เต จ สตฺตา สนฺธาวนฺติ สํสรฺนฺติ จวนฺติ อฺปฺปชฺชนฺติ, อตฺถิ เตวฺว สฺสฺสฺติสฺมณฺ”ติ. อิทํ ภิกขเว ทฺติยํ
จานํ, ยํ อาคมฺม ยํ อารพฺภ เอเก สฺมณพฺราหฺมณา สฺสฺสฺตวาทา สฺสฺสฺตํ อตฺตानญฺจ โลกญฺจ
ปญฺญเปฺนติ.(๒)

[๓๓] ตฺติเย จ โภจนฺโต สฺมณพฺราหฺมณา กิมาคฺมฺม กิमारพฺภ สฺสฺสฺตวาทา สฺสฺสฺตํ
อตฺตानญฺจ โลกญฺจ ปญฺญเปฺนติ. อิทํ ภิกขเว เอกจฺจ สฺมโณ วา พฺราหฺมโณ วา อาตปฺปนฺนวยาย
ปฺชานมฺนวยาย อนุโยคมฺนวยาย อปฺปมาทมฺนวยาย สฺมฺมามนสิการมฺนวยาย ตถารูปํ เจโตสฺมาธิํ ฝุสฺติ,
ยถาสฺมาหิตเต จิตฺเต, อเนกวิหิตํ ปุพฺเพนิวาสํ อนุสฺสฺรติ. เสยฺยถิทํ. ทสฺปิ สํวฺภูววิวฺภูวานิ วิสฺมฺปิ
สํวฺภูววิวฺภูวานิ ตีสฺมฺปิ สํวฺภูววิวฺภูวานิ จตฺตาลีสฺมฺปิ สํวฺภูววิวฺภูวานิ; ‘อมฺตฺราสี อเวํนาโม
อเวํโคตฺโต อเวํวณฺโณ อเวํมาหาโร อเวํสุขทฺกฺขปฺปฏิสํเวทึ อเวํมายฺยุปรียนฺโต; โส ตโต จโต อมฺตฺร
อุกฺพาที; ตตฺตราปาสี อเวํนาโม อเวํโคตฺโต อเวํวณฺโณ อเวํมาหาโร อเวํสุขทฺกฺขปฺปฏิสํเวทึ
อเวํมายฺยุปรียนฺโต; โส ตโต จโต อธิฐฺปนฺนินฺติ; อิติ สาการํ สอฺกฺทฺเทสํ อเนกวิหิตํ ปุพฺเพนิวาสํ
อนุสฺสฺรติ.

โส เอวมาห ‘สสฺสโต อตฺตา จ โลกโก จ วณฺโณ ญญฺญโหฺ จ เอสิกฺกุจฺจาญฺญจฺจิโต; เต จ สตฺตา
 สนฺธาวนฺติ สํสฺรณฺติ จวนฺติ อูปฺปชฺชนฺติ, อตฺถิ เตวฺว สสฺสตีสมฺ. ตํ กิสฺส เหตุ. อหฺนฺนํ
 อาตปฺปนฺนํวาย ปชานมนฺนํวาย อนุโยคมนฺนํวาย อปฺปมาทมนฺนํวาย สมฺมามนสิการมนฺนํวาย ตถารูปํ
 เจโตสมฺมาธิํ ญฺสํมา, ยถาสฺมาหิเต จิตฺเต, อเนกวิหิตํ ปุพฺพเพณิวาสํ อนุสฺสรามิ. เสยฺยถิํ. ทสฺปิ
 สํวญฺญวិวิญฺญานิ วิสฺมปฺปิ สํวญฺญวิวิญฺญานิ ตีสมฺปฺปิ สํวญฺญวิวิญฺญานิ จตฺตาสีสมฺปฺปิ สํวญฺญวิวิญฺญานิ
 ‘อมฺตฺราสี เอวํนาโม เอวํโคตฺโต เอวํวณฺโณ เอวมาหาโร เอวํสุขทุกฺขปฺปฏิสํเวทึ เอวมาญฺปริยนฺโต;
 โส ตโต จโต อมฺตฺร อฺทปาทึ; ตตฺตราปาสี เอวํนาโม เอวํโคตฺโต เอวํวณฺโณ เอวมาหาโร
 เอวํสุขทุกฺขปฺปฏิสํเวทึ เอวมาญฺปริยนฺโต; โส ตโต จโต อธิฐฺปนฺนํ; อิติ สากาโร สอฺทฺเทสํ
 อเนกวิหิตํ ปุพฺพเพณิวาสํ อนุสฺสรามิ.

อิมีนํมาหํ เอตํ ชานามิ, ยถา สสฺสโต อตฺตา จ โลกโก จ วณฺโณ ญญฺญโหฺ จ เอสิกฺกุจฺจาญฺญจฺจิโต,
 เต จ สตฺตา สนฺธาวนฺติ สํสฺรณฺติ จวนฺติ อูปฺปชฺชนฺติ, อตฺถิ เตวฺว สสฺสตีสมฺ”ติ. อิทํ ภิกฺขเว ตตฺถิ
 จานํ, ยํ อาคมฺม ยํ อารพฺภ เอเก สมณพฺราหฺมณา สสฺสตฺวาทา สสฺสตี อตฺตานญฺจ โลกญฺจ
 ปญฺญเปเนติ.(๓)

[๓๔] จตฺตเถ จ โภณฺโต สมณพฺราหฺมณา กิมาคมฺม กิमारพฺภ สสฺสตฺวาทา สสฺสตี
 อตฺตานญฺจ โลกญฺจ ปญฺญเปเนติ. อธิ ภิกฺขเว เอกจฺโจ สมณฺโณ วา พฺราหฺมณฺโณ วา ตกฺกึ โหติ วิมฺสี;
 โส ตกฺกฺปริยาหตํ วิมฺसानุจฺริตํ สยํปฺฏิภาณํ เอวมาห ‘สสฺสโต อตฺตา จ โลกโก จ วณฺโณ ญญฺญโหฺ
 เอสิกฺกุจฺจาญฺญจฺจิโต, เต จ สตฺตา สนฺธาวนฺติ สํสฺรณฺติ จวนฺติ อูปฺปชฺชนฺติ, อตฺถิ เตวฺว สสฺสตีสมฺ”ติ.
 อิทํ ภิกฺขเว จตฺตถึ จานํ, ยํ อาคมฺม ยํ อารพฺภ เอเก สมณพฺราหฺมณา สสฺสตฺวาทา สสฺสตี
 อตฺตานญฺจ โลกญฺจ ปญฺญเปเนติ.(๔)

[๓๕] อิมฺเหิ โช เต ภิกฺขเว สมณพฺราหฺมณา สสฺสตฺวาทา สสฺสตี อตฺตานญฺจ โลกญฺจ
 ปญฺญเปเนติ จตฺถุหิ วตฺถุหิ. เย หิ เกจึ ภิกฺขเว สมณฺนา วา พฺราหฺมณา วา สสฺสตฺวาทา สสฺสตี
 อตฺตานญฺจ โลกญฺจ ปญฺญเปเนติ, สพฺเพ เต อิมฺเหว จตฺถุหิ วตฺถุหิ เอเตสํ วา อญฺญตฺเรน, นตฺถิ
 อิตฺโต พหิทฺธา.

[๓๖] ตยิทํ ภิกฺขเว ตถาคโต ปชานาติ ‘อิมํ ทิฏฺฐิจฺญฺจํนา เอวํคฺคิตา เอวํปฺรามญฺจํ เอวํ
 คตฺติกา ภวณฺติ เอวํอภิสมฺปฺรายา”ติ; ตญฺจ ตถาคโต ปชานาติ, ตโต จ อุตฺตฺริตฺโร ปชานาติ; ตญฺจ
 ปชานนํ น ปฺรามสฺติ. อปฺรามสฺโต จสฺส ปจฺจตฺตญฺเยว นิพฺพุติ วิทิตา; เวทนานํ สมฺทญฺญจ
 อตฺถจฺคมญฺจ อสฺสาทญฺจ อาทึนฺวญฺจ นิสฺสรณญฺจ ยถาญฺจ วิทิตฺวา อนุปาทาวิมุตฺโต ภิกฺขเว
 ตถาคโต.

[๓๗] อิมํ โช เต ภิกฺขเว ฌมฺมา คมฺภีรา ทฺททสา ทฺรฺนุโพธา สนฺตา ปณฺีตา อตฺถกาจฺจ
 นิปฺปณา ปณฺีตเวทนียา, เย ตถาคโต สยํ อภินฺญา สจฺฉิกฺคฺวา ปเวเทติ, เยหิ ตถาคตฺสฺส ยถาญฺจ
 วณฺณํ สมฺมา วทมนา วเทยฺย.

ปจฺมภาณวาโร.

เอกจจสสสตาท

[๓๘] สนฺติ ภิกฺขเว เอก สมณพราหมณา เอกจจสสสติกา เอกจจอสสสติกา เอกจจ สสสตี เอกจจ อสสสตี อตตทานญจ โลกญจ ปญฺญเปนฺติ จตฺตฺหิ วตฺตฺหิ. เต จ โภนฺโต สมณพราหมณา กิมาคฺคฺม กิมารรพฺภ เอกจจสสสติกา เอกจจอสสสติกา เอกจจ สสสตี เอกจจ อสสสตี อตตทานญจ โลกญจ ปญฺญเปนฺติ จตฺตฺหิ วตฺตฺหิ.

[๓๙] โหติ โข โส ภิกฺขเว สมโย, ยํ กทาจิ กรหจิ ทึชฺชสฺส อทฺตฺตฺโน อจฺจเยน อยํ โลกโ สํวฺภูตฺติ, สํวฺภูตฺตฺมาเน โลกเ, เยภฺยเยน สตฺตา อาภสฺสรสํวตฺตฺนิกา โหนฺติ; เต ตตฺถ โหนฺติ มโนมยา ปิตฺติภกฺขา สยंपภา อนฺตฺติภกฺขจฺรา สุภฺภูจฺจาโย, จิรํ ทึชฺชมทฺธานํ ติฏฺฐจฺนฺติ.

[๔๐] โหติ โข โส ภิกฺขเว สมโย, ยํ กทาจิ กรหจิ ทึชฺชสฺส อทฺตฺตฺโน อจฺจเยน อยํ โลกโ วิวฺภูตฺติ, วิวฺภูตฺตฺมาเน โลกเ, สฺสฺสฺสํ พฺรหฺมวิมานํ ปาตฺตฺกวตฺติ. อถ อญฺญตฺโร สตฺโต อายฺกฺขยา วา ปุญฺญกฺขยา วา อาภสฺสรกาเย จวิตฺวา สฺสฺสฺสํ พฺรหฺมวิมานํ อฺปปชฺชตฺติ; โสปี ตตฺถ โหติ มโนมโย ปิตฺติภกฺโข สยंपโภ อนฺตฺติภกฺขจฺโร สุภฺภูจฺจาโย, จิรํ ทึชฺชมทฺธานํ ติฏฺฐจฺนฺติ.

[๔๑] ตตฺถ ตสฺส เอกกสฺส ทึชฺชรตฺตํ นิวุตฺตตฺตา อนภฺริตฺติ ปริตฺตสฺสนา อฺปปชฺชตฺติ ‘อโห วต อญฺญเปปี สตฺตา อิตฺถตฺตํ อาคจฺเจยฺยฺนฺ’ติ. อถ อญฺญตฺเรปี สตฺตา อายฺกฺขยา วา ปุญฺญกฺขยา วา อาภสฺสรกาเย จวิตฺวา พฺรหฺมวิมานํ อฺปปชฺชจฺนฺติ ตสฺส สตฺตสฺส สหพฺยตฺ; เตปี ตตฺถ โหนฺติ มโนมยา ปิตฺติภกฺขา สยंपภา อนฺตฺติภกฺขจฺรา สุภฺภูจฺจาโย, จิรํ ทึชฺชมทฺธานํ ติฏฺฐจฺนฺติ.

[๔๒] ตตร ภิกฺขเว โย โส สตฺโต ปจฺมํ อฺปปนฺโน, ตสฺส เอวํ โหติ ‘อหฺมสฺมิ พฺรหฺมา มหาพฺรหฺมา อภิกฺโก อนภิกฺโกโต อญฺญตฺตฺตฺสโร วสฺวตฺตี อิสฺสโร กตฺตา นิมฺมิตฺตา เสฏฺโฐ สชฺชิตฺตา วสึ ปิตฺตา ภูตฺภพฺยานํ, มยา อิมเ สตฺตา นิมฺมิตฺตา. ตํ กิสฺส เหตุ. มมฺภทฺติ ปุพฺเพ เอตฺทโหสิ ‘อโห วต อญฺญเปปี สตฺตา อิตฺถตฺตํ อาคจฺเจยฺยฺนฺ’ติ. อิติ มมํ จ มโนปฺณฺธิ, อิมเ จ สตฺตา อิตฺถตฺตํ อาคตฺ’ติ.

เยปี เต สตฺตา ปจฺฉา อฺปปนฺนา, เตสฺมปี เอวํ โหติ ‘อโย โข ภวํ พฺรหฺมา มหาพฺรหฺมา อภิกฺโก อนภิกฺโกโต อญฺญตฺตฺตฺสโร วสฺวตฺตี อิสฺสโร กตฺตา นิมฺมาตฺตา เสฏฺโฐ สชฺชิตฺตา วสึ ปิตฺตา ภูตฺภพฺยานํ, อิมินา มยํ โภตฺตา พฺรหฺมฺนา นิมฺมิตฺตา. ตํ กิสฺส เหตุ. อิมฺภทฺติ มยํ อทฺทสฺสาม อิจฺ ปจฺมํ อฺปปนฺนํ, มยํ ปนฺมฺห ปจฺฉา อฺปปนฺนา’ติ.

[๔๓] ตตร ภิกฺขเว โย โส สตฺโต ปจฺมํ อฺปปนฺโน, โส ทึชฺชายฺกตฺโร จ โหติ วณฺณวณฺตฺตฺโร จ มหฺสฺกชฺชตฺโร จ. เย ปนฺ เต สตฺตา ปจฺฉา อฺปปนฺนา, เต อปฺปายฺกตฺรา จ โหนฺติ ทฺพฺพณฺณตฺรา จ อปฺเปสฺกชฺชตฺรา จ.

[๔๔] จานํ โข ปเนตํ ภิกฺขเว วิชฺชตฺติ, ยํ อญฺญตฺโร สตฺโต ตมฺหา กายา จวิตฺวา อิตฺถตฺตํ อาคจฺจตฺติ, อิตฺถตฺตํ อาคโต สฺมาโน อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชฺชตฺติ, อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชฺชิตฺโต สฺมาโน อาตปฺปมนฺวาย ปธานมนฺวาย อนฺุโยคมนฺวาย อปฺปมาทมนฺวาย สฺมฺมามนสิการมนฺวาย ตถารูปี เจโตสฺมาธี ผุสฺติ, ยถาสฺมาหิตเ จิตฺเต, ตํ ปุพฺเพนิวาสํ อนฺุสฺสรตฺติ, ตโต ปริ นานฺุสฺสรตฺติ.

โส เอวมาห ‘โย โข โส ภวํ พฺรหฺมา มหาพฺรหฺมา อภิกฺโก อนภิกฺโกโต อญฺญตฺตฺตฺสโร วสฺวตฺตี อิสฺสโร กตฺตา นิมฺมาตฺตา เสฏฺโฐ สชฺชิตฺตา วสึ ปิตฺตา ภูตฺภพฺยานํ, เยน มยํ โภตฺตา พฺรหฺมฺนา นิมฺมิตฺตา;

โส นิจจา ชุโว สสฺสโต อวิปริณามธมฺโม สสฺสตีสมํ ตเถว จสฺสตี, เย ปน มยํ อหุมฺหา เตน โภตา
พรหฺมณา นิมิตฺตา, เต มยํ อนิจฺจา อทฺฐวา อปฺปายุกา จวณธมฺมา อิตฺถตฺตํ อาคตาตี. อิทํ ภิกฺขเว
ปจฺจํ จานํ, ยํ อาคมฺม ยํ อารพฺภ เอเก สมณพฺราหฺมณา เอกจฺจสฺสตีกา เอกจฺจอสฺสตีกา
เอกจฺจํ สสฺสตี เอกจฺจํ อสฺสสฺสตี อตฺตทานญฺจ โลกญฺจ ปญฺญเปณฺตี.(๑-๕)

[๔๕] ทฺติเย จ โภนฺโต สมณพฺราหฺมณา กิมาคฺมฺม กิมารพฺภ เอกจฺจสฺสตีกา
เอกจฺจอสฺสตีกา เอกจฺจํ สสฺสตี เอกจฺจํ อสฺสสฺสตี อตฺตทานญฺจ โลกญฺจ ปญฺญเปณฺตี. สนฺตี ภิกฺขเว
ชิตฺทาทปโทสีกา นาม เทวา, เต อตีเวลล์ หสฺสชิตฺทาทตฺติธมฺมสมาปนฺนา วิหรนฺตี; เตลล์ อตีเวลล์
หสฺสชิตฺทาทตฺติธมฺมสมาปนฺนानํ วิหฺรตํ, สตี สมฺมุสฺสตี; สตียา สมฺโมเสสา เต เทวา ตมฺหา กายา
จวณฺตี.

[๔๖] จานํ โข ปเนตํ, ภิกฺขเว วิชฺชตี, ยํ อญฺญตโร สตฺโต ตมฺหา กายา จวิตฺวา อิตฺถตฺตํ
อาคจฺจตี, อิตฺถตฺตํ อาคโต สฺमानอ คคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชตี, อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิตฺโต
สฺमानอ อาตปฺปนฺนวยาย ปธานมฺนวยาย อญฺโยคฺมฺนวยาย อปฺปมาทฺมฺนวยาย สมฺมามนฺสิการมฺนวยาย
ตถารูปํ เจโตสมาริํ ผุสตี, ยถาสมาหิตฺเต จิตฺเต, ตํ ปฺพุเพนิวาลล์ อญฺสุสฺสตี, ตโต ปริํ นานฺสุสฺสตี.

โส เอวมาห ‘เย โข เต โภนฺโต เทวา น ชิตฺทาทปโทสีกา, เต น อตีเวลล์ หสฺสชิตฺทาทตฺติธมฺม
สมาปนฺนา วิหรนฺตี; เตลล์ น อตีเวลล์ หสฺสชิตฺทาทตฺติธมฺมสมาปนฺนानํ วิหฺรตํ, สตี น สมฺมุสฺสตี.
สตียา อสมฺโมเสสา เต เทวา ตมฺหา กายา น จวณฺตี; นิจฺจา ชุวา สสฺสตา อวิปริณามธมฺมา สสฺสตีสมํ
ตเถว จสฺสสนฺตี. เย ปน มยํ อหุมฺหา ชิตฺทาทปโทสีกา, เต มยํ อตีเวลล์ หสฺสชิตฺทาทตฺติธมฺมสมาปนฺนา
วิหฺริมฺหา; เตสนฺโน อตีเวลล์ หสฺสชิตฺทาทตฺติธมฺมสมาปนฺนानํ วิหฺรตํ สตี สมฺมุสฺสตี. สตียา สมฺโมเสสา
เอวํ มยํ ตมฺหา กายา จุตฺตา, อนิจฺจา อทฺฐวา อปฺปายุกา จวณธมฺมา อิตฺถตฺตํ อาคตาตี. อิทํ ภิกฺขเว
ทฺติยํ จานํ, ยํ อาคมฺม ยํ อารพฺภ เอเก สมณพฺราหฺมณา เอกจฺจสฺสตีกา เอกจฺจอสฺสตีกา เอกจฺจํ
สสฺสตี เอกจฺจํ อสฺสสฺสตี อตฺตทานญฺจ โลกญฺจ ปญฺญเปณฺตี.(๒-๖)

[๔๗] ตตีเย จ โภนฺโต สมณพฺราหฺมณา กิมาคฺมฺม กิมารพฺภ เอกจฺจสฺสตีกา
เอกจฺจอสฺสตีกา เอกจฺจํ สสฺสตี เอกจฺจํ อสฺสสฺสตี อตฺตทานญฺจ โลกญฺจ ปญฺญเปณฺตี. สนฺตี ภิกฺขเว
มโนปโทสีกา นาม เทวา, เต อตีเวลล์ อญฺญมญฺญํ อฺปนฺนิชฺฌายนฺตี; เต อตีเวลล์ อญฺญมญฺญํ
อฺปนฺนิชฺฌายนฺตา อญฺญมญฺญมฺหิ จิตฺตานิ ปโทเสนฺตี; เต อญฺญมญฺญํ ปทฺฐจฺจิตฺตา, กิลฺนตฺทกายน
กิลฺนตฺจิตฺตา; เต เทวา ตมฺหา กายา จวณฺตี.

[๔๘] จานํ โข ปเนตํ, ภิกฺขเว วิชฺชตี, ยํ อญฺญตโร สตฺโต ตมฺหา กายา จวิตฺวา อิตฺถตฺตํ
อาคจฺจตี, อิตฺถตฺตํ อาคโต สฺमानอ คคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชตี, อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิตฺโต
สฺमानอ อาตปฺปนฺนวยาย ปธานมฺนวยาย อญฺโยคฺมฺนวยาย อปฺปมาทฺมฺนวยาย สมฺมามนฺสิการมฺนวยาย
ตถารูปํ เจโตสมาริํ ผุสตี, ยถาสมาหิตฺเต จิตฺเต, ตํ ปฺพุเพนิวาลล์ อญฺสุสฺสตี, ตโต ปริํ นานฺสุสฺสตี.

โส เอวมาห ‘เย โข เต โภนฺโต เทวา น มโนปโทสีกา, เต นาตีเวลล์ อญฺญมญฺญํ
อฺปนฺนิชฺฌายนฺตี; เต นาตีเวลล์ อญฺญมญฺญํ อฺปนฺนิชฺฌายนฺตา, อญฺญมญฺญมฺหิ จิตฺตานิ
นปฺปทฺฐเสนฺตี; เต อญฺญมญฺญํ อปฺปทฺฐจฺจิตฺตา, อกิลฺนตฺทกายน อกิลฺนตฺจิตฺตา; เต เทวา ตมฺหา
กายา น จวณฺตี; นิจฺจา ชุวา สสฺสตา อวิปริณามธมฺมา สสฺสตีสมํ ตเถว จสฺสสนฺตี. เย ปน มยํ

อหุมหา มโนปโทสิกา, เต มยํ อติเวลํ อญญมญญํ อุนิซุณายิมหา; เต มยํ อติเวลํ อญญมญญํ อุนิซุณายนตา อญญมญญมहि จิตตานิ ปโทสิมา; เต มยํ อญญมญญํ ปทฏฐจิตตา กิลนตกา ยา กิลนตจิตตา; เอวํ มยํ ตมหา กายา จูตา; อนิจจา อทฐวา อปฺปายุกา จวณธมา อิตถตฺตํ อาคตา'ติ. อิทํ ภิกฺขเว ตตฺถิยํ จานํ, ยํ อาคมม ยํ อารพฺภ เอเก สมนพฺรหฺมณา เอกจฺจสฺสสฺสติกา เอกจฺจอสฺสสฺสติกา เอกจํ สฺสสฺสํ เอกจํ อสฺสสฺสํ อตฺตानญฺจ โลกญฺจ ปญฺญเปเนติ.(๓-๘)

[๔๙] จตฺตเถ จ โภนฺโต สมนพฺรหฺมณา กิมาคฺคม กิมารพฺภ เอกจฺจสฺสสฺสติกา เอกจฺจอสฺสสฺสติกา เอกจํ สฺสสฺสํ เอกจํ อสฺสสฺสํ อตฺตानญฺจ โลกญฺจ ปญฺญเปเนติ. อิทํ ภิกฺขเว เอกจฺจ สมนฺน วา พฺรหฺมณฺน วา ตกฺกํ โหติ วิมฺสํ. โส ตกฺกปริยาหตํ วิมฺसानุจริตํ สยํปฏิภาณํ เอวมาห 'ยํ โข อิทํ วุจฺจติ จกฺขุณฺติปิ โสตฺถนฺติปิ ฆานนฺติปิ ชิวนฺติปิ กายนฺติปิ; อยํ อตฺตา อนิจฺจํ อทฐวํ อสฺสสฺสโต วิปริณามธมฺโม; ยญฺจ โข อิทํ วุจฺจติ จิตฺตนฺติ วา มโนติ วา วิญฺญานนฺติ วา; อยํ อตฺตา นิจฺจํ อทฐวํ สฺสสฺสโต อวิปริณามธมฺโม สฺสสฺสตีสมํ ตเถว จสฺสตี'ติ. อิทํ ภิกฺขเว จตฺตถํ จานํ, ยํ อาคมม ยํ อารพฺภ เอเก สมนพฺรหฺมณา เอกจฺจสฺสสฺสติกา เอกจฺจอสฺสสฺสติกา เอกจํ สฺสสฺสํ เอกจํ อสฺสสฺสํ อตฺตानญฺจ โลกญฺจ ปญฺญเปเนติ. (๔-๘)

[๕๐] อิเมหิ โข เต ภิกฺขเว สมนพฺรหฺมณา เอกจฺจสฺสสฺสติกา เอกจฺจอสฺสสฺสติกา เอกจํ สฺสสฺสํ เอกจํ อสฺสสฺสํ อตฺตानญฺจ โลกญฺจ ปญฺญเปเนติ จตฺถิ วตฺถุหิ. เย หิ เกจฺจ ภิกฺขเว สมนฺนา วา พฺรหฺมณา วา เอกจฺจสฺสสฺสติกา เอกจฺจอสฺสสฺสติกา เอกจํ สฺสสฺสํ เอกจํ อสฺสสฺสํ อตฺตानญฺจ โลกญฺจ ปญฺญเปเนติ, สพฺเพ เต อิเมเหว จตฺถิ วตฺถุหิ, เอเตสํ วา อญฺญตเรณ, นตฺถิ อิตฺโต พหิทฺธา.

[๕๑] ตยิทํ ภิกฺขเว ตถาคโต ปชานาติ 'อิเม ทิฏฺฐิจิฏฺฐจํนา เอวํคหิตา เอวํปฺรามญฺจจา เอวํคตฺติกา ภวฺนติ เอวํอภิสมฺปฺรายนฺติ; ตถฺจ ตถาคโต ปชานาติ, ตโต จ อุตฺตริตฺรํ ปชานาติ; ตถฺจ ปชานนํ น ปฺรามสฺติ, อปฺรามสฺโต จสฺส ปจฺจตฺตญฺเยว นิพฺพุติ วิทิตา; เวทนานํ สมฺมทญฺญจ อตฺถกฺคมญฺจ อสฺสาทญฺจ อาทึนญฺจ นิสฺสรณญฺจ ยถาภูตํ วิทิตฺวา อญฺฺปาทาวิมฺุตฺโต ภิกฺขเว ตถาคโต.

[๕๒] อิเม โข เต ภิกฺขเว ธมฺมา คมภีรา ทุทฺทสา ทุรฺนุโพธา สฺนฺตา ปณฺีตา อตฺกาวจฺรา นิปฺพณา ปญฺชิตเวทนียา, เย ตถาคโต สยํ อภิญฺญา สจฺจิกฺตฺวา ปเวเทติ, เยหิ ตถาคตฺสสฺส ยถาภูจํ วณฺณํ สมนฺมา วทมานา วเทยฺย.

อนฺตานนฺตวาท

[๕๓] สฺนฺติ ภิกฺขเว เอเก สมนพฺรหฺมณา อนฺตานนฺตีกา อนฺตานนฺตํ โลกสฺส ปญฺญเปเนติ จตฺถิ วตฺถุหิ. เต จ โภนฺโต สมนพฺรหฺมณา กิมาคฺคม กิมารพฺภ อนฺตานนฺตีกา อนฺตานนฺตํ โลกสฺส ปญฺญเปเนติ จตฺถิ วตฺถุหิ.

[๕๔] อธิ ภิกขเว เอกจฺใจ สมโณ วา พุราหฺมโณ วา อาตปฺปนฺนํวาย ปธานมนฺนํวาย อนุโยคฺมนฺนํวาย อปฺปมาทมนฺนํวาย สมฺมามนสิการมนฺนํวาย ตถารูปํ เจโตสมาริํ ฆฺสฺสตี, ยถาสมาหิตเต จิตฺเต, อนฺนตสฺสญฺญี โลกสฺมี วิหฺรตี.

โส เอวมาห ‘อนฺตวา อํ โลกโ ปริวฺภูโม. ตํ กิฺสฺส เหตุ. อหํ หิ อาตปฺปนฺนํวาย ปธานมนฺนํวาย อนุโยคฺมนฺนํวาย อปฺปมาทมนฺนํวาย สมฺมามนสิการมนฺนํวาย ตถารูปํ เจโตสมาริํ ฆฺสฺสามิ, ยถาสมาหิตเต จิตฺเต, อนฺนตสฺสญฺญี โลกสฺมี วิหฺรามิ. อิมินามหํ เอตํ ชานามิ, ยถา อนฺตวา อํ โลกโ ปริวฺภูโม’ติ. อิทํ ภิกขเว ปจฺมํ จานํ, ยํ อาคฺมม ยํ อารพฺภ เอกे สมณพฺราหฺมณา อนฺตानนฺติกา อนฺตानนฺตํ โลกสฺส ปญฺญเปฺนฺติ. (๑-๙)

[๕๕] ทฺติเย ๑ โภนฺโต สมณพฺราหฺมณา กิมาคฺมม กิमारพฺภ อนฺตानนฺติกา อนฺตानนฺตํ โลกสฺส ปญฺญเปฺนฺติ. อธิ ภิกขเว เอกจฺใจ สมโณ วา พุราหฺมโณ วา อาตปฺปนฺนํวาย ปธานมนฺนํวาย อนุโยคฺมนฺนํวาย อปฺปมาทมนฺนํวาย สมฺมามนสิการมนฺนํวาย ตถารูปํ เจโตสมาริํ ฆฺสฺสตี, ยถาสมาหิตเต จิตฺเต, อนฺนตสฺสญฺญี โลกสฺมี วิหฺรตี.

โส เอวมาห ‘อนฺนโต อํ โลกโ อปริยฺนฺโต. เย เต สมณพฺราหฺมณา เอวมาหฺสฺ ‘อนฺตวา อํ โลกโ ปริวฺภูโม’ติ, เตสํ มฺสา. อนฺนโต อํ โลกโ อปริยฺนฺโต. ตํ กิฺสฺส เหตุ. อหํ หิ อาตปฺปนฺนํวาย ปธานมนฺนํวาย อนุโยคฺมนฺนํวาย อปฺปมาทมนฺนํวาย สมฺมามนสิการมนฺนํวาย ตถารูปํ เจโตสมาริํ ฆฺสฺสตี; ยถาสมาหิตเต จิตฺเต, อนฺนตสฺสญฺญี โลกสฺมี วิหฺรามิ. อิมินามหํ เอตํ ชานามิ, ยถาอนฺนโต อํ โลกโ อปริยฺนฺโตติ. อิทํ ภิกขเว ทฺติยํ จานํ, ยํ อาคฺมม ยํ อารพฺภ เอกे สมณพฺราหฺมณา อนฺตानนฺติกา อนฺตानนฺตํ โลกสฺส ปญฺญเปฺนฺติ. (๒-๑๐)

[๕๖] ตฺติเย ๑ โภนฺโต สมณพฺราหฺมณา กิมาคฺมม กิमारพฺภ อนฺตानนฺติกา อนฺตानนฺตํ โลกสฺส ปญฺญเปฺนฺติ. อธิ ภิกขเว เอกจฺใจ สมโณ วา พุราหฺมโณ วา อาตปฺปนฺนํวาย ปธานมนฺนํวาย อนุโยคฺมนฺนํวาย อปฺปมาทมนฺนํวาย สมฺมามนสิการมนฺนํวาย ตถารูปํ เจโตสมาริํ ฆฺสฺสตี, ยถาสมาหิตเต จิตฺเต, อฺทฺธมฺโห อนฺตสฺสญฺญี โลกสฺมี วิหฺรตี, ติริยํ อนฺนตสฺสญฺญี.

โส เอวมาห ‘อนฺตวา ๑ อํ โลกโ อนฺนโต ๑. เย เต สมณพฺราหฺมณา เอวมาหฺสฺ ‘อนฺตวา อํ โลกโ ปริวฺภูโม’ติ, เตสํ มฺสา. เยปิ เต สมณพฺราหฺมณา เอวมาหฺสฺ ‘อนฺนโต อํ โลกโ อปริยฺนฺโต’ติ, เตสฺมฺปิ มฺสา. อนฺตวา ๑ อํ โลกโ อนฺนโต ๑. ตํ กิฺสฺส เหตุ. อหฺนฺนํ หิ อาตปฺปนฺนํวาย ปธานมนฺนํวาย อนุโยคฺมนฺนํวาย อปฺปมาทมนฺนํวาย สมฺมามนสิการมนฺนํวาย ตถารูปํ เจโตสมาริํ ฆฺสฺสามิ, ยถาสมาหิตเต จิตฺเต, อฺทฺธมฺโห อนฺตสฺสญฺญี โลกสฺมี วิหฺรามิ, ติริยํ อนฺนตสฺสญฺญี. อิมินามหํ เอตํ ชานามิ ยถา อนฺตวา ๑ อํ โลกโ อนฺนโต ๑’ติ. อิทํ ภิกขเว ตฺติยํ จานํ, ยํ อาคฺมม ยํ อารพฺภ เอกे สมณพฺราหฺมณา อนฺตानนฺติกา อนฺตानนฺตํ โลกสฺส ปญฺญเปฺนฺติ. (๔-๑๒)

[๕๗] จตฺตุเถ ๑ โภนฺโต สมณพฺราหฺมณา กิมาคฺมม กิमारพฺภ อนฺตानนฺติกา อนฺตानนฺตํ โลกสฺส ปญฺญเปฺนฺติ. อธิ ภิกขเว เอกจฺใจ สมโณ วา พุราหฺมโณ วา ตกฺกํ โหตี วิมฺสึ. โส ตกฺกปริยาหตํ วิมฺสฺสาณฺจฺริตํ สยํปฏิภาณํ เอวมาห ‘เนวามํ โลกโ อนฺตวา น ปนฺนํนฺโต. เย เต สมณพฺราหฺมณา เอวมาหฺสฺ ‘อนฺตวา อํ โลกโ ปริวฺภูโม’ติ, เตสํ มฺสา. เยปิ เต สมณพฺราหฺมณา เอวมาหฺสฺ ‘อนฺนโต อํ โลกโ อปริยฺนฺโต’ติ, เตสฺมฺปิ มฺสา. เยปิ เต สมณพฺราหฺมณา เอวมาหฺสฺ

‘อนตวา จ อัย โลก อนนโต จา’ติ, เตสมปิ มุสา. เนวาย โลก อนตวา น ปนานนโต’ติ. อิทํ, ภิขเว จตฺตํ จานํ, ยํ อาคมม ยํ อารพภ เอเก สมณพฺราหฺมณา อนตानนฺติกา อนตानนฺตํ โลก สฺส ปญฺญเปนฺติ.

[๕๘] อิมเหิ โข เต ภิขเว สมณพฺราหฺมณา อนตानนฺติกา อนตानนฺตํ โลกสฺส ปญฺญเปนฺติ จตฺตํ วตฺตฺตํ. เย หิ เกจิ ภิขเว สมณา วา พฺราหฺมณา วา อนตानนฺติกา อนตानนฺตํ โลกสฺส ปญฺญเปนฺติ, สพฺเพ เต อิมเหว จตฺตํ วตฺตฺตํ เอเตสํ วา อญฺญตเรน; นตฺถิ อิตฺตํ พหิทฺธา.

[๕๙] ตยิทํ ภิขเว ตถาคโต ปชานาติ ‘อิมํ ทิฏฺฐิจฺ्ञจํานา เอวํคหิตา เอวंपฺรามญฺจา เอวํ คตฺติกา ภวนฺติ เอวํอภิสมฺปรายา’ติ; ตถจ ตถาคโต ปชานาติ, ตโต จ อุตฺตริตฺรํ ปชานาติ, ตถจ ปชานนํ น ปฺรามสฺติ, อปฺรามสฺโต จสฺส ปจฺจตฺตญฺเยว นิพฺพุติ วิทิตา; เวทนานํ สมฺทญฺญจ อตฺตจคมญฺจ อสฺสาทญฺจ อาทึนญฺจ นิสฺสรณญฺจ ยถาภูตํ วิทิตฺวา อญฺปาทาวิมฺุตโต ภิขเว ตถาคโต.

[๖๐] อิม โข เต ภิขเว ฐมฺมา คมภีรา ทฺททสา ทฺรฺนุโพธา สฺนฺตา ปณฺีตา อตฺตกาจจฺวา นิปฺถนา ปญฺชิตฺเวทนียา, เย ตถาคโต สยํ อภินฺญา สจฺฉิกตฺวา ปเวเทติ, เยหิ ตถาคตฺสฺส ยถาญฺจจํ วณฺณํ สมฺมา วทฺมานา วเทยฺย.

อมราวิกฺเขปวาท

[๖๑] สฺนฺติ ภิขเว เอเก สมณพฺราหฺมณา อมราวิกฺเขปิกา, ตตฺถ ตตฺถ ปญฺหํ ปุญฺจา สมานา วาจาวิกฺเขปํ อปชฺชนฺติ อมราวิกฺเขปํ จตฺตํ วตฺตฺตํ. เต จ โภนฺโต สมณพฺราหฺมณา กิมาคมม กิมารพภ อมราวิกฺเขปิกา ตตฺถ ตตฺถ ปญฺหํ ปุญฺจา สมานา วาจาวิกฺเขปํ อปชฺชนฺติ อมราวิกฺเขปํ จตฺตํ วตฺตฺตํ.

[๖๒] อึช ภิขเว เอกจฺใจ สมโณ วา พฺราหฺมโณ วา ‘อิทํ กุสลนฺ’ติ ยถาภูตํ นปฺปชานาติ, ‘อิทํ อกุสลนฺ’ติ ยถาภูตํ นปฺปชานาติ; ตสฺส เอวํ โหติ ‘อหํ โข “อิทํ กุสลนฺ’ติ ยถาภูตํ นปฺปชานามิ, ‘อิทํ อกุสลนฺ’ติ ยถาภูตํ นปฺปชานามิ. อหญฺจ โข ปน ‘อิทํ กุสลนฺ’ติ ยถาภูตํ อปฺปชานนฺโต, อิทํ อกุสลนฺ’ติ ยถาภูตํ อปฺปชานนฺโต, ‘อิทํ กุสลนฺ’ติ วา พฺยากเรยฺย, ‘อิทํ อกุสลนฺ’ติ วา พฺยากเรยฺย, ตํ มมสฺส มุสา. ยํ มมสฺส มุสา โส มมสฺส วิชฺชาโต. โย มมสฺส วิชฺชาโต โส มมสฺส อนตฺตราโย’ติ. อิติ โส มุสฺสาวาทภยา มุสฺสาวาทปรีเชคฺจฺฉา เนวิทํ กุสลนฺติ พฺยากโรติ, น ปนิตํ อกุสลนฺติ พฺยากโรติ, ตตฺถ ตตฺถ ปญฺหํ ปุญฺจํ สฺมาโน วาจาวิกฺเขปํ อปชฺชนฺติ อมราวิกฺเขปํ ‘เอวฺนฺตปิ เม โน; ตถาติปิ เม โน; อญฺญตฺตปิ เม โน; นฺตปิ เม โน; โน นฺตปิ เม โน’ติ. อิทํ, ภิขเว ปจฺมํ จานํ, ยํ อาคมม ยํ อารพภ เอเก สมณพฺราหฺมณา อมราวิกฺเขปิกา ตตฺถ ตตฺถ ปญฺหํ ปุญฺจา สมานา วาจาวิกฺเขปํ อปชฺชนฺติ อมราวิกฺเขปํ.

[๖๓] ทฺติเย จ โภนฺโต สมณพฺราหฺมณา กิมาคมม กิมารพภ อมราวิกฺเขปิกา ตตฺถ ตตฺถ ปญฺหํ ปุญฺจา สมานา วาจาวิกฺเขปํ อปชฺชนฺติ อมราวิกฺเขปํ. อึช ภิขเว เอกจฺใจ สมโณ วา พฺราหฺมโณ วา ‘อิทํ กุสลนฺ’ติ ยถาภูตํ นปฺปชานาติ, ‘อิทํ อกุสลนฺ’ติ ยถาภูตํ นปฺปชานาติ. ตสฺส

เอวฺ โหติ 'อิหํ โข 'อิหํ กุสลนฺ'ติ ยถาภูตํ นปฺปชานามิ, 'อิหํ อกุสลนฺ'ติ ยถาภูตํ นปฺปชานามิ. อหฺลฺเจ โข ปน 'อิหํ กุสลนฺ'ติ ยถาภูตํ อปฺปชานนฺโต, 'อิหํ อกุสลนฺ'ติ ยถาภูตํ อปฺปชานนฺโต, 'อิหํ กุสลนฺ'ติ วา พฺยากรฺเรยฺยํ, 'อิหํ อกุสลนฺ'ติ วา พฺยากรฺเรยฺยํ, ตตฺถ เม อสฺส ฌนฺโท วา ราโค วา โทโส วา ปฏฺวิโฆ วา. ยตฺถ เม อสฺส ฌนฺโท วา ราโค วา โทโส วา ปฏฺวิโฆ วา ตํ มมสฺส อฺปาทานํ. ยํ มมสฺส อฺปาทานํ, โส มมสฺส วิชฺชาโต. โย มมสฺส วิชฺชาโต, โส มมสฺส อนฺตรฺราโย'ติ. อิติ โส อฺปาทานภฺยา อฺปาทานปริเชคฺคฺจฺฉา เนวฺหิํ กุสลนฺติ พฺยากรฺโรติ, น ปนฺหิํ อกุสลนฺติ พฺยากรฺโรติ, ตตฺถ ตตฺถ ปณฺหิํ ปุฏฺฐฺโจะ สฺमानโน วาจาวิกฺเขปํ อปาชฺชนฺติ อมฺราวิกฺเขปํ 'เอวฺนฺติปิ เม โน; ตถาติปิ เม โน; อณฺณถาติปิ เม โน; โนติปิ เม โน; โน โนติปิ เม โน'ติ. อิหํ, ภิกฺขเว ทฺติยํ จานํ, ยํ อาคมฺม ยํ อารพฺภ เอเก สฺมณพฺราหฺมณา อมฺราวิกฺเขปิกา ตตฺถ ตตฺถ ปณฺหิํ ปุฏฺฐฺจา สฺमानา วาจาวิกฺเขปํ อปาชฺชนฺติ อมฺราวิกฺเขปํ. (๒-๑๔)

[๒๔] ตติเย ๑ โภงฺโต สฺมณพฺราหฺมณา กิมาคฺมฺม กิมารพฺภ อมฺราวิกฺเขปิกา ตตฺถ ตตฺถ ปณฺหิํ ปุฏฺฐฺจา สฺमानา วาจาวิกฺเขปํ อปาชฺชนฺติ อมฺราวิกฺเขปํ. อึชฺ ภิกฺขเว เอกจฺเจ สฺมเณ วา พฺราหฺมเณ วา 'อิหํ กุสลนฺ'ติ ยถาภูตํ นปฺปชานาติ, 'อิหํ อกุสลนฺ'ติ ยถาภูตํ นปฺปชานาติ. ตสฺส เอวฺ โหติ 'อิหํ โข 'อิหํ กุสลนฺ'ติ ยถาภูตํ นปฺปชานามิ, 'อิหํ อกุสลนฺ'ติ ยถาภูตํ นปฺปชานามิ. อหฺลฺเจ โข ปน 'อิหํ กุสลนฺ'ติ ยถาภูตํ อปฺปชานนฺโต 'อิหํ อกุสลนฺ'ติ ยถาภูตํ อปฺปชานนฺโต 'อิหํ กุสลนฺ'ติ วา พฺยากรฺเรยฺยํ, 'อิหํ อกุสลนฺ'ติ วา พฺยากรฺเรยฺยํ. สนฺติ หิ โข สฺมณพฺราหฺมณา ปณฺชิตา นิปฺปณา กตฺปรปฺปวาทา วาลเวธฺฐปา, เต ภินฺทนฺตา มณฺเณ จรฺนฺติ ปณฺณาคเตน ทิฏฺฐิจิตฺตานิ, เต มํ ตตฺถ สฺมณฺญฺยฺเชยฺยํ สฺมณฺคาเหยฺยํ สฺมณฺภาเสยฺยํ. เย มํ ตตฺถ สฺมณฺญฺยฺเชยฺยํ สฺมณฺคาเหยฺยํ สฺมณฺภาเสยฺยํ, เตสาหํ น สฺมฺปาเยยฺยํ. เยสาหํ น สฺมฺปาเยยฺยํ, โส มมสฺส วิชฺชาโต. โย มมสฺส วิชฺชาโต, โส มมสฺส อนฺตรฺราโย'ติ. อิติ โส อณฺุโยคภฺยา อณฺุโยคปริเชคฺคฺจฺฉา เนวฺหิํ กุสลนฺติ พฺยากรฺโรติ, น ปนฺหิํ อกุสลนฺติ พฺยากรฺโรติ, ตตฺถ ตตฺถ ปณฺหิํ ปุฏฺฐฺโจะ สฺमानโน วาจาวิกฺเขปํ อปาชฺชนฺติ อมฺราวิกฺเขปํ 'เอวฺนฺติปิ เม โน; ตถาติปิ เม โน; อณฺณถาติปิ เม โน; โนติปิ เม โน; โน โนติปิ เม โน'ติ. อิหํ ภิกฺขเว ตติยํ จานํ, ยํ อาคมฺม ยํ อารพฺภ เอเก สฺมณพฺราหฺมณา อมฺราวิกฺเขปิกา ตตฺถ ตตฺถ ปณฺหิํ ปุฏฺฐฺจา สฺमानา วาจาวิกฺเขปํ อปาชฺชนฺติ อมฺราวิกฺเขปํ. (๓-๑๕)

[๒๕] จตุตฺเถ ๑ โภงฺโต สฺมณพฺราหฺมณา กิมาคฺมฺม กิมารพฺภ อมฺราวิกฺเขปิกา ตตฺถ ตตฺถ ปณฺหิํ ปุฏฺฐฺจา สฺमानา วาจาวิกฺเขปํ อปาชฺชนฺติ อมฺราวิกฺเขปํ. อึชฺ ภิกฺขเว เอกจฺเจ สฺมเณ วา พฺราหฺมเณ วา มนฺโท โหติ โมฆฺโห. โส มนฺทตฺตา โมฆฺหตฺตา ตตฺถ ตตฺถ ปณฺหิํ ปุฏฺฐฺโจะ สฺमानโน วาจา วิกฺเขปํ อปาชฺชนฺติ อมฺราวิกฺเขปํ 'อตฺถิ ปโร โลโก'ติ อิติ เจ มํ ปุจฺฉสิ, 'อตฺถิ ปโร โลโก'ติ อิติ เจ เม อสฺส, 'อตฺถิ ปโร โลโก'ติ อิติ เต นํ พฺยากรฺเรยฺยํ, 'เอวฺนฺติปิ เม โน, ตถาติปิ เม โน, อณฺณถาติปิ เม โน, โนติปิ เม โน, โน โนติปิ เม โน'ติ. 'นตฺถิ ปโร โลโก ฯเปฯ 'อตฺถิ ๑ นตฺถิ ๑ ปโร โลโก ฯเปฯ 'เนวตฺถิ น นตฺถิ ปโร โลโก ฯเปฯ 'อตฺถิ สตฺตา โอบปาติกา เป 'นตฺถิ สตฺตา โอบปาติกา ฯเปฯ 'อตฺถิ ๑ นตฺถิ ๑ สตฺตา โอบปาติกา ฯเปฯ 'เนวตฺถิ น นตฺถิ สตฺตา โอบปาติกา ฯเปฯ 'อตฺถิ สุกตทฺทุกฺภฺยานํ กมฺมานํ ผลํ วิปาโก ฯเปฯ 'นตฺถิ สุกตทฺทุกฺภฺยานํ กมฺมานํ ผลํ วิปาโก ฯเปฯ 'อตฺถิ ๑ นตฺถิ ๑ สุกตทฺทุกฺภฺยานํ กมฺมานํ ผลํ วิปาโก ฯเปฯ 'เนวตฺถิ น นตฺถิ สุกตทฺทุกฺภฺยานํ กมฺมานํ ผลํ

วิปาโก ฯเปฯ ‘โหติ ตถาคโต ปรมมรณา ฯเปฯ ‘น โหติ ตถาคโต ปรมมรณา ฯเปฯ ‘โหติ จ น จ โหติ ตถาคโต ปรมมรณา ฯเปฯ ‘เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรมมรณาติ อิติ เจ มํ ปุจฺจสิ, ‘เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรมมรณา’ติ อิติ เจ เม อสฺส, ‘เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรมมรณา’ติ อิติ เต นํ พุยากรเยยํ, ‘เอวณฺติปิ เม โน, ตถาติปิ เม โน, อญฺญถาติปิ เม โน, โนติปิ เม โน, โน โนติปิ เม โน’ติ. อิทํ, ภิกฺขเว จตฺตํ จานํ, ยํ อาคมฺม ยํ อารพฺภ เอเก สมนพฺราหฺมณา อมราวิกฺเขปิกา ตตฺถ ตตฺถ ปญฺหํ ปุญฺจา สมานา วาจาวิกฺเขปํ อาปชฺชนฺติ อมราวิกฺเขปํ. (๔-๑๖)

[๑๖] อิมเหิ โช เต ภิกฺขเว สมนพฺราหฺมณา อมราวิกฺเขปิกา ตตฺถ ตตฺถ ปญฺหํ ปุญฺจา สมานา วาจาวิกฺเขปํ อาปชฺชนฺติ อมราวิกฺเขปํ จตฺตฺติ วตฺตฺติ. เย หิ เกจฺจ ภิกฺขเว สมนา วา พฺราหฺมณา วา อมราวิกฺเขปิกา ตตฺถ ตตฺถ ปญฺหํ ปุญฺจา สมานา วาจาวิกฺเขปํ อาปชฺชนฺติ อมราวิกฺเขปํ, สพุเพ เต อิมเหว จตฺตฺติ วตฺตฺติ, เอเตสํ วา อญฺญตเรณ, นตฺถิ อิติ พหิทฺธา ฯเปฯ เยหิ ตถาคตฺสฺส ยถาภุจํ วณฺณํ สมนมา วทมานา วทเยยฺยํ.

อธิจฺจสมุปฺปนฺนวาท

[๑๗] สนฺติ ภิกฺขเว เอเก สมนพฺราหฺมณา อธิจฺจสมุปฺปนฺนิกา อธิจฺจสมุปฺปนฺนํ อตฺตทานญฺจ โลกญฺจ ปญฺญเปณฺติ ทฺวิหิ วตฺตฺติ. เต จ โภนฺโต สมนพฺราหฺมณา กิมาคมฺม กิมารพฺภ อธิจฺจสมุปฺปนฺนิกา อธิจฺจสมุปฺปนฺนํ อตฺตทานญฺจ โลกญฺจ ปญฺญเปณฺติ ทฺวิหิ วตฺตฺติ.

[๑๘] สนฺติ ภิกฺขเว อสญฺญสฺตตา นาม เทวา. สญฺญปฺปาทา จ ปน เต เทวา ตมฺหา กายา จวนฺติ. จานํ โช ปเนตํ, ภิกฺขเว วิชฺชติ, ยํ อญฺญตโร สฺตโต ตมฺหา กายา จวิตฺวา อิตฺถตฺตํ อาคจฺจติ. อิตฺถตฺตํ อาคโต สมานอ อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชฺติ. อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชฺชิตอ สมานอ อาตปฺปมนฺวาย ปชานมนฺวาย อญฺโยคมฺนฺวาย อปฺปมาทมนฺวาย สมนามนฺสิการมนฺวาย ตถารูปํ เจโตสมารฺหิ ฝุสฺสิ, ยถาสมาหิตะ จิตฺเต สญฺญปฺปาทํ อญฺสฺสรติ, ตโต ปริํ นานุสฺสรติ. โส เอวมาท ‘อธิจฺจสมุปฺปนฺนอ อตฺตา จ โลโก จ. ตํ กิสฺส เหตุ. อหฺนฺหิ ปุพฺเพ นาโหสิ, โสเมหิ เอตฺรหิ อหฺตฺวา สนฺตตาย ปรีณโต’ติ. อิทํ, ภิกฺขเว ปจฺมํ จานํ, ยํ อาคมฺม ยํ อารพฺภ เอเก สมนพฺราหฺมณา อธิจฺจสมุปฺปนฺนิกา อธิจฺจสมุปฺปนฺนํ อตฺตทานญฺจ โลกญฺจ ปญฺญเปณฺติ.

[๑๙] ทฺติเย จ โภนฺโต สมนพฺราหฺมณา กิมาคมฺม กิมารพฺภ อธิจฺจสมุปฺปนฺนิกา อธิจฺจสมุปฺปนฺนํ อตฺตทานญฺจ โลกญฺจ ปญฺญเปณฺติ. อิท ภิกฺขเว เอกจฺจ สมนโณ วา พฺราหฺมโณ วา ตกฺกํ โหติ วิมฺสึ. โส ตกฺกปริยาหตํ วิมฺสฺสานุจฺริตํ สยํปฏิภานํ เอวมาท ‘อธิจฺจสมุปฺปนฺนอ อตฺตา จ โลโก จา’ติ. อิทํ, ภิกฺขเว ทฺติยํ จานํ, ยํ อาคมฺม ยํ อารพฺภ เอเก สมนพฺราหฺมณา อธิจฺจสมุปฺปนฺนิกา อธิจฺจสมุปฺปนฺนํ อตฺตทานญฺจ โลกญฺจ ปญฺญเปณฺติ. (๒-๑๘)

[๒๐] อิมเหิ โช เต ภิกฺขเว สมนพฺราหฺมณา อธิจฺจสมุปฺปนฺนิกา อธิจฺจสมุปฺปนฺนํ อตฺตทานญฺจ โลกญฺจ ปญฺญเปณฺติ ทฺวิหิ วตฺตฺติ. เย หิ เกจฺจ ภิกฺขเว สมนา วา พฺราหฺมณา วา อธิจฺจสมุปฺปนฺนิกา อธิจฺจสมุปฺปนฺนํ อตฺตทานญฺจ โลกญฺจ ปญฺญเปณฺติ, สพุเพ เต อิมเหว ทฺวิหิ

วตฺถุหิ เอเตสํ วา อญฺเจตเรณ, นตฺถิ อิตฺโต พหิทฺธาเป ยะหิ ตถาคตฺตสฺส ยถาภุจฺจํ วณฺณํ สมนฺมา
วทมนานา วทเยยฺยํ.

[๗๑] อิมะหิ โข เต ภิกฺขเว สมนฺพราหฺมณา ปุพฺพนตฺกปปีกา ปุพฺพนตฺานุทฺธิจฺฉิโน
ปุพฺพนตฺํ อารพฺภ อเนกวิหิตานิ อธิมุตฺติปทานิ อภิวทฺนติ อญฺจารสฺหิ วตฺถุหิ. ยะ หิ เกจฺจิ ภิกฺขเว
สมนฺนา วา พฺราหฺมณา วา ปุพฺพนตฺกปปีกา ปุพฺพนตฺานุทฺธิจฺฉิโน ปุพฺพนตฺมารพฺภ อเนกวิหิตานิ
อธิมุตฺติปทานิ อภิวทฺนติ, สพฺเพ เต อิมะเหว อญฺจารสฺหิ วตฺถุหิ เอเตสํ วา อญฺเจตเรณ, นตฺถิ อิตฺโต
พหิทฺธา.

[๗๒] ตยิทํ ภิกฺขเว ตถาคโต ปชานาติ ‘อิมะ ทฺธิจฺฉิญาณา เอวํคฺคิตา เอวํปฺรามญฺจา เอวํ
คตฺติกา ภวณฺติ เอวํอภิสมฺปฺรายนํ’ติ. ตถะจ ตถาคโต ปชานาติ, ตโต จ อุตฺตริตฺรํ ปชานาติ, ตถะจ
ปชานนํ น ปฺรามสฺติ, อปฺรามสฺโต จสฺส ปจฺจตฺตถะเยว นิพฺพุติ วิทิตา. เวทนานํ สมนฺทถะเยว
อตฺถจฺคมถะเยว อสฺสาทถะเยว อาทินวถะเยว นิสฺสฺสรณถะเยว ยถาภุจฺจํ วิทิตฺวา อนุปาทาวิมุตฺโต, ภิกฺขเว
ตถาคโต.

[๗๓] อิมะ โข เต ภิกฺขเว ฐมฺมา คมฺภีรา ทุทฺทสา ทูรณฺุโพธา สนฺตา ปณฺีตา อตฺถกาวจฺรา
นิปฺปนา ปณฺชิตเวทนียา, ยะ ตถาคโต สยํ อภิถะเยว สจฺฉิกตฺวา ปเวเทติ ยะหิ ตถาคตฺตสฺส ยถาภุจฺจํ
วณฺณํ สมนฺมา วทมนานา วทเยยฺยํ.

ทฺฐิตฺยภาณวาโร.

อปรนตฺกปปีกา

[๗๔] สนฺติ ภิกฺขเว เอเก สมนฺพราหฺมณา อปรนตฺกปปีกา อปรนตฺานุทฺธิจฺฉิโน, อปรนตฺํ
อารพฺภ อเนกวิหิตานิ อธิมุตฺติปทานิ อภิวทฺนติ จตฺถจตฺตารีสาย วตฺถุหิ. เต จ โภณฺโต
สมนฺพราหฺมณา กิมาคมฺม กิมารพฺภ อปรนตฺกปปีกา อปรนตฺานุทฺธิจฺฉิโน อปรนตฺํ อารพฺภ
อเนกวิหิตานิ อธิมุตฺติปทานิ อภิวทฺนติ จตฺถจตฺตารีสาย วตฺถุหิ.

สญฺญีวาท

[๗๕] สนฺติ ภิกฺขเว เอเก สมนฺพราหฺมณา อุตฺถมาฆาตนิกา สญฺญีวาทา อุตฺถมาฆาตนํ
สญฺญี อตฺตานํ ปญฺจเปณฺติ โสฬฺสสิ วตฺถุหิ. เต จ โภณฺโต สมนฺพราหฺมณา กิมาคมฺม กิมารพฺภ
อุตฺถมาฆาตนิกา สญฺญีวาทา อุตฺถมาฆาตนํ สญฺญี อตฺตานํ ปญฺจเปณฺติ โสฬฺสสิ วตฺถุหิ.

[๗๖] ฐปปี อตฺตา โหติ อโรโค ปรมฺมรณฺา สญฺญี’ติ นํ ปญฺจเปณฺติ. ‘อฐปปี อตฺตา โหติ
อโรโค ปรมฺมรณฺา สญฺญี’ติ นํ ปญฺจเปณฺติ. ‘ฐปปี จ อฐปปี จ อตฺตา โหติเป เนวฐปปี นารฐปปี อตฺตา
โหติ... อนนฺตวา อตฺตา โหติ... อนนฺตวา อตฺตา โหติ... อนนฺตวา จ อนนฺตวา จ อตฺตา โหติ...

เนวนุตวา นานนุตวา อตตทา โหติ... เอกตตสญญี อตตทา โหติ... นานตตสญญี อตตทา โหติ...
 ปริตตสญญี อตตทา โหติ... อปฺปมาณสญญี อตตทา โหติ... เอกนตฺสูชี อตตทา โหติ... เอกนตฺทุกฺชี
 อตตทา โหติ. สุขทุกฺชี อตตทา โหติ. อทุกฺขมฺสูชี อตตทา โหติ อโรโค ปรมฺมรณฺนา สญญี'ติ นํ
 ปญฺญเปเนติ. (๑๖-๓๔)

[๗๗] อิมฺเหิ โข เต ภิกฺขเว สมณพฺราหฺมณฺนา อุตฺตมาฆาตนิกา สญญีวาทา
 อุตฺตมาฆาตนิ สญญี อตตานิ ปญฺญเปเนติ โสฬสฺสี วัตฺตฺตฺตฺติ. เย หิ เกจฺจ ภิกฺขเว สมณฺนา วา
 พฺราหฺมณฺนา วา อุตฺตมาฆาตนิกา สญญีวาทา อุตฺตมาฆาตนิ สญญี อตตานิ ปญฺญเปเนติ, สพฺเพ
 เต อิมฺเหว โสฬสฺสี วัตฺตฺตฺตฺติ เอเตสฺสํ วา อญฺญตเรณ, นตฺถิ อิติ พหิทฺธาเป ยฺเหติ ตถาคตฺตฺสฺส ยถาภุจฺจํ
 วณฺณํ สมนฺมา วทมนฺนา วทฺเยยฺยํ.

ทฺติยภาณวโร.

อสนญญีวาท

[๗๘] สนฺติ ภิกฺขเว เอเก สมณพฺราหฺมณฺนา อุตฺตมาฆาตนิกา อสนญญีวาทา อุตฺตมาฆาตนิ
 อสนญญี อตตานิ ปญฺญเปเนติ อฏฺฐหิ วัตฺตฺตฺตฺติ. เต จ โภนฺโต สมณพฺราหฺมณฺนา กิมาคมฺม กิมารพฺก
 อุตฺตมาฆาตนิกา อสนญญีวาทา อุตฺตมาฆาตนิ อสนญญี อตตานิ ปญฺญเปเนติ อฏฺฐหิ วัตฺตฺตฺตฺติ.

[๗๙] “รूपิ อตตทา โหติ อโรโค ปรมฺมรณฺนา อสนญญี'ติ นํ ปญฺญเปเนติ. ‘อรูปิ อตตทา โหติ
 อโรโค ปรมฺมรณฺนา อสนญญี'ติ นํ ปญฺญเปเนติ. ‘รूपิ จ อรูปิ จ อตตทา โหติเป เนวรูปิ นารูปิ อตตทา
 โหติ... อนนฺตวา อตตทา โหติ... อนนฺตวา อตตทา โหติ... อนนฺตวา จ อนนฺตวา จ อตตทา โหติ...
 เนวนุตวา นานนุตวา อตตทา โหติ อโรโค ปรมฺมรณฺนา อสนญญี'ติ นํ ปญฺญเปเนติ. (๘-๒๔-๔๒))

[๘๐] อิมฺเหิ โข เต ภิกฺขเว สมณพฺราหฺมณฺนา อุตฺตมาฆาตนิกา อสนญญีวาทา
 อุตฺตมาฆาตนิ อสนญญี อตตานิ ปญฺญเปเนติ อฏฺฐหิ วัตฺตฺตฺตฺติ. เย หิ เกจฺจ ภิกฺขเว สมณฺนา วา
 พฺราหฺมณฺนา วา อุตฺตมาฆาตนิกา อสนญญีวาทา อุตฺตมาฆาตนิ อสนญญี อตตานิ ปญฺญเปเนติ,
 สพฺเพ เต อิมฺเหว อฏฺฐหิ วัตฺตฺตฺตฺติ เอเตสฺสํ วา อญฺญตเรณ, นตฺถิ อิติ พหิทฺธาเป ยฺเหติ ตถาคตฺตฺสฺส
 ยถาภุจฺจํ วณฺณํ สมนฺมา วทมนฺนา วทฺเยยฺยํ.

เนวสญญีนาสญญีวาท

[๘๑] สนฺติ ภิกฺขเว เอเก สมณพฺราหฺมณฺนา อุตฺตมาฆาตนิกา เนวสญญีนาสญญีวาทา,
 อุตฺตมาฆาตนิ เนวสญญีนาสญญี อตตานิ ปญฺญเปเนติ อฏฺฐหิ วัตฺตฺตฺตฺติ. เต จ โภนฺโต
 สมณพฺราหฺมณฺนา กิมาคมฺม กิมารพฺก อุตฺตมาฆาตนิกา เนวสญญีนาสญญีวาทา อุตฺตมาฆาตนิ
 เนวสญญีนาสญญี อตตานิ ปญฺญเปเนติ อฏฺฐหิ วัตฺตฺตฺตฺติ. (๘-๓๒-๕๐)

[๘๒] “รูปี อตตาทิ หิติ อโรโค ปรมมรณา เนวสญญีนาสญญี’ติ นํ ปญฺญเปเนติ ‘อรูปี อตตาทิ หิติเป รูปี จ อรูปี จ อตตาทิ หิติ... เนวรูปี นารูปี อตตาทิ หิติ... อนนฺตวา อตตาทิ หิติ... อนนฺตวา อตตาทิ หิติ... อนนฺตวา จ อนนฺตวา จ อตตาทิ หิติ... เนวนฺตวา นานนฺตวา อตตาทิ หิติ อโรโค ปรมมรณา เนวสญญีนาสญญี’ติ นํ ปญฺญเปเนติ.

[๘๓] อิมะหิ ไช เต ภิกฺขเว สมณพฺราหฺมณา อุทฺธมาฆาตนิกา เนวสญญีนาสญญี’วาทา อุทฺธมาฆาตนิ เนวสญญีนาสญญี อตตานิ ปญฺญเปเนติ อฏฺฐหิ วตฺถุหิ. เย หิ เกจฺจ ภิกฺขเว สมณา วา พฺราหฺมณา วา อุทฺธมาฆาตนิกา เนวสญญีนาสญญี’วาทา อุทฺธมาฆาตนิ เนวสญญีนาสญญี อตตานิ ปญฺญเปเนติ, สพฺเพ เต อิมะเหว อฏฺฐหิ วตฺถุหิเป เยหิ ตถาคตฺสส ยถาภุจฺจํ วนฺณํ สมมา วทมานา วเทยฺย.

อุจฺเจทวาท

[๘๔] สนฺติ ภิกฺขเว เอเก สมณพฺราหฺมณ อุจฺเจทวาทา สโต สตตฺสส อุจฺเจทํ วินาสํ วิกาวํ ปญฺญเปเนติ สตตฺหิ วตฺถุหิ. เต จ โภนฺโต สมณพฺราหฺมณา กิมาคมม กิมารพฺก อุจฺเจทวาทา สโต สตตฺสส อุจฺเจทํ วินาสํ วิกาวํ ปญฺญเปเนติ สตตฺหิ วตฺถุหิ.

[๘๕] อิตฺ ภิกฺขเว เอกจฺจ สมนฺ วา พฺราหฺมณฺ วา เอวํวาที หิติ เอวํทิวฺจฺจ ‘ยโต ไช, โภ, อยํ อตตาทิ รูปี จาตุมหากฺกติกโก มาตาเปตติกสมฺภโว กายสฺส ฆาธา อุจฺจิชฺชติ วินสฺสติ, น หิติ ปรมมรณา, เอตตาวตา ไช, โภ, อยํ อตตาทิ สมมา สมฺจฺฉินฺโน หิตี’ติ. อิตฺเถเก สโต สตตฺสส อุจฺเจทํ วินาสํ วิกาวํ ปญฺญเปเนติ. (๑-๓๓-๕๑)

[๘๖] ตมญฺเอย เอวมาห ‘อตฺถิ ไช โภ, เอโส อตตาทิ, ยํ ตวํ วเทสิ, เนโส นตฺถีติ วทามิ; โน จ ไช โภ, อยํ อตตาทิ เอตตาวตา สมมา สมฺจฺฉินฺโน หิติ. อตฺถิ ไช โภ, อญฺเอย อตตาทิ ทิพฺโพ รูปี กามาวจโร กพฺพีการาหารภฺกฺโข; ตํ ตวํ น ชานาสี น ปสฺสสิ, ตมํ ชานามิ ปสฺสามิ; โส ไช โภ อตตาทิ ยโต กายสฺส ฆาธา อุจฺจิชฺชติ วินสฺสติ, น หิติ ปรมมรณา, เอตตาวตา ไช, โภ, อยํ อตตาทิ สมมา สมฺจฺฉินฺโน หิตี’ติ. อิตฺเถเก สโต สตตฺสส อุจฺเจทํ วินาสํ วิกาวํ ปญฺญเปเนติ. (๒-๓๔-๕๒)

[๘๗] ตมญฺเอย เอวมาห ‘อตฺถิ ไช โภ, เอโส อตตาทิ, ยํ ตวํ วเทสิ, เนโส นตฺถีติ วทามิ; โน จ ไช โภ, อยํ อตตาทิ เอตตาวตา สมมา สมฺจฺฉินฺโน หิติ. อตฺถิ ไช โภ, อญฺเอย อตตาทิ ทิพฺโพ รูปี มโนมโย สพฺพจฺจคปจฺจคฺ อหีนินฺทฺริโย; ตํ ตวํ น ชานาสี น ปสฺสสิ, ตมํ ชานามิ ปสฺสามิ; โส ไช โภ อตตาทิ ยโต กายสฺส ฆาธา อุจฺจิชฺชติ วินสฺสติ, น หิติ ปรมมรณา; เอตตาวตา ไช โภ, อยํ อตตาทิ สมมา สมฺจฺฉินฺโน หิตี’ติ. อิตฺเถเก สโต สตตฺสส อุจฺเจทํ วินาสํ วิกาวํ ปญฺญเปเนติ. (๓-๓๕-๕๓)

[๘๘] ตมญฺเอย เอวมาห ‘อตฺถิ ไช โภ, เอโส อตตาทิ, ยํ ตวํ วเทสิ, เนโส นตฺถีติ วทามิ, โน จ ไช โภ, อยํ อตตาทิ เอตตาวตา สมมา สมฺจฺฉินฺโน หิติ. อตฺถิ ไช โภ, อญฺเอย อตตาทิ สพฺพโส รุปสญฺญานํ สมตฺกุกมา ปฏฺฐิสญฺญานํ อตฺถงฺคมา นานตฺตสญฺญานํ อมนสิการา ‘อนนฺโต อากาโส’ติ อากาसानญฺจายตฺนุปกฺ; ตํ ตวํ น ชานาสี น ปสฺสสิ, ตมํ ชานามิ ปสฺสามิ; โส ไช โภ

อตุตา ยโต กายสฺส เภทา อัจฺฉิซฺชติ วินฺสฺสติ, น โหติ ปรมฺมรณฺา; เอตฺตาวตฺา ไช โภ, อຍံ อตุตา
สมฺมา สมฺจุฉินฺโน โหตี'ติ. อิตฺถေเก สโต สตฺตสฺส อฺจุເທံ ဝိနာ၌ ဝိဂံ ပဉ္စပေတိ. (၄-၈၆-၅၄)

[၈၈] တမဉ္စေ ခေဝမာဟ 'အတုတိ ဟိ ဝေ အေသိ အတုတ၊ ယံ တုဝံ ဝတေသိ၊ နေသိ နတုတိတိ ဝတမိ၊ ဝေ ခ
ဟိ ဝေ အຍံ အတုတ၊ အေတုတဝတ၊ ခမ္မာ ခမ္မုဆိန္နိ ဝေတိ. အတုတိ ဟိ ဝေ အဉ္စေ အတုတ၊ ခပုပေ အတုတ၊ ခပုပေ
အာဂါနဉ္စေ ယတံ ခမ္မတိဂုမ္မ 'အနုတံ ဝိပုဉ္စေ'တိ ဝိပုဉ္စေ ယတံ ခပုပေ; တံ တုဝံ ဝ ခာနာသိ၊
ဝ ပေသေသိ; တမံ ခာနာမိ ပေသေသိ; သိ ဟိ ဝေ အတုတ၊ ယတံ ကယေသေ ခေတ၊ အုဆိန္နိ ဝိနာသေ၊ ဝ
ပေတိ ပရမ္မရဏာ; အေတုတဝတ၊ ဟိ ဝေ အယံ အတုတ၊ ခမ္မာ ခမ္မုဆိန္နိ ဝေတိ'တိ. အိတုထေဂေ ခတေ ခတုတေ အုဆိန္နိ
ဝိနာသေ ဝိဂံ ပဉ္စပေတိ. (၈၈-၈၈-၅၅)

[၈၉] တမဉ္စေ ခေဝမာဟ 'အတုတိ ဟိ ဝေ သိ အတုတ၊ ယံ တုဝံ ဝတေသိ၊ နေသိ နတုတိတိ ဝတမိ၊ ဝေ ခ
ဟိ ဝေ အယံ အတုတ၊ အေတုတဝတ၊ ခမ္မာ ခမ္မုဆိန္နိ ဝေတိ. အတုတိ ဟိ ဝေ အဉ္စေ အတုတ၊ ခပုပေ အတုတ၊ ခပုပေ
ဝိပုဉ္စေ ယတံ ခမ္မတိဂုမ္မ 'အတုတိ ဝိပုဉ္စေ'တိ အာဂါနဉ္စေ ယတံ ခပုပေ; တံ တုဝံ ဝ ခာနာသိ ဝ
ပေသေသိ၊ တမံ ခာနာမိ ပေသေသိ; သိ ဟိ ဝေ အတုတ၊ ယတံ ကယေသေ ခေတ၊ အုဆိန္နိ ဝိနာသေ၊ ဝ
ပေတိ ပရမ္မရဏာ; အေတုတဝတ၊ ဟိ ဝေ အယံ အတုတ၊ ခမ္မာ ခမ္မုဆိန္နိ ဝေတိ'တိ. အိတုထေဂေ ခတေ ခတုတေ အုဆိန္နိ
ဝိနာသေ ဝိဂံ ပဉ္စပေတိ. (၈၉-၈၉-၅၆)

[၉၀] တမဉ္စေ ခေဝမာဟ 'အတုတိ ဟိ ဝေ အေသိ အတုတ၊ ယံ တုဝံ ဝတေသိ၊ နေသိ နတုတိတိ ဝတမိ၊ ဝေ ခ
ဟိ ဝေ အယံ အတုတ၊ အေတုတဝတ၊ ခမ္မာ ခမ္မုဆိန္နိ ဝေတိ. အတုတိ ဟိ ဝေ အဉ္စေ အတုတ၊ ခပုပေ အတုတ၊ ခပုပေ
အာဂါနဉ္စေ ယတံ ခမ္မတိဂုမ္မ 'အနုတမေတံ ပဉ္စေတမေတံ'တိ နေဝေပဉ္စေ ယတံ ခပုပေ; တံ တုဝံ ဝ
ခာနာသိ ဝ ပေသေသိ. တမံ ခာနာမိ ပေသေသိ; သိ ဟိ ဝေ အတုတ၊ ယတံ ကယေသေ ခေတ၊ အုဆိန္နိ ဝိနာသေ၊ ဝ
ပေတိ ပရမ္မရဏာ; အေတုတဝတ၊ ဟိ ဝေ အယံ အတုတ၊ ခမ္မာ ခမ္မုဆိန္နိ ဝေတိ'တိ. အိတုထေဂေ ခတေ ခတုတေ အုဆိန္နိ
ဝိနာသေ ဝိဂံ ပဉ္စပေတိ. (၉၀-၉၀-၅၇)

[၉၁] အိမေဟိ ဟိ တေ ဝိဂုမ္မေ ခမ္မပုရာမ္မဏာ အုဆိန္နိ ဝိနာသေ ခတေ ခတုတေ အုဆိန္နိ ဝိနာသေ
ဝိဂံ ပဉ္စပေတိ ခတုတိ ဝတုတိ. ယေ ဟိ ဝေ ဝိဂုမ္မေ ခမ္မာ ဝာ ပုရာမ္မဏာ ဝာ အုဆိန္နိ ဝိနာသေ ခတေ
ခတုတေ အုဆိန္နိ ဝိနာသေ ဝိဂံ ပဉ္စပေတိ, ခပုပေ တေ အိမေဟေ ခတုတိ ဝတုတိ ယပေ ယေဟိ တေ ခတုတေ
ယေ ဝိဂုမ္မံ ဝဉ္စေ ခမ္မာ ဝတမာ ဝတေယံ.

ဝိဂုမ္မနိပုပာနာ

[၉၂] ခနတိ ဝိဂုမ္မေ အေဂေ ခမ္မပုရာမ္မဏာ ဝိဂုမ္မနိပုပာနာ ခတေ ခတုတေ
ပရမ္မဝိဂုမ္မနိပုပာနံ ပဉ္စပေတိ ပဉ္စပေတိ ဝတုတိ. တေ ခ ဝိဂုမ္မေ ခမ္မာ ဝိဂုမ္မနိပုပာနံ
ပရမ္မဝိဂုမ္မနိပုပာနာ ခတေ ခတုတေ ပရမ္မဝိဂုမ္မနိပုပာနံ ပဉ္စပေတိ ပဉ္စပေတိ
ဝတုတိ.

[၉၃] အိ ဝိဂုမ္မေ အေဂေ ခမ္မာ ဝာ ပုရာမ္မဉ္စေ ဝာ အေဝါတိ ဝေတိ အေဝါတိ 'ယတံ ဟိ ဝေ
အယံ အတုတ၊ ပဉ္စပေတိ ဝိဂုမ္မနိပုပာနံ ခမ္မပုပေတိ ခမ္မပုပေတိ, အေတုတဝတ၊ ဟိ ဝေ, အယံ အတုတ၊

ปรมทิวจธมมณีพพานํ ปตฺโต โหตี'ติ. อิตฺเถเก สโต สตฺตสฺส ปรมทิวจธมมณีพพานํ ปณฺณเปณฺติ. (๑-๔๐-๕๘)

[๙๕] ตมณฺโณ เวมมาห'อตุถิ โข โภ เอโส อตฺตา, ยํ ตฺวํ วเทสิ, เนโส นตฺถีติ วทามิ, โน จ โข โภ อयํ อตฺตา เอตฺตาวตฺตา ปรมทิวจธมมณีพพานํ ปตฺโต โหตี. ตํ กิสฺส เหตุ. กามา หิ โภ อนิจฺจา ทุกฺขา วิปริณามธมฺมา,เตสํ วิปริณามณฺณตฺตภาวตา อูปฺปชฺชนฺติ โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสา. ยโต โข โภ อयํ อตฺตา วิวิจฺเจว กาเมหิ วิวิจฺจ อกฺุสเลหิ ธมฺเมหิ สวิตกฺกํ สฺวิจาร์ วิเวกฺขํ ปีตฺติสฺขํ ปจฺฉมฺมานํ อูปฺสมปฺชฺช วิหฺรติ; เอตฺตาวตฺตา โข โภ อยํ อตฺตา ปรมทิวจธมมณีพพานํ ปตฺโต โหตี'ติ. อิตฺเถเก สโต สตฺตสฺส ปรมทิวจธมมณีพพานํ ปณฺณเปณฺติ. (๒-๔๑-๕๙)

[๙๖] ตมณฺโณ เวมมาห 'อตุถิ โข โภ เอโส อตฺตา, ยํ ตฺวํ วเทสิ, เนโส นตฺถีติ วทามิ, โน จ โข โภ อยํ อตฺตา เอตฺตาวตฺตา ปรมทิวจธมมณีพพานํ ปตฺโต โหตี. ตํ กิสฺส เหตุ. ยเทว ตตฺถ วิตฺถกิตฺติ วิจาร์ตํ, เอเตเนตํ โอฟาริกํ อุกฺขายติ. ยโต โข โภ อยํ อตฺตา วิตฺถกวิจาร์ณํ วุปฺสมา อชฺฌตฺตํ สมฺปสาทฺนํ เจตโส เอโกทิกาวํ อวิตกฺกํ อวิจาร์ สมာธิชํ ปีตฺติสฺขํ ทฺติยํ ฌานํ อูปฺสมปฺชฺช วิหฺรติ; เอตฺตาวตฺตา โข โภ อยํ อตฺตา ปรมทิวจธมมณีพพานํ ปตฺโต โหตี'ติ. อิตฺเถเก สโต สตฺตสฺส ปรมทิวจธมมณีพพานํ ปณฺณเปณฺติ. (๓-๔๒-๖๐)

[๙๗] ตมณฺโณ เวมมาห 'อตุถิ โข โภ เอโส อตฺตา, ยํ ตฺวํ วเทสิ, เนโส นตฺถีติ วทามิ, โน จ โข โภ อยํ อตฺตา เอตฺตาวตฺตา ปรมทิวจธมมณีพพานํ ปตฺโต โหตี. ตํ กิสฺส เหตุ. ยเทว ตตฺถ ปีตฺติคตํ เจตโส อุกฺพิลาวิตตฺตํ, เอเตเนตํ โอฟาริกํ อุกฺขายติ. ยโต โข โภ อยํ อตฺตา ปีตฺติยา จ วิราคา อูเปกฺขโก จ วิหฺรติ, สโต จ สมฺปชาโน, สุขญฺจ กาเยน ปฏฺฐิเสวเทติ; ยนฺตํ อริยา อากฺฺขณฺติ 'อูเปกฺขโก สติมา สุขวิหารี'ติ, ตติยํ ฌานํ อูปฺสมปฺชฺช วิหฺรติ, เอตฺตาวตฺตา โข โภ อยํ อตฺตา ปรมทิวจธมมณีพพานํ ปตฺโต โหตี'ติ. อิตฺเถเก สโต สตฺตสฺส ปรมทิวจธมมณีพพานํ ปณฺณเปณฺติ. (๔-๔๓-๖๑)

[๙๘] ตมณฺโณ เวมมาห 'อตุถิ โข โภ เอโส อตฺตา, ยํ ตฺวํ วเทสิ, เนโส นตฺถีติ วทามิ, โน จ โข โภ อยํ อตฺตา เอตฺตาวตฺตา ปรมทิวจธมมณีพพานํ ปตฺโต โหตี. ตํ กิสฺส เหตุ. ยเทว ตตฺถ สุขมิตฺติ เจตโส อาโภโค, เอเตเนตํ โอฟาริกํ อุกฺขายติ. ยโต โข โภ อยํ อตฺตา สุขสฺส จ ปหานา ทุกฺขสฺส จ ปหานา ปุพฺเพว โสมนสฺสโทมนสฺสานํ อตฺถงฺคมา อทฺกฺขมฺสฺขํ อูเปกฺขาสติปาริสฺสุทฺธิ จตฺตํ ฌานํ อูปฺสมปฺชฺช วิหฺรติ; เอตฺตาวตฺตา โข โภ, อยํ อตฺตา ปรมทิวจธมมณีพพานํ ปตฺโต โหตี'ติ. อิตฺเถเก สโต สตฺตสฺส ปรมทิวจธมมณีพพานํ ปณฺณเปณฺติ. (๕-๔๔-๖๒)

[๙๙] อิมฺเห โข เต ภิกฺขเว สมณพฺราหฺมณา ทิวจธมมณีพพานวาทา สโต สตฺตสฺส ปรมทิวจธมมณีพพานํ ปณฺณเปณฺติ ปณฺจหิ วตฺถุหิ. เย หิ เกจฺติ ภิกฺขเว สมณา วา พฺราหฺมณา วา ทิวจธมมณีพพานวาทา สโต สตฺตสฺส ปรมทิวจธมมณีพพานํ ปณฺณเปณฺติ, สพฺเพ เต อิมฺเหว ปณฺจหิ วตฺถุหิ ๕เปฯ เยหิ ตถาคตฺสฺส ยถาภูจํ วณฺณํ สมฺมา วทมานา วเทยฺยํ

[๑๐๐] อิมฺเห โข เต ภิกฺขเว สมณพฺราหฺมณา อปรนฺตกปฺปิกา อปรนฺตานุกฺกิวจธมมณีพพานํ อปรนฺตํ อารพฺภา อเนกวิหิตานิ อธิมฺตฺติปทานิ อภิวทฺนฺติ จตฺตจตฺตารีสาย วตฺถุหิ. เย หิ เกจฺติ ภิกฺขเว สมณา วา พฺราหฺมณา วา อปรนฺตกปฺปิกา อปรนฺตานุกฺกิวจธมมณีพพานํ อปรนฺตํ อารพฺภา อเนกวิหิตานิ

อธิมุตติปทานิ อภิวัตนติ, สฟเพ เต อิมะเหว จตุจตุตารีสาย วตฺถุหิ ฯเปฯ เยหิ ตถาคตฺสฺส ยถาภุจฺจํ ฆณฺเณ สฺมมา วทมานา วทเยยฺยํ.

[๑๐๑] อิมะหิ โข เต ภิกฺขเว สฺมณพฺราหฺมณา ปุพฺพนตฺกปฺปิกา จ อปรนตฺกปฺปิกา จ ปุพฺพนตฺตาปรนตฺกปฺปิกา จ ปุพฺพนตฺตาปรนตฺตานุทฺธิจฺฉินโน ปุพฺพนตฺตาปรนตฺ อารพฺภ อเนกวิหิตานิ อธิมุตฺติปทานิ อภิวัตนติ ทฺวาสฺสญฺจิสฺยา วตฺถุหิ.

[๑๐๒] เย หิ เกจฺจ ภิกฺขเว สฺมณา วา พฺราหฺมณา วา ปุพฺพนตฺกปฺปิกา วา อปรนตฺกปฺปิกา วา ปุพฺพนตฺตาปรนตฺกปฺปิกา วา ปุพฺพนตฺตาปรนตฺตานุทฺธิจฺฉินโน ปุพฺพนตฺตาปรนตฺ อารพฺภ อเนกวิหิตานิ อธิมุตฺติปทานิ อภิวัตนติ, สฟเพ เต อิมะเหว ทฺวาสฺสญฺจิสฺยา วตฺถุหิ, เอเตสฺสํ วา อญฺเจตฺตเรณ, นตฺถิ อิติ พหิทฺธา.

[๑๐๓] ตยิทํ ภิกฺขเว ตถาคโต ปชานาติ ‘อิมะ ทิฏฺฐิจฺฉิฏฺฐานา เอวํคฺคิตา เอวंपฺรามญฺจา เอวํคฺคิตา ภวณฺติ เอวํภิสฺมฺปรายา’ติ. ตถจฺ ตถาคโต ปชานาติ, ตโต จ อุตฺตริตฺรํ ปชานาติ, ตถจฺ ปชานนํ น ปฺรามสฺติ, อปฺรามสฺโต จสฺส ปจฺจตฺตญฺเอย นินฺพุตฺติ วิหิตา; เวทนานํ สฺมทฺถญฺเจ อตฺถจฺคมญฺเจ อสฺสาทญฺเจ อาทึนฺวญฺเจ นิสฺสรณญฺเจ ยถาภุจฺจํ วิหิตฺวา อนุปาทาวิมุตฺโต, ภิกฺขเว ตถาคโต.

[๑๐๔] อิมะ โข เต ภิกฺขเว ฆมฺมา คมฺภีรา ทฺพทฺสา ทฺรฺนุโพธา สนฺดา ปณฺีตา อตฺถกาวจฺรา นิปฺปณา ปณฺทิตเวทนียา, เย ตถาคโต สยํ อภิญฺเญา สจฺฉิกตฺวา ปเวเทติ, เยหิ ตถาคตฺสฺส ยถาภุจฺจํ ฆณฺเณ สฺมมา วทมานา วทเยยฺยํ.

ปริตฺสฺสิตฺวิปฺพนฺทิตฺวาร

[๑๐๕] ตตฺร ภิกฺขเว เย เต สฺมณพฺราหฺมณา สสฺสตฺวาทา สสฺสตฺ อตฺตานญฺจ โลกญฺจ ปญฺญเปเนติ จตฺฐหิ วตฺถุหิ, ตทปิ เตสฺสํ ภวตฺ สฺมณพฺราหฺมณานํ อชานตฺ อปฺสฺสตฺ เวทยิตฺ ตณฺหาคตฺตานํ ปริตฺสฺสิตฺ วิปฺพนฺทิตฺเมว.

[๑๐๖] ตตฺร ภิกฺขเว เย เต สฺมณพฺราหฺมณา เอกจฺจสฺสสฺสติกา เอกจฺจอสฺสสฺสติกา เอกจฺจํ สสฺสตฺ เอกจฺจํ อสฺสสฺสตฺ อตฺตานญฺจ โลกญฺจ ปญฺญเปเนติ จตฺฐหิ วตฺถุหิ, ตทปิ เตสฺสํ ภวตฺ สฺมณพฺราหฺมณานํ อชานตฺ อปฺสฺสตฺ เวทยิตฺ ตณฺหาคตฺตานํ ปริตฺสฺสิตฺ วิปฺพนฺทิตฺเมว.

[๑๐๗] ตตฺร ภิกฺขเว เย เต สฺมณพฺราหฺมณา อนุตฺตานนฺตีกา อนุตฺตานนฺตํ โลกสฺส ปญฺญเปเนติ จตฺฐหิ วตฺถุหิ, ตทปิ เตสฺสํ ภวตฺ สฺมณพฺราหฺมณานํ อชานตฺ อปฺสฺสตฺ เวทยิตฺ ตณฺหาคตฺตานํ ปริตฺสฺสิตฺ วิปฺพนฺทิตฺเมว.

[๑๐๘] ตตฺร ภิกฺขเว เย เต สฺมณพฺราหฺมณา อมฺราวิกฺเขปิกา ตตฺถ ตตฺถ ปญฺหํ ปุญฺจา สฺมานา วาจาวิกฺเขปํ อปชฺชนฺติ อมฺราวิกฺเขปํ จตฺฐหิ วตฺถุหิ, ตทปิ เตสฺสํ ภวตฺ สฺมณพฺราหฺมณานํ อชานตฺ อปฺสฺสตฺ เวทยิตฺ ตณฺหาคตฺตานํ ปริตฺสฺสิตฺ วิปฺพนฺทิตฺเมว.

[๑๐๙] ตตฺร ภิกฺขเว เย เต สมณพฺราหฺมณา อธิจฺจสมฺบุปฺปนิกา อธิจฺจสมฺบุปฺปนํ อุตฺตानญฺจ โลกญฺจ ปญฺญเปเนติ ทฺวีหิ วตฺถุหิ, ตทปิ เตสํ ภวตํ สมณพฺราหฺมณานํ อชานตํ อปสฺสตํ เวทยิตํ ตณฺหาคตฺตานํ ปฺริตสฺสิตํ วิปฺพนฺทิตเมว.

[๑๑๐] ตตฺร ภิกฺขเว เย เต สมณพฺราหฺมณา ปุพฺพนตฺกปฺปิกา ปุพฺพนตฺตานุกฺกิชฺโน ปุพฺพนตํ อารพฺภ อเนกวิหิตานิ อธิมฺุตฺติปทานิ อภิวทฺหนติ อญฺจารสฺหิ วตฺถุหิ, ตทปิ เตสํ ภวตํ สมณพฺราหฺมณานํ อชานตํ อปสฺสตํ เวทยิตํ ตณฺหาคตฺตานํ ปฺริตสฺสิตํ วิปฺพนฺทิตเมว.

[๑๑๑] ตตฺร ภิกฺขเว เย เต สมณพฺราหฺมณา อุกฺกมฺมาชฺชาตฺนิกา สญฺญีวาทา อุกฺกมฺมาชฺชาตฺนํ สญฺญี อุตฺตานํ ปญฺญเปเนติ โสฬสฺหิ วตฺถุหิ, ตทปิ เตสํ ภวตํ สมณพฺราหฺมณานํ อชานตํ อปสฺสตํ เวทยิตํ ตณฺหาคตฺตานํ ปฺริตสฺสิตํ วิปฺพนฺทิตเมว.

[๑๑๒] ตตฺร ภิกฺขเว เย เต สมณพฺราหฺมณา อุกฺกมฺมาชฺชาตฺนิกา อสญฺญีวาทา อุกฺกมฺมาชฺชาตฺนํ อสญฺญี อุตฺตานํ ปญฺญเปเนติ อญฺจหิ วตฺถุหิ, ตทปิ เตสํ ภวตํ สมณพฺราหฺมณานํ อชานตํ อปสฺสตํ เวทยิตํ ตณฺหาคตฺตานํ ปฺริตสฺสิตํ วิปฺพนฺทิตเมว.

[๑๑๓] ตตฺร ภิกฺขเว เย เต สมณพฺราหฺมณา อุกฺกมฺมาชฺชาตฺนิกา เนวสญฺญีนาสญฺญีวาทา อุกฺกมฺมาชฺชาตฺนํ เนวสญฺญีนาสญฺญี อุตฺตานํ ปญฺญเปเนติ อญฺจหิ วตฺถุหิ, ตทปิ เตสํ ภวตํ สมณพฺราหฺมณานํ อชานตํ อปสฺสตํ เวทยิตํ ตณฺหาคตฺตานํ ปฺริตสฺสิตํ วิปฺพนฺทิตเมว.

[๑๑๔] ตตฺร ภิกฺขเว เย เต สมณพฺราหฺมณา อุกฺกเจทวาทา สโต สตฺตสฺส อุกฺกเจทํ วินาจํ วิภวํ ปญฺญเปเนติ สตฺตหิ วตฺถุหิ, ตทปิ เตสํ ภวตํ สมณพฺราหฺมณานํ อชานตํ อปสฺสตํ เวทยิตํ ตณฺหาคตฺตานํ ปฺริตสฺสิตํ วิปฺพนฺทิตเมว.

[๑๑๕] ตตฺร ภิกฺขเว เย เต สมณพฺราหฺมณา ทิกฺกจฺจมฺมนิพฺพานวาทา สโต สตฺตสฺส ปฺรมทิกฺกจฺจมฺมนิพฺพานํ ปญฺญเปเนติ ปญฺจหิ วตฺถุหิ, ตทปิ เตสํ ภวตํ สมณพฺราหฺมณานํ อชานตํ อปสฺสตํ เวทยิตํ ตณฺหาคตฺตานํ ปฺริตสฺสิตํ วิปฺพนฺทิตเมว.

[๑๑๖] ตตฺร ภิกฺขเว เย เต สมณพฺราหฺมณา อปฺรนฺตกปฺปิกา อปฺรนฺตตานุกฺกิชฺโน อปฺรนฺตํ อารพฺภ อเนกวิหิตานิ อธิมฺฺตฺติปทานิ อภิวทฺหนติ จตฺตจตฺตารีสาย วตฺถุหิ, ตทปิ เตสํ ภวตํ สมณพฺราหฺมณานํ อชานตํ อปสฺสตํ เวทยิตํ ตณฺหาคตฺตานํ ปฺริตสฺสิตํ วิปฺพนฺทิตเมว.

[๑๑๗] ตตฺร ภิกฺขเว เย เต สมณพฺราหฺมณา ปุพฺพนตฺกปฺปิกา จ อปฺรนฺตกปฺปิกา จ ปุพฺพนตฺตาปฺรนฺตกปฺปิกา จ ปุพฺพนตฺตาปฺรนฺตตานุกฺกิชฺโน ปุพฺพนตฺตาปฺรนฺตํ อารพฺภ อเนกวิหิตานิ อธิมฺฺตฺติปทานิ อภิวทฺหนติ ทฺวาสฺสญฺจียา วตฺถุหิ, ตทปิ เตสํ ภวตํ สมณพฺราหฺมณานํ อชานตํ อปสฺสตํ เวทยิตํ ตณฺหาคตฺตานํ ปฺริตสฺสิตํ วิปฺพนฺทิตเมว.

ผลสฺสปลฺจยวาร

[๑๑๘] ตตฺร ภิกฺขเว เย เต สมณพฺราหฺมณา สสฺสตวาทา สสฺสตํ อุตฺตานญฺจ โลกญฺจ ปญฺญเปเนติ จตฺตหิ วตฺถุหิ, ตทปิ ผลสฺสปลฺจยวา.

ทิวจิตติกาธิฎฐานวฏฏกถา

[๑๔๔] ตตฺร ภิกฺขเว เย เต สมณพฺราหฺมณา สสฺสตฺวาทา สสฺสตํ อตฺตานญฺจ โลกญฺจ ปฺปณฺณเปฺนติ จตฺตฺหิ วตฺตฺตฺหิ, เยปิ เต สมณพฺราหฺมณา เอกจฺจสสฺสตฺติกา เอกจฺจอสสฺสตฺติกา ๕เปฯ เยปิ เต สมณพฺราหฺมณา อนฺตฺตานนฺตฺติกา... เยปิ เต สมณพฺราหฺมณา อมฺราวิกฺเขปฺปิกา... เยปิ เต สมณพฺราหฺมณา อธิจฺจสมฺมุปฺปนฺนิกา... เยปิ เต สมณพฺราหฺมณา ปุพฺพนฺตกปฺปิกา... เยปิ เต สมณพฺราหฺมณา อุตฺตมาฆาตฺตนิกา สญฺญีวาทา... เยปิ เต สมณพฺราหฺมณา อุตฺตมาฆาตฺตนิกา อสญฺญีวาทา... เยปิ เต สมณพฺราหฺมณา อุตฺตมาฆาตฺตนิกา เนวสญฺญีนาสญฺญีวาทา... เยปิ เต สมณพฺราหฺมณา อุจฺเจทวาทา... เยปิ เต สมณพฺราหฺมณา ทิวจิตฺตมฺมนิพฺพานวาทา... เยปิ เต สมณพฺราหฺมณา อปรนฺตกปฺปิกา...เยปิ เต สมณพฺราหฺมณา ปุพฺพนฺตกปฺปิกา จ อปรนฺตกปฺปิกา จ ปุพฺพนฺตปรนฺตกปฺปิกา จ ปุพฺพนฺตปรนฺตานุทิวจิตฺติโน ปุพฺพนฺตปรนฺตํ อารพฺภ อเนกวิหิตานิ อธิมุตฺติปทานิ อภิวทฺตฺติ ทฺวาสภูจฺจียา วตฺตฺตฺหิ, สพฺเพ เต ฉฺหิ ผสฺสายตฺตเนหิ ผุสฺส ผุสฺส ปฏฺฐิสฺสเวทฺตฺตฺติ, เตสฺส เวทฺตนาปจฺจยา ตณฺหา, ตณฺหาปจฺจยา อูปาทานํ, อูปาทานปจฺจยา ภโว, ภวปจฺจยา ชาตฺติ, ชาตฺติปจฺจยา ชรามรณํ โสภปริเทวทฺทกฺขโทมนสฺสุปายาสา สมภวณฺตฺติ.

วิฏฏกถา

[๑๔๕] ยโต โข ภิกฺขเว ภิกฺขุ ฉนฺนํ ผสฺสายตฺตนาณํ สมุทฺยญฺจ อตฺตงฺคฺมญฺจ อสฺสทาญฺจ อาทึนวญฺจ นิสฺสรณญฺจ ยถาภูตํ ปชานาตฺติ; อยํ อิมฺเห สพฺเพเหว อุตฺตฺตริตฺรํ ปชานาตฺติ.

[๑๔๖] เย หิ เกจฺจ ภิกฺขเว สมณฺวา วา พฺราหฺมณา วา ปุพฺพนฺตกปฺปิกา วา อปรนฺตกปฺปิกา วา ปุพฺพนฺตปรนฺตกปฺปิกา วา ปุพฺพนฺตปรนฺตานุทิวจิตฺติโน ปุพฺพนฺตปรนฺตํ อารพฺภ อเนกวิหิตานิ อธิมุตฺติปทานิ อภิวทฺตฺติ, สพฺเพ เต อิมฺเหว ทฺวาสภูจฺจียา วตฺตฺตฺหิ อนฺโตชาลึกฺตา เอตฺถ สิตาว อุมฺมุชฺชมาณา อุมฺมุชฺชนฺตฺติ, เอตฺถ ปรียาปฺนฺนา อนฺโตชาลึกฺตาว อุมฺมุชฺชมาณา อุมฺมุชฺชนฺตฺติ.

เสยฺยถาปิ ภิกฺขเว ทกฺโข เกวฏฺฏว วา เกวฏฺฏนฺตเววสึ วา สุขุมจฺฉิเกน ชาเลน ปรีตฺตํ อุกททหํ โอตฺถเรยฺย, ตสฺส เอวมสฺส “เย โข เกจฺจ อิมฺสมึ อุกททเห โอฟาริกา ปาณา, สพฺเพ เต อนฺโตชาลึกฺตา เอตฺถ สิตาว อุมฺมุชฺชมาณา อุมฺมุชฺชนฺตฺติ, เอตฺถ ปรียาปฺนฺนา อนฺโตชาลึกฺตาว อุมฺมุชฺชมาณา อุมฺมุชฺชนฺตฺติ”ติ, เอวเมว โข ภิกฺขเว เย หิ เกจฺจ สมณฺวา วา พฺราหฺมณา วา ปุพฺพนฺตกปฺปิกา วา อปรนฺตกปฺปิกา วา ปุพฺพนฺตปรนฺตกปฺปิกา วา ปุพฺพนฺตปรนฺตานุทิวจิตฺติโน ปุพฺพนฺตปรนฺตํ อารพฺภ อเนกวิหิตานิ อธิมุตฺติปทานิ อภิวทฺตฺติ, สพฺเพ เต อิมฺเหว ทฺวาสภูจฺจียา วตฺตฺตฺหิ อนฺโตชาลึกฺตา เอตฺถ สิตาว อุมฺมุชฺชมาณา อุมฺมุชฺชนฺตฺติ, เอตฺถ ปรียาปฺนฺนา อนฺโตชาลึกฺตาว อุมฺมุชฺชมาณา อุมฺมุชฺชนฺตฺติ.

[๑๔๗] อฺจฺฉินฺนภวเนตฺติโก ภิกฺขเว ตถาคตฺตสฺส กาโย ติวจิตฺติ, ยาวสฺส กาโย จสฺสตฺติ, ตาว นํ ทกฺขนฺตฺติ เทวมนฺุสฺสา, กายสฺส เกทา อุกฺทํ ชีวิตฺตปรียาทานา น นํ ทกฺขนฺตฺติ เทวมนฺุสฺสา.

เสยยถาปี ภิกขเว อมฺพปิตฺตยา วณฺณจฺฉินฺนาย ยานิ กานิจิ อมฺพานิ วณฺณปฏิพนฺธานิ, สพฺพานิ ตานิ ตทฺทวยานิ ภวฺนติ, เอวเมว โข ภิกขเว อฺจุฉินฺนภวเนตฺติโก ตถาคตฺสฺส กายิ ติฏฺฐติ, ยาวสฺส กายิ จสฺสติ, ตาว นํ ทกฺขนฺติ เทวมนุสฺสา, กายสฺส เกทา อุกฺกํ ชีวิตปริยาทานา น นํ ทกฺขนฺติ เทวมนุสฺสาติ.

[๑๔๘] เอรํ วุตฺเต อายสฺมา อานนฺโท ภควนฺตํ เอตทวโจ “อฺจฺฉริยํ ภนฺเต, อพฺกฺตํ ภนฺเต; โโก นามิ อຍํ ภนฺเต ฅมฺมปริยาโย”ติ. ตสฺมาติห ตวํ อานนฺท อิมํ ฅมฺมปริยาโย อตฺถชาลนฺติปี นํ ฅาเรหิ, ฅมฺมชาลนฺติปี นํ ฅาเรหิ, พุรฺหมชาลนฺติปี นํ ฅาเรหิ ทิฏฺฐิจาณนฺติปี นํ ฅาเรหิ, อนฺุตฺโตโร สงฺคามวิชโยติปี นํ ฅาเรหีติ. อิทมวโจ ภควา.

[๑๔๙] อตฺตมฺนา เต ภิกฺขุ ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทฺนฺติ. อิมสฺมิญฺจ ปน เวยฺยาकरणสฺมี ภยฺยมาเน ทสฺสทสฺสี โลกธาคฺคฺ อกมฺปีตฺถาติ.

พุรฺหมชาลนฺตํ นินฺนิจิตํ ปจฺม.

เล่มที่ ๙^๒
พระสุตตันตปิฎก
ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค

ขอนอบน้อมพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น

๑. พรหมชาลสูตร

ว่าด้วยชายแห่งพระสัพพัญญุตญาณอันประเสริฐ

เรื่องสุปปียปริพาชกกับพรหมทัตมาณพ

[๑] ข้าพเจ้า^๓ ได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเสด็จทางไกลระหว่างกรุงราชคฤห์กับเมืองนาลันทา พร้อมด้วยภิกษุหมู่ใหญ่ประมาณ ๕๐๐ รูป แม้สุปปียปริพาชก^๔ ก็ได้เดินทางไกลระหว่างกรุงราชคฤห์กับเมืองนาลันทาพร้อมด้วยพรหมทัตมาณพผู้เป็นศิษย์เช่นเดียวกัน ทราบว่า ในการเดินทางครั้งนั้น สุปปียปริพาชกกล่าวติเตียนพระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์หลายอย่าง ส่วนพรหมทัตมาณพผู้เป็นศิษย์ของเขากล่าวยกย่องพระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์หลายอย่าง อาจารย์กับศิษย์มีถ้อยคำขัดแย้งในลักษณะตรงกันข้ามอย่างนี้ขณะเดินทาง หลังพระผู้มีพระภาคและภิกษุสงฆ์ไป

[๒] ต่อมา พระผู้มีพระภาคเสด็จเข้าประทับแรม ณ พระตำหนักหลวงในพระราชอุทยานอัมพลัญชิวาพร้อมทั้งภิกษุสงฆ์ แม้สุปปียปริพาชกก็เข้าพักแรม ณ พระตำหนักหลวงในพระราชอุทยานกับพรหมทัตมาณพเช่นเดียวกัน ณ ที่นั้นสุปปียปริพาชกก็กล่าวติเตียนพระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์หลายอย่าง ส่วนพรหมทัตมาณพผู้เป็นศิษย์ของเขากล่าวยกย่องพระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์หลายอย่าง อาจารย์กับศิษย์มีถ้อยคำขัดแย้งในลักษณะตรงกันข้ามอย่างนี้

[๓] ครั้นเวลาใกล้รุ่ง ภิกษุหลายรูปลุกขึ้นนั่งสนทนากันในหอนั่ง^๕ ว่า “ท่านผู้มีอายุ น่าอัศจรรย์จริงไม่เคยปรากฏ พระผู้มีพระภาคผู้ทรงรู้ทรงเห็นเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้นทรงทราบว่าสัตว์มีอหยาตัยต่างกัน ดังที่สุปปียปริพาชกผู้นี้กล่าวติเตียนพระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์หลายอย่าง ส่วนพรหมทัตมาณพผู้เป็นศิษย์ของเขากล่าวยกย่องพระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์หลายอย่าง อาจารย์กับศิษย์มีถ้อยคำขัดแย้งในลักษณะตรงกันข้ามขณะเดินทางหลังพระผู้มีพระภาคและภิกษุสงฆ์ไป”

[๔] ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงทราบคำสนทนาของภิกษุเหล่านั้น จึงเสด็จไปที่หอนั่ง ประทับนั่งบนพระพุทฺธอาสน์ที่ปูลาดไว้แล้วตรัสถามว่า “ภิกษุทั้งหลาย เวลานี้พวกเธอนั่งสนทนากันด้วยเรื่องอะไร พูดเรื่องอะไรค้ำไว้”

เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสอย่างนี้ ภิกษุเหล่านั้นจึงกราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อพวกข้าพระพุทฺธเจ้าลุกขึ้นเวลาใกล้รุ่งได้สนทนากันในหอนั่งว่า “ท่านผู้มีอายุ น่าอัศจรรย์จริงไม่เคยปรากฏ พระผู้มีพระภาคผู้ทรงรู้ทรงเห็นเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้นทรงทราบว่าสัตว์มีอหยาตัยต่างกัน ดังที่สุปปียปริพาชกผู้นี้กล่าวติเตียนพระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์หลายอย่าง ส่วนพรหมทัตมาณพผู้เป็นศิษย์

^๒ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม ๙

^๓ คำว่า **ข้าพเจ้า** ในตอนเริ่มต้นของพระสูตรนี้และพระสูตรอื่น ๆ ในเล่มนี้ หมายถึงพระอานนท์ (ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๑/๓๐)

^๔ **สุปปียปริพาชก** หมายถึงสาวกของครูสัญญาชัย เวลัญฐบุตร เป็นนักบวชปริพาชกนิกายหนึ่งที่นุ่งผ้าขาว (ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๑/๓๕)

^๕ **หอนั่ง** หมายถึง อาคารทรงกลม ใช้เป็นที่พักร้อน โดยปกติมีสระน้ำและสวนดอกไม้ล้อมรอบ (ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๓/๔๓)

ของเขากลับล่าวดยกย่องพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์หลายอย่าง อาจารย์กับศิษย์มีถ้อยคำขัดแย้งในลักษณะตรงกันข้ามขณะเดินตามหลังพระผู้มีพระภาคและภิกษุสงฆ์ไป” เรื่องนี้แลที่พวกข้าพระพุทธเจ้าพูดค้างไว้ ก็พอดีพระผู้มีพระภาคเสด็จมาถึง พระพุทธเจ้าข้า”

วิปฏิบัติเมื่อมีคนติเตียนหรือยกย่องพระรัตนตรัย

[๕] พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ถึงคนพวกอื่นจะฟังกล่าวติเตียนเรา กล่าวติเตียนพระธรรมหรือกล่าวติเตียนพระสงฆ์ก็ตาม พวกเธอไม่ควรผูกอาฆาตแค้นเคืองขุ่นใจคนพวกนั้น ถ้าพวกเธอโกรธเคืองหรือไม่พอใจพวกเขา พวกเธอก็จะประสบอันตราย⁶ เพราะความโกรธเคืองนั้นได้ อนึ่ง พวกเธอจะรู้ได้หรือว่าที่พวกเขาพูดนั้นถูกหรือผิด”

พวกภิกษุกราบพูลว่า “รู้ไม่ได้ พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “คำติเตียนนั้น ถ้าเป็นเรื่องไม่จริง พวกเธอควรชี้แจงให้เห็นชัดว่า “เรื่องนี้เป็นเรื่องไม่จริง ไม่ถูกต้อง ไม่มี และไม่ปรากฏในพวกเรา”

[๖] ภิกษุทั้งหลาย ถึงคนพวกอื่นจะฟังกล่าวยกย่องเรา กล่าวยกย่องพระธรรมหรือกล่าวยกย่องพระสงฆ์ก็ตาม พวกเธอไม่ควรทำความรื่นเริงดีใจหรือกระหยิ่มใจต่อคนพวกนั้น ถ้าพวกเธอทำความรื่นเริงดีใจหรือกระหยิ่มใจต่อพวกเขา พวกเธอก็จะประสบอันตรายเพราะความรื่นเริงดีใจนั้นได้เช่นกัน คำยกย่องนั้น ถ้าเป็นเรื่องจริง พวกเธอควรยืนยันให้เขาผู้ชัดลงไปว่า “เรื่องนี้เป็นเรื่องจริง ถูกต้อง มีอยู่ และปรากฏในพวกเรา”

จุฬศีล

[๗] ภิกษุทั้งหลาย ปุถุชน⁷ เมื่อกล่าววดยกย่องตถาคต ก็ฟังกล่าวด้วยเรื่องเล็กน้อย ต่ำต้อยเพียงเรื่องระดับศีลเท่านั้น คือ

[๘] ปุถุชนเมื่อกล่าววดยกย่องตถาคต ก็จะฟังกล่าววว่า

๑. พระสมณโคดมทรงละทรงเว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ วางทัณฑฆาตและ ศัสตราวุธ มีความละอาย มีความเอ็นดู มุ่งหวังประโยชน์เกื้อกูลต่อสรรพสัตว์อยู่

๒. พระสมณโคดมทรงละทรงเว้นขาดจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้ รับเอาแต่ของที่เขาให้ มุ่งหวังแต่ของที่เขาให้ ไม่ทรงเป็นขโมย เป็นคนสะอาดอยู่

๓. พระสมณโคดมทรงละพฤติกรรมอันเป็นข้าศึกต่อพรหมจรรย์ ประพฤติพรหมจรรย์⁸ เว้นห่างไกลจากเมถุนธรรม⁹ อันเป็นกิจของชาวบ้าน

[๙] ๔. พระสมณโคดมทรงละทรงเว้นขาดจากการพูดเท็จ คือ ตรัสแต่คำสัตย์ ดำรงความสัตย์ มีถ้อยคำเป็นหลัก เชื่อถือได้ ไม่หลอกลวงชาวโลก

⁶ **อันตราย** ในที่นี้หมายถึงอุปสรรคต่อการบรรลุธรรมชั้นสูง (ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๖/๕๙)

⁷ **ปุถุชน** หมายถึง คนที่ยังมีกิเลสหนา ที่เรียกเช่นนี้ เพราะบุคคลประเภทนี้ยังมีเหตุก่อให้เกิดกิเลสอย่างหนานานัปการ ปุถุชนมี ๒ ประเภท คือ อันธปุถุชน คนที่ไม่ได้รับการศึกษาอบรมทางจิต และกัลยาณปุถุชน คนที่ได้รับการศึกษาอบรมทางจิตแล้ว (ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๗/๕๘-๕๙)

⁸ **พรหมจรรย์** ในที่นี้หมายถึงเมถุนวิริติ หรือการงดเว้นจากเมถุนธรรม (ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๑๘๙/๑๖๐)

⁹ **เมถุนธรรม** คือ กิจของคนคู่ หมายถึงการร่วมประเวณีหรือการเสพสังวาสกัน (ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๘/๗๐)

๕. พระสมณโคดมทรงละทรงเว้นขาดจากคำส่อเสียด คือ ฟังความจากฝ่ายนี้แล้วไม่ไปบอกฝ่ายโน้นเพื่อทำลายฝ่ายนี้ หรือฟังความฝ่ายโน้นแล้วไม่มาบอกฝ่ายนี้เพื่อทำลายฝ่ายโน้น สมานคนที่แตกต่างกัน ส่งเสริมคนที่ปรองดองกัน ขึ้นชมยินดีเพลิดเพลินต่อผู้ที่สามัคคีกัน ตรัสแต่ ถ้อยคำที่สร้างสรรค์ความสามัคคี

๖. พระสมณโคดมทรงละทรงเว้นขาดจากคำหยาบ คือ ตรัสแต่คำไม่มีโทษ ไพเราะ น่ารัก จับใจ เป็นคำของชาวเมือง คนส่วนมาก รักใคร่พอใจ

๗. พระสมณโคดมทรงละทรงเว้นขาดจากคำพ้อเจ้อ คือ ตรัสถูกเวลา ตรัสคำจริง ตรัสอิงประโยชน์ ตรัสอิงธรรม ตรัสอิงวินัย ตรัสคำที่มีหลักฐาน มีที่อ้างอิง มีที่กำหนด ประกอบด้วยประโยชน์ เหมาะแก่เวลา

[๑๐] ๘. พระสมณโคดมทรงเว้นขาดจากการพรากพิชคามและภุตคาม

๙. พระสมณโคดมเสวยมือเดียว ไม่เสวยตอนกลางคืน ทรงเว้นขาด จากการเสวยในเวลาวิกาล¹⁰

๑๐. พระสมณโคดมทรงเว้นขาดจากการฟ้อนรำ ขับร้อง ประโคมดนตรี และดู การละเล่นที่เป็น ข้ำศึกแก่กุศล

๑๑. พระสมณโคดมทรงเว้นขาดจากการตัดทรง ประดับ ตกแต่งร่างกายด้วยพวงดอกไม้ของหอม และเครื่องประทีนผิวอันเป็นลักษณะแห่งการแต่งตัว

๑๒. พระสมณโคดมทรงเว้นขาดจากที่นอนสูงใหญ่

๑๓. พระสมณโคดมทรงเว้นขาดจากการรับทองและเงิน

๑๔. พระสมณโคดมทรงเว้นขาดจากการรับัญญาหารดิบ¹¹

๑๕. พระสมณโคดมทรงเว้นขาดจากการรับเนื้อดิบ

๑๖. พระสมณโคดมทรงเว้นขาดจากการรับสตรีและกุมารี

๑๗. พระสมณโคดมทรงเว้นขาดจากการรับทาสหญิงและทาสชาย

๑๘. พระสมณโคดมทรงเว้นขาดจากการรับแพะและแกะ

๑๙. พระสมณโคดมทรงเว้นขาดจากการรับไก่และสุกร

๒๐. พระสมณโคดมทรงเว้นขาดจากการรับช้าง โค ม้า และลา

๒๑. พระสมณโคดมทรงเว้นขาดจากการรับเรือกสวนไร่นาและที่ดิน

๒๒. พระสมณโคดมทรงเว้นขาดจากการทำหน้าที่เป็นตัวแทนและผู้สื่อสาร

๒๓. พระสมณโคดมทรงเว้นขาดจากการซื้อขาย

๒๔. พระสมณโคดมทรงเว้นขาดจากการโกงด้วยตาชั่ง ด้วยของปลอมและด้วยเครื่องตวงวัด

๒๕. พระสมณโคดมทรงเว้นขาดจากการรับสินบน การล่อลวงและการตลบตะแลง หรือ

๒๖. พระสมณโคดมทรงเว้นขาดจากการตัด(อวัยวะ) การฆ่า การจองจำ การตีชิงวิ่งราว การปล้น

และการขู่กรรโชก

จุฬศีล จบ

¹⁰ เวลาวิกาล ในที่นี้หมายถึง ฆิตเวลาที่กำหนดไว้ คือตั้งแต่หลังเที่ยงวันจนถึงเวลาอรุณขึ้น (ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๑๐/๗๕)

¹¹ ัญญาหารดิบ หมายถึง ัญญาชาติที่มีเมล็ดมีเปลือกสมบูรณ์ พร้อมทั้งจะงอกได้ เช่นข้าวเปลือก (ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๑๐/๗๕)

มัชฌิมศีล

[๑๑] ปุ่กษณเมื่อกล่าวยกย่องตถาคต กัจะฟังกล่าววว่า

๑. พระสมณโคดมทรงเว้เนาขาดจากการพวากพีชคาคมและภุตคาคม เช่นที่สมณพวราหณณผู้เจรญญ บางพวกฉันภอกษณาหารที่เขาคให้ด้วยศรัทธาคแล้วย้งพวากพีชคาคม¹² และภุตคาคม¹³ เหล่านั้ คั้ พืชกัเกิดจาก เหง้า กัเกิดจากล้าตั้น กัเกิดจากตา กัเกิดจาก ยอด กัเกิดจากเมลล็ด

[๑๒] ๒. พระสมณโคดมทรงเว้เนาขาดจากการบรโภคคองที่สะสมไว้ เช่น ที่สมณพวราหณณผู้เจรญญ บางพวกฉันภอกษณาหารที่เขาคให้ด้วยศรัทธาคแล้วย้งบรโภคคองที่สะสมไว้เหล่านั้ คั้ สะสมข้าว น้้า ผ้า ยาน ที่นอน เครื่องประทึนผิว คองหอม และอามิส¹⁴

[๑๓] ๓. พระสมณโคดมทรงเว้เนาขาดจากการดูการละเล่นอันเป็นข้าคัคตอกุศล เช่นที่สมณ พวราหณณผู้เจรญญบางพวกฉันภอกษณาหารที่เขาคให้ด้วยศรัทธาคแล้วย้งชวนขวายดูการละเล่นอันเป็นข้าคัคตอกุศลคองย้งนั้ คั้ การพ็อน การข้บร็อง การประคัคมดนตรี การรำ การเล่านั้ทาน การเล่นปรบมือ การเล่น ปลุกผั้ การเล่น ตั้กลอง การสร้างคากบ้านเมื่องหนั้งดงาม การละเล่นคองคนจันฑาล การเล่น กะดานหก การละเล่นหน้าศพ การแข่งชนข้าง การแข่งม้า การแข่งชนกระบือ การแข่งชนโค การแข่งชนแพะ การแข่ง ชนแกะ การแข่งชนไก่ การแข่งชนนกกะทา การรำกระบึ้กระบอง การชกมวย มวยปล้า การรบ การตรวจ พลสวนสนาม การจ้ดกระบวณทัพ การตรวจคองทัพ

[๑๔] ๔. พระสมณโคดมทรงเว้เนาขาดจากการชวนขวายในการเล่นการพนันอันเป็นเหตุแห่งความ ประมาท เช่นที่สมณพวราหณณผู้เจรญญบางพวกฉันภอกษณาหารที่เขาคให้ด้วยศรัทธาคแล้วย้งชวนขวายในการเล่น การพนันอันเป็นเหตุแห่งความประมาทคองย้งนั้ คั้ เล่นหมากรุกแควละ ๘ ตาค หรือ ๑๐ ตาค เล่นหมากเก็บ เล่นดวด เล่นหมากไหว เล่นโยนบ่วง เล่นไม้หนั้ง เล่นกำทาย เล่นสะกาค เล่นเป้าไปไม้ เล่นไถเล็ก ๆ เล่นหก คะเมน เล่นกังหัน เล่นตวงทราย เล่นรถเล็ก ๆ เล่นธนูเล็ก ๆ เล่นเขียนทาย เล่นทายใจ เล่นลั้อเลี้ยนคนพิการ

[๑๕] ๕. พระสมณโคดมทรงเว้เนาขาดจากที่นอนอันสูงใหญ่ เช่นที่สมณพวราหณณ ผู้เจรญญบางพวก ฉันภอกษณาหารที่เขาคให้ด้วยศรัทธาคแล้วย้งใช้ที่นอนสูงใหญ่คองย้งนั้ คั้ เตยงมีเท้าสูงเกินขนาด เตยงมีเท้าเป็น รูปสั้ตว์รียาย พรมชนสั้ตว์ เครื่องลาดชนแกะลายวิจิตร เครื่องลาดชนแกะสีขาว เครื่องลาดมีลายรูปดอกไม้ เครื่องลาดยัดนุ่น เครื่องลาดชนแกะวิจิตรด้วยรูปสั้ตว์รียายเช่นสีหะและเสื่อ เครื่องลาดชนแกะมีชน ๒ ด้าน เครื่องลาดชนแกะมีชนด้านเตยว เครื่องลาดบักด้วยไหมประดับรัตนะ เครื่องลาดผ้าไหมประดับรัตนะ เครื่อง ลาดชนแกะขนาดใหญ้ที่นางพ็อน ๑๖ คนร่ายรำได้ เครื่องลาดบนหลังข้าง เครื่องลาดบนหลังม้า เครื่องลาด ในรถ เครื่องลาดทำด้วยหนั้ง เสื่อ เครื่องลาดหนั้งชะมด เครื่องลาดมีเพดาน เครื่องลาดมีหมอน ๒ ข้าง

[๑๖] ๖. พระสมณโคดมทรงเว้เนาขาดจากการชวนขวายในการประดับตบแต่งร่างกาย เช่นที่สมณ พวราหณณผู้เจรญญบางพวกฉันภอกษณาหารที่เขาคให้ด้วยศรัทธาคแล้วย้งชวนขวายในการประดับตบแต่งร่างกาย คองย้งนั้ คั้ อบผิว นวด อบน้้าหอม เพาะกาย ส่องกระจก แต้มตา ทัดพวงดอกไม้ ประทึนผิว ผัดหน้า ทา ปาก ประดับ ข้อมมือ สวมเกี้ยว ใช้ไม้ถั้อ ใช้คัลักยา ใช้ดาบ ใช้พระขรรค์ ใช้ร่ม สวมรองเท้าวิจิตร ติดกรอบ หน้า บักปึน ใช้พัดและแล้ชนหางจามรี นุ่นหม้ผ้าขาวขายยาว

¹² พืชคาคม ได้แก่ พืชพันธุ้จ้พวกที่ถูกพวากจากที่แล้ว ย้งสามารถงอกขึ้นได้อีก (ที.สั้.อ. (บาลั้) ๑/๑๑/๗๘)

¹³ ภุตคาคม ได้แก่ คองเชยว หรือพืชพันธุ้อันกัเกิดคองย้งกับที่ มี ๕ ชนิด คั้ ที่กัเกิดจากเหง้า เช่นกระชาย, กัเกิด จากตั้น เช่นโพ, กัเกิดจากตา เช่นอ้อย, กัเกิดจากยอด เช่นผั้กษั้, กัเกิดจากเมลล็ด เช่นข้าว (ที.สั้.อ. (บาลั้) ๑/๑๑/๗๘)

¹⁴ อามิส คั้อวัตถุเครื่องล่อใจ เช่นเงินทองเป็นตั้น ในที่นั้หมายถึง เครื่องปรุงอาหาร (ที.สั้.อ. (บาลั้) ๑/๑๒/๘๐)

[๑๗] ๗. พระสมณโคดมทรงเว้นขาดจากเดรัจฉานกถา¹⁵ เช่นที่สมณพราหมณ์ ผู้เจริญบางพวก ฉันทโภชนาหารที่เขาให้ด้วยศรัทธาแล้วยังพูดเดรัจฉานกถาอย่างนี้ คือ เรื่องพระราชา เรื่องโจร เรื่องมหาอำมาตย์ เรื่องกองทัพ เรื่องภัย เรื่องการรบ เรื่องข้าว เรื่องน้ำ เรื่องผ้า เรื่องที่นอน เรื่องพวงดอกไม้ เรื่องของหอม เรื่องญาติ เรื่องยาน เรื่องบ้าน เรื่องนิคม เรื่องเมือง เรื่องชนบท¹⁶ เรื่องสตรี เรื่องบุรุษ เรื่องคนกล้าหาญ เรื่องตรอก เรื่องทำน้ำ เรื่องคนที่ล่องลัดไปแล้ว เรื่องเบ็ดเตล็ด เรื่องโลก เรื่องทะเล เรื่องความเจริญและความเสื่อม

[๑๘] ๘. พระสมณโคดมทรงเว้นขาดจากการพูดทู่เถียงแก่งแย่งกัน เช่นที่ สมณพราหมณ์ผู้เจริญบางพวกฉันทโภชนาหารที่เขาให้ด้วยศรัทธาแล้วยังพูดทู่เถียงแก่งแย่งกันอย่างนี้ คือ ท่านไม่รู้ทั่วถึงธรรมวินัยนี้ แต่ผมรู้ทั่วถึง ท่านจะรู้ทั่วถึง ธรรมวินัยนี้ได้อย่างไร ท่านปฏิบัติผิด แต่ผมปฏิบัติถูก คำพูดของผมมีประโยชน์ แต่คำพูดของท่านไม่มีประโยชน์ คำที่ควรพูดก่อน ท่านกลับพูดภายหลัง คำที่ควรพูดภายหลัง ท่านกลับพูดเสียก่อน เรื่องที่ท่านเคยชินได้ผันแปรไปแล้ว ผมจับผิด คำพูดของท่านได้แล้ว ผมข่มท่านได้แล้ว ถ้าท่านมีความสามารถก็จงหาทางแก้ คำพูดหรือเปลื้องตนให้พ้นผิดเถิด

[๑๙] ๙. พระสมณโคดมทรงเว้นขาดจากการทำหน้าที่เป็นตัวแทนและผู้สื่อสาร เช่นที่สมณพราหมณ์ผู้เจริญบางพวกฉันทโภชนาหารที่เขาให้ด้วยศรัทธาแล้วยังทำหน้าที่เป็นตัวแทนและผู้สื่อสารอย่างนี้ คือ รับเป็นสื่อให้พระราชา ราชมหาอำมาตย์ กษัตริย์ พราหมณ์ คหบดีและกุมารว่า “ท่านจงไปที่นี้หรือที่โน้น จงนำเอาสิ่งนี้ไป จงเอาสิ่งนี้มาจากที่โน้น” หรือ

[๒๐] ๑๐. พระสมณโคดมทรงเว้นขาดจากการพูดหลอกหลวงและการพูดเลียบเคียง เช่นที่สมณพราหมณ์ผู้เจริญบางพวกฉันทโภชนาหารที่เขาให้ด้วยศรัทธาแล้วยังพูดหลอกหลวง เลียบเคียง หว่านล้อม พูดและเล็ม ใช้ลามกต่อลามก

มัชฌิมศีล จบ

มหาศีล

[๒๑] ปุถุชนเมื่อกล่าวัยกย่องตถาคต ก็จะมีพียงกล่าวว่า

๑. พระสมณโคดมทรงเว้นขาดจากการเลี้ยงชีพผิดทางด้วยเดรัจฉานวิชา¹⁷ เช่นที่สมณพราหมณ์ผู้เจริญบางพวกฉันทโภชนาหารที่เขาให้ด้วยศรัทธาแล้วยังเลี้ยงชีพผิดทางด้วยเดรัจฉานวิชาอย่างนี้ คือ ทำนายอวยวะ ทำนายตำหนิ ทำนายโชคกลาง ทำนายฝัน ทำนายลักษณะ ทำนายหนูกัดผ้า ทำพิธีบูชาไฟ พิธีเบิกแว่นเวียนเทียน พิธีช้ดแกลบบูชาไฟ พิธีช้ดรำบูชาไฟ พิธีช้ดข้าวสารบูชาไฟ พิธีเติมเนยบูชาไฟ พิธีเติมน้ำมันบูชาไฟ พิธีพนเครื่องเช่นบูชาไฟ พิธีปลีกรรมด้วยเลือด วิชาดูอวยวะ วิชาดูพื้นที่¹⁸ วิชาการ

¹⁵ **เดรัจฉานกถา** คือ อ ถ้อยคำอันขวางทางไปสู่สวรรค์ นิพพาน หมายถึงเรื่องราวที่ภิกษุไม่ควรนำมาเป็นข้อถกเถียงสนทนากัน (ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๑๗/๘๔)

¹⁶ **เรื่องชนบท** ในที่นี้หมายถึง เขตปกครองที่ประกอบด้วยเมือง (นคร) หลาย ๆ เมือง ตรงกับคำว่าแคว้นหรือรัฐในปัจจุบัน (ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๑๗/๘๕)

¹⁷ **เดรัจฉานวิชา** หมายถึง วิชาที่ขวางทางไปสู่สวรรค์ นิพพานใช้ว่า เดรัจฉานวิชา ก็มี (ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๑๗/๘๔)

¹⁸ **วิชาดูพื้นที่** หมายถึง ความรู้เรื่องลักษณะอันเป็นคุณเป็นโทษของทำเลที่ตั้งบ้านเรือน และเรียกสวนไร่นาเป็นต้น (ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๒๑/๘๘)

ปกครอง วิชาทำเสน่ห์¹⁹ เวทมนตร์โล่ผี วิชาตั้งศาลพระภูมิ วิชาหมอลู่ วิชาว่าด้วยพิษ วิชาว่าด้วยแมงป่อง วิชาว่าด้วยหนู วิชาว่าด้วยเสียงนก วิชาว่าด้วยเสียงกา วิชาทายอายุ วิชาป้องกันลูกศร วิชาว่าด้วยเสียงสัตว์ ร้อง

[๒๒] ๒. พระสมณโคดมทรงเว้นขาดจากการเลี้ยงชีพผิดทางด้วยเดรัจฉานวิชา เช่นที่สมณพราหมณ์ผู้เจริญบางพวกฉันโภชนาหารที่เขาส่งให้ด้วยศรัทธาแล้วยังเลี้ยงชีพผิดทางด้วยเดรัจฉานวิชาอย่างนี้ คือ ทำนายลักษณะแก้วมณี ลักษณะไม้พลอง ลักษณะผ้า ลักษณะคัสตรา ลักษณะดาบ ลักษณะศร ลักษณะธนู ลักษณะอาวุธ ลักษณะสตรี ลักษณะบุรุษ ลักษณะเด็กชาย ลักษณะเด็กหญิง ลักษณะทาสชาย ลักษณะทาสหญิง ลักษณะช้าง ลักษณะม้า ลักษณะกระบือ ลักษณะโคอุสุภะ ลักษณะโคสามัญญ ลักษณะแพะ ลักษณะแกะ ลักษณะไก่ ลักษณะนกกกระทา ลักษณะเหี้ย ลักษณะตุ่มหู²⁰ ลักษณะเต่า ลักษณะมฤค

[๒๓] ๓. พระสมณโคดมทรงเว้นขาดจากการเลี้ยงชีพผิดทางด้วยเดรัจฉานวิชา เช่นที่สมณพราหมณ์ผู้เจริญบางพวกฉันโภชนาหารที่เขาส่งให้ด้วยศรัทธาแล้วยังเลี้ยงชีพผิดทางด้วยเดรัจฉานวิชาอย่างนี้ คือ ดูฤกษ์ยามตราทัพว่า พระราชาจักเสด็จหรือไม่เสด็จ พระราชาในอาณาจักรจักทรงยกทัพเข้าประชิด พระราชานอกอาณาจักรจักทรงล่าถอย พระราชานอกอาณาจักรจักทรงยกทัพมาประชิด พระราชาในอาณาจักรจักทรงล่าถอย ชัยชนะจักตกเป็นของพระราชาในอาณาจักร ความปราชัยจักมีแก่พระราชานอกอาณาจักร ชัยชนะจักตกเป็นของพระราชานอกอาณาจักร ความปราชัยจักมีแก่พระราชาในอาณาจักร พระราชาองค์นี้จักทรงชนะ พระราชาองค์นี้ จักทรงพ่ายแพ้

[๒๔] ๔. พระสมณโคดมทรงเว้นขาดจากการเลี้ยงชีพผิดทางด้วยเดรัจฉานวิชา เช่นที่สมณพราหมณ์ผู้เจริญบางพวกฉันโภชนาหารที่เขาส่งให้ด้วยศรัทธาแล้วยังเลี้ยงชีพผิดทางด้วยเดรัจฉานวิชาอย่างนี้ คือ พยากรณ์ว่าจักมีจันทรคราส สุริยคราส นักษัตรคราส ดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์จักโคจรถูกทางหรือผิดทาง ดาวนักษัตรจักโคจร ถูกทางหรือผิดทาง จักมีอุกกาบาตและดาวตก แผ่นดินไหว พายุร้าย ดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ และดาวนักษัตรจักขึ้น ตก มัวหมอง แจ่มกระจ่าง จันทรคราส สุริยคราสหรือนักษัตรคราสจักมีผลอย่างนี้ ดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ หรือดาวนักษัตรโคจรถูกทางจักมีผลอย่างนี้ โคจรผิดทางจักมีผลอย่างนี้ อุกกาบาตและดาวตก แผ่นดินไหว พายุร้าย จักมีผลอย่างนี้ ดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ และดาวนักษัตรขึ้น ตก มัวหมอง แจ่มกระจ่าง จักมีผลอย่างนี้

[๒๕] ๕. พระสมณโคดมทรงเว้นขาดจากการเลี้ยงชีพผิดทางด้วยเดรัจฉานวิชา เช่นที่สมณพราหมณ์ผู้เจริญบางพวกฉันโภชนาหารที่เขาส่งให้ด้วยศรัทธาแล้วยังเลี้ยงชีพผิดทางด้วยเดรัจฉานวิชาอย่างนี้ คือ พยากรณ์ว่าฝนจะดี ฝนจะแล้ง จะหา ภิกษาหารได้ง่าย จะหาภิกษาหารได้ยาก จะมีความสงบร่มเย็น จะมีภัย จะมีโรค จะไม่มีโรค การคำนวณด้วยวิธีนับนิ้ว (มุททา) การคำนวณด้วยวิธีคิดในใจ (คณนา) การคำนวณด้วยวิธีอหรุมนด้วยสายตา (สังขาน) วิชาฉันทลักษณ์และโลกายตศาสตร์²¹

[๒๖] ๖. พระสมณโคดมทรงเว้นขาดจากการเลี้ยงชีพผิดทางด้วยเดรัจฉานวิชา เช่นที่สมณพราหมณ์ผู้เจริญบางพวกฉันโภชนาหารที่เขาส่งให้ด้วยศรัทธาแล้วยังเลี้ยงชีพผิดทางด้วยเดรัจฉานวิชาอย่างนี้ คือ ให้ฤกษ์อาวาหมงคล ฤกษ์วิวาหมงคล ฤกษ์เรียงหมอน ฤกษ์หย่าร้าง ฤกษ์รวบรวมทรัพย์ ฤกษ์ใช้จ่าย

¹⁹ วิชาทำเสน่ห์ ในที่นี้หมายถึง วิชาการรู้เสียงร้องของสุนัขจิ้งจอก (ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๒๑/๘๘)

²⁰ ลักษณะตุ่มหู อีกนัยหนึ่งหมายถึงยอดเรือ (ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๒๒/๘๙)

²¹ โลกายตศาสตร์ ในที่นี้หมายถึง วิชาโหราศาสตร์ คือ ศิลปะแห่งการเอาชนะผู้อื่นในเชิงวาทีศิลป์ โดยการอ้างทฤษฎีและประเพณีทางสังคมมาหักล้างสัญจรรม มุ่งแสดงให้เห็นว่าตนฉลาดกว่า มิได้มุ่งสัญจรรม แต่อย่างใด (ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๒๕๖/๒๒๒)

ทรัพย์ ทำให้โชคดี ทำให้เคราะห์ร้าย ให้ยาผดุงครรภ์ ร่ายมนตร์ทำให้ลื่นแข็ง ทำให้คางแข็ง ทำให้มือลื่น ทำให้คางสั้น ทำให้หูอื้อ เป็นหมอดูลูกแก้ว ใช้หญิงสาวเป็นคนทรง ใช้หญิงประจำทวารลัยเป็นคนทรง บวงสรวงดวงอาทิตย์และทำมหาพรหม ร่ายมนตร์พ่นไฟ ทำพิธีเรียกขวัญ หรือ

[๒๗] ๗. พระสมณโคดมทรงเว้นขาดจากการเลี้ยงชีพผิดทางด้วยเดรัจฉานวิชา เช่นที่สมณพราหมณ์ผู้เจริญบางพวกฉันโภชนาหารที่เขายัดด้วยศรัทธาแล้วยังเลี้ยงชีพผิดทางด้วยเดรัจฉานวิชาอย่างนี้ คือ ทำพิธีบนบาน พิธีแก้บน ร่ายมนตร์ขับผี ตั้งศาลพระภูมิ ทำกะเทยให้เป็นชาย ทำชายให้เป็นกะเทย ทำพิธีปลุกเรื้อน พิธีบวงสรวงพื้นที่ พ่นน้ำมนตร์ รดน้ำมนตร์ พิธีบูชาไฟ ประยูรสารอก ยาถ่าย ยาแก้โรคลมตี ขึ้นเบื่องบน ยาแก้โรคลมตีลงเบื่องต่ำ ยาแก้ปวดศีรษะ น้ำมันหยอดหู น้ำมันหยอดตา ยานัตถุ ยาหยอดตา ยาป้ายตา เป็นหมอดา หมอผ่าตัด หมอรักษาเด็ก (กุมารเวช) การให้สมุนไพรรและยา การใส่ยาแล้วล้างออกเมื่อโรคหาย

ภิกษุทั้งหลาย ข้อที่ปุถุชนกล่าวยกย่องตถาคต ก็พึงกล่าวด้วยเรื่องเล็กน้อย ต่ำต้อย เพียงเรื่องระดับศีลเท่านั้น

มหาศีล จบ

ทิวฎี ๖๒

อุปพันตกับปีกวาทะ ๑๘

ความเห็นกำหนดขันธส่วนอดีต

[๒๘] ภิกษุทั้งหลาย มีธรรมเหล่านี้ที่ลึกซึ้ง เห็นได้ยาก รู้ตามได้ยาก สงบประณีต ใช้เหตุผลคาดคะเนเอาไม่ได้ ละเอียด รู้ได้เฉพาะบัณฑิต ซึ่งตถาคต^{๒๒} รู้แจ้งได้เองแล้วสั่งสอนผู้อื่นให้รู้แจ้งตามอันเป็นเหตุให้คนกล่าวยกย่องตถาคตถูกต้องตามความเป็นจริง ก็ธรรมที่ลึกซึ้ง เห็นได้ยาก รู้ตามได้ยาก ... อันเป็นเหตุให้คนกล่าวยกย่องตถาคตตามความเป็นจริง คืออะไรบ้าง

[๒๙] ภิกษุทั้งหลาย มีสมณพราหมณ์^{๒๓}พวกหนึ่งกำหนดขันธส่วนอดีต มีความเห็นคล้อยตามขันธส่วนอดีต ปรรวกขันธส่วนอดีต ประกาศวาทะแสดงทิวฎีต่าง ๆ ด้วยมูลเหตุ ๑๘ อย่าง ก็สมณพราหมณ์ผู้เจริญเหล่านั้นอาศัยอะไรปรรวกอะไรจึงกำหนดขันธส่วนอดีต มีความเห็นคล้อยตามขันธส่วนอดีต ปรรวกขันธส่วน อดีต ประกาศวาทะแสดงทิวฎีต่าง ๆ ด้วยมูลเหตุ ๑๘ อย่าง

สัสตวาทะ ๔

เห็นว่าอัตตาและโลกเที่ยง

[๓๐] ภิกษุทั้งหลาย มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่งมีวาทะว่าเที่ยง บัญญัติอัตตา^{๒๔} และโลกว่าเที่ยง ด้วยมูลเหตุ ๔ อย่าง ก็สมณพราหมณ์ผู้เจริญเหล่านั้นอาศัยอะไรปรรวกอะไรจึงมีวาทะว่าเที่ยง บัญญัติอัตตาและโลกว่าเที่ยงด้วยมูลเหตุ ๔ อย่าง

^{๒๒} ตถาคต ในที่นี้ เป็นคำที่พระพุทธเจ้าตรัสหมายถึงพระองค์เอง แทนคำว่า “เรา” (อุตตมบุรุษ) (ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๒๘/๙๓)

^{๒๓} สมณพราหมณ์พวกหนึ่ง เป็นคำเรียกพราหมณ์พวกหนึ่งที่เป็นสมณะ ชื่อว่าเป็นสมณะโดยการบวช และชื่อว่าเป็นพราหมณ์โดยชาติกำเนิด (ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๒๙/๙๕)

^{๒๔} อัตตา ในที่นี้หมายถึงวิญญาณอมตะหรืออาตมัน (ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๓๐/๙๖)

มูลเหตุที่ ๑

[๓๑] ๑. สมณะหรือพราหมณ์บางคนในโลกนี้ อาศัยความเพียรเครื่องเผากิเลส ความเพียรที่ตั้งมั่น ความหมั่นประกอบ ความไม่ประมาท และอาศัยการใช้ความคิดอย่างถูกวิธีแล้วบรรลุเจโตสมาธิ²⁵ ที่เป็นเหตุทำจิตให้ตั้งมั่น (ปริสุทฺธิมุตฺตอง ไม่มีกิเลสเพียงตั้งเนน ปราศจากความเศร้าหมอง) ระลึกชาติก่อนได้หลายชาติ คือ ๑ ชาติบ้าง ๒ ชาติบ้าง ๓ ชาติบ้าง ๔ ชาติบ้าง ๕ ชาติบ้าง ๑๐ ชาติบ้าง ๒๐ ชาติบ้าง ๓๐ ชาติบ้าง ๔๐ ชาติบ้าง ๕๐ ชาติบ้าง ๑๐๐ ชาติบ้าง ๑,๐๐๐ ชาติบ้าง ๑๐๐,๐๐๐ ชาติบ้าง หลายร้อยชาติบ้าง หลายพันชาติบ้าง หลายแสนชาติบ้าง ว่า “ในภพโน้นเรามีชื่ออย่างนั้น มีตระกูล มีวรรณะ มีอาหาร เสวยสุขทุกข์ และมีอายุอย่างนั้น ๆ จุตติ(เคลื่อน)จากภพนั้นก็ไปเกิดในภพโน้น แม้ในภพนั้นเราก็ได้มีชื่ออย่างนั้น มีตระกูล มีวรรณะ มีอาหาร เสวยสุขทุกข์ และมีอายุอย่างนั้น ๆ จุตติจากภพนั้นจึงมาเกิดในภพนี้” เขาระลึกชาติก่อนได้หลายชาติพร้อมทั้งลักษณะทั่วไปและชีวประวัติอย่างนี้

เขาจึงพูดอย่างนี้ว่า “อิตตาและโลกเที่ยง ยั่งยืน ตั้งมั่นอยู่ดุจยอดภูเขาดุจ เสาระเนียด ส่วนสัตว์เหล่านั้นย่อมแล่นไป ท่องเที่ยวไป จุตติและเกิด แต่มีสิ่งที่ยั่งยืน เพราะเหตุอะไร เพราะว่าเราอาศัยความเพียรเครื่องเผากิเลส ความเพียรที่ตั้งมั่น ความหมั่นประกอบ ความไม่ประมาท และอาศัยการใช้ความคิดอย่างถูกวิธีแล้วบรรลุเจโตสมาธิที่เป็นเหตุทำจิตให้ตั้งมั่น ระลึกชาติก่อนได้หลายชาติ คือ ๑ ชาติบ้าง ๒ ชาติบ้าง ๓ ชาติบ้าง ๔ ชาติบ้าง ๕ ชาติบ้าง ๑๐ ชาติบ้าง ๒๐ ชาติ บ้าง ๓๐ ชาติบ้าง ๔๐ ชาติบ้าง ๕๐ ชาติบ้าง ๑๐๐ ชาติบ้าง ๑,๐๐๐ ชาติบ้าง ๑๐๐,๐๐๐ ชาติบ้าง หลายร้อยชาติบ้าง หลายพันชาติบ้าง หลายแสนชาติบ้าง ว่า “ในภพโน้นเรามีชื่ออย่างนั้น มีตระกูล มีวรรณะ มีอาหาร เสวยสุขทุกข์ และมีอายุอย่างนั้น ๆ จุตติจากภพนั้นก็ไปเกิดในภพโน้น แม้ในภพนั้นเราก็ได้มีชื่ออย่างนั้น มีตระกูล มีวรรณะ มีอาหาร เสวยสุขทุกข์ และมีอายุอย่างนั้น ๆ จุตติจากภพนั้นจึงมาเกิดในภพนี้ เราะลึกชาติก่อนได้หลายชาติพร้อมทั้งลักษณะทั่วไปและชีวประวัติ อย่างนี้ เพราะการได้บรรลุคุณวิเศษนี้ เราจึงรู้ว่าการที่อิตตาและโลกเที่ยง ยั่งยืน ตั้งมั่นอยู่ดุจยอดภูเขาดุจเสาระเนียด ส่วนสัตว์เหล่านั้นย่อมแล่นไป ท่องเที่ยวไป จุตติและเกิด แต่มีสิ่งที่ยั่งยืน”

ภิกษุทั้งหลาย นี่เป็นมูลเหตุที่ ๑ ซึ่งสมณพราหมณ์พวกหนึ่งอาศัยแล้วปรารภแล้ว จึงมีวาทะว่าเที่ยง บัญญัติอิตตาและโลกว่าเที่ยง

มูลเหตุที่ ๒

[๓๒] ๒. หนึ่งในมูลเหตุ ที่ ๒ สมณพราหมณ์ผู้เจริญอาศัยอะไรปรารภอะไรจึงมีวาทะว่าเที่ยง บัญญัติอิตตาและโลกว่าเที่ยง

สมณะหรือพราหมณ์บางคนในโลกนี้ อาศัยความเพียรเครื่องเผากิเลส ความเพียรที่ตั้งมั่น ความหมั่นประกอบ ความไม่ประมาท และอาศัยการใช้ความคิดอย่างถูกวิธีแล้วบรรลุเจโตสมาธิที่เป็นเหตุทำจิตให้ตั้งมั่น ระลึกชาติก่อนได้หลายชาติ คือ ๑ สังวัฏฏกัปและวิวัฏฏกัป²⁶บ้าง ๒ สังวัฏฏกัปและวิวัฏฏกัปบ้าง ๓ สังวัฏฏกัปและวิวัฏฏกัปบ้าง ๔ สังวัฏฏกัปและวิวัฏฏกัปบ้าง ๕ สังวัฏฏกัปและวิวัฏฏกัปบ้าง ๑๐ สังวัฏฏกัปและวิวัฏฏกัปบ้าง ว่า “ในภพโน้นเรามีชื่ออย่างนั้น มีตระกูล มีวรรณะ มีอาหาร เสวยสุขทุกข์ และมีอายุอย่างนั้น ๆ จุตติจากภพนั้นก็ไปเกิดในภพโน้น แม้ ในภพนั้นเราก็ได้มีชื่ออย่างนั้น มีตระกูล มีวรรณะ มีอาหาร

²⁵ เจโตสมาธิ คือสมาธิแห่งจิต หมายถึง สมาธิในรูปาวจรจตุตถฌาน (ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๓๑/๙๗)

²⁶ สังวัฏฏกัปและวิวัฏฏกัป แยกอธิบายว่า สังวัฏฏกัป คือ กัปฝ่ายเสื่อม, ช่วงระยะเวลาที่โลกกำลังพินาศ วิวัฏฏกัป คือ กัปฝ่ายเจริญ, ช่วงระยะเวลาที่โลกกลับฟื้นขึ้นมาใหม่ (วิ.อ. (บาลี) ๑/๑๒/๑๕๘)

เสวยสุขทุกข์ และมี อายุอย่างนั้น ๆ จุติจากภพนั้นจึงมาเกิดในภพนี้” เขาระลึกชาติก่อนได้หลายชาติ พร้อม ทั้งลักษณะทั่วไปและชีวประวัติอย่างนี้

เขาจึงพูดอย่างนี้ว่า “อัตตาและโลกเทียง ยั้งยืน ตั้งมั่นอยู่ดุจยอดภูเขาสูงเสาะ ระเบียบ ส่วนสัตว์ เหล่านั้นย่อมแล่นไป ท่องเที่ยวไป จุตีและเกิด แต่มีสิ่งที่เที่ยงอยู่ แน่ เพราะเหตุอะไร เพราะว่าเราอาศัย ความเพียรเครื่องเผากิเลส ความเพียรที่ตั้ง มั่น ความหมั่นประกอบ ความไม่ประมาท และอาศัยการใช้ ความคิดอย่างถูกวิธี แล้วบรรลุเจตสมาริที่เป็นเหตุทำจิตให้ตั้งมั่น ระลึกชาติก่อนได้หลายชาติ คือ ๑ สังขวิภูฏักปและวิวิภูฏักปบ้าง ๒ สังขวิภูฏักปและวิวิภูฏักปบ้าง ๓ สังขวิภูฏักป และวิวิภูฏักปบ้าง ๔ สังขวิภูฏักป และวิวิภูฏักปบ้าง ๕ สังขวิภูฏักปและวิวิภูฏักปบ้าง ๑๐ สังขวิภูฏักปและวิวิภูฏักปบ้าง ว่า “ในภพโน้นเรามีชื่อ อย่างนั้น มีตระกูล มีวรรณะ มีอาหาร เสวยสุขทุกข์ และมีอายุอย่างนั้น ๆ จุติจากภพนั้นจึงไปเกิดในภพโน้น แม้ในภพนั้นเราก็ได้มีชื่ออย่างนั้น มีตระกูล มีวรรณะ มีอาหาร เสวยสุขทุกข์ และมี อายุอย่างนั้น ๆ จุติจาก ภพนั้นจึงมาเกิดในภพนี้” เขาระลึกถึงชาติก่อนได้หลายชาติพร้อมทั้งลักษณะทั่วไปและชีวประวัติอย่างนี้ เพราะการได้บรรลุคุณวิเศษนี้ เราจึงรู้อาการที่อัตตาและโลกเทียง ยั้งยืน ตั้งมั่นอยู่ดุจยอดภูเขาสูงเสาะ ระเบียบ ส่วนสัตว์เหล่านั้นย่อมแล่นไป ท่องเที่ยวไป จุตีและเกิด แต่มีสิ่งที่เที่ยงอยู่แน่”

ภิกษุทั้งหลาย นี่เป็นมูลเหตุที่ ๒ ซึ่งสมณพราหมณ์พวกหนึ่งอาศัยแล้วปรารภแล้ว จึงมีวาทะว่า เทียง บัญญัติอัตตาและโลกว่าเที่ยง

มูลเหตุที่ ๓

[๓๓] ๓. อนึ่ง ในมูลเหตุ ที่ ๓ สมณพราหมณ์ผู้เจริญอาศัยอะไรปรารภอะไรจึงมีวาทะว่าเที่ยง บัญญัติอัตตาและโลกว่าเที่ยง

สมณะหรือพราหมณ์บางคนในโลกนี้ อาศัยความเพียรเครื่องเผากิเลส ความเพียรที่ตั้งมั่น ความ หมั่นประกอบ ความไม่ประมาท และอาศัยการใช้ความคิดอย่างถูกวิธีแล้วบรรลุเจตสมาริที่เป็นเหตุทำจิต ให้ตั้งมั่น ระลึกชาติก่อนได้หลายชาติ คือ ๑๐ สังขวิภูฏักปและวิวิภูฏักปบ้าง ๒๐ สังขวิภูฏักปและวิวิภูฏักปบ้าง ๓๐ สังขวิภูฏักปและวิวิภูฏักปบ้าง ๔๐ สังขวิภูฏักปและวิวิภูฏักปบ้าง ว่า “ในภพโน้นเรามีชื่ออย่างนั้น มีตระกูล มีวรรณะ มีอาหาร เสวยสุขทุกข์ และมีอายุอย่างนั้น ๆ จุติจากภพนั้นก็ไปเกิดในภพโน้น แม้ในภพนั้นเราก็ได้ มีชื่ออย่างนั้น มีตระกูล มีวรรณะ มีอาหาร เสวยสุขทุกข์ และมีอายุอย่างนั้น ๆ จุติจากภพนั้นจึงมาเกิดในภพ นี้” เขาระลึกถึงชาติก่อนได้หลายชาติพร้อมทั้งลักษณะทั่วไปและชีวประวัติอย่างนี้

เขาจึงพูดอย่างนี้ว่า “อัตตาและโลกเทียง ยั้งยืน ตั้งมั่นอยู่ดุจยอดภูเขาสูงเสาะ ระเบียบ ส่วนสัตว์ เหล่านั้นย่อมแล่นไป ท่องเที่ยวไป จุตีและเกิด แต่มีสิ่งที่เที่ยงอยู่แน่ เพราะเหตุอะไร เพราะว่าเราอาศัย ความเพียรเครื่องเผากิเลส ความเพียรที่ตั้ง มั่น ความหมั่นประกอบ ความไม่ประมาท และอาศัยการใช้ ความคิดอย่างถูกวิธี แล้วบรรลุเจตสมาริที่เป็นเหตุทำจิตให้ตั้งมั่น ระลึกถึงชาติก่อนได้หลายชาติ คือ ๑๐ สังขวิภูฏักปและวิวิภูฏักปบ้าง ๒๐ สังขวิภูฏักปและวิวิภูฏักปบ้าง ๓๐ สังขวิภูฏักปและวิวิภูฏักปบ้าง ๔๐ สังขวิภูฏักปและวิวิภูฏักปบ้าง ว่า “ในภพโน้นเรามีชื่ออย่างนั้น มีตระกูล มีวรรณะ มีอาหาร เสวยสุขทุกข์ และมีอายุอย่างนั้น ๆ จุติจากภพนั้น ก็ไปเกิดในภพโน้น แม้ในภพนั้นเราก็ได้มีชื่ออย่างนั้น มีตระกูล มีวรรณะ มี อาหาร เสวยสุขทุกข์ และมีอายุอย่างนั้น ๆ จุติจากภพนั้นจึงมาเกิดในภพนี้” เขาระลึกถึง ชาติก่อนได้หลาย ชาติพร้อมทั้งลักษณะทั่วไปและชีวประวัติอย่างนี้ เพราะการได้บรรลุคุณวิเศษนี้ เราจึงรู้อาการที่อัตตาและ โลกเทียง ยั้งยืน ตั้งมั่นอยู่ดุจยอดภูเขา สูงเสาะระเบียบ ส่วนสัตว์เหล่านั้นย่อมแล่นไป ท่องเที่ยวไป จุตีและ เกิด แต่มีสิ่งที่เที่ยงอยู่แน่”

ภิกษุทั้งหลาย นี่เป็นมูลเหตุที่ ๓ ซึ่งสมณพราหมณ์พวกหนึ่งอาศัยแล้วปรารภแล้ว จึงมีวาทะว่า
เพียง บัญญัติอัตตาและโลกว่าเพียง

มูลเหตุที่ ๔

[๓๔] ๔. อนึ่ง ในมูลเหตุ ที่ ๔ สมณพราหมณ์ผู้เจริญอาศัยอะไรปรารภอะไรจึงมีวาทะว่าเพียง
บัญญัติอัตตาและโลกว่าเพียง

สมณะหรือพราหมณ์บางคนในโลกนี้เป็นนักตรรกะ²⁷ เป็นนักอภิปรัชญา²⁸ แสดงทรรศนะของตน
ตามหลักเหตุผลและการคาดคะเนความจริงอย่างนี้ว่า “อัตตาและโลกเพียง ยั่งยืน ตั้งมั่นอยู่ดุจยอดภูเขาดุจ
เสาระเนียด ส่วนสัตว์เหล่านั้นย่อม แล่นไป ท่องเที่ยวไป จูติและเกิด แต่มีสิ่งที่ยั่งยืน”

ภิกษุทั้งหลาย นี่เป็นมูลเหตุที่ ๔ ซึ่งสมณพราหมณ์พวกหนึ่งอาศัยแล้วปรารภแล้ว จึงมีวาทะว่า
เพียง บัญญัติอัตตาและโลกว่าเพียง

สรุปสังสรวาทะ

[๓๕] ภิกษุทั้งหลาย สมณพราหมณ์เหล่านั้นมีวาทะว่าเพียง บัญญัติอัตตาและโลกว่าเพียง ด้วย
มูลเหตุ ๔ อย่างนี้แล ก็สมณพราหมณ์เหล่านั้นทุกจำพวกมี วาทะว่าเพียง บัญญัติอัตตาและโลกว่าเพียง
ด้วยมูลเหตุทั้ง ๔ อย่างนี้ หรือด้วย มูลเหตุอย่างใดอย่างหนึ่งใน ๔ อย่างนี้ ไม่พ้นไปจากนี้

[๓๖] ภิกษุทั้งหลาย เรื่องนี้ตถาคตรู้ชัดว่า มูลเหตุแห่งทิฏฐิเหล่านั้นที่บุคคลยึดถืออย่างนี้แล้ว ย่อม
มีคติและภพหน้าอย่างนั้น ๆ ตถาคตรู้มูลเหตุเหล่านั้นชัด และยังรู้ชัดยิ่งขึ้นไปกว่านั้นอีก จึงไม่ยึดมั่น เมื่อไม่ยึด
มั่นจึงรู้ความดับด้วยตนเอง รู้ความเกิด ความดับ คุณ โทษ และอุปายเครื่องสลัดเวทนาออกตามความเป็น
จริง ตถาคตจึงหลุดพ้นเพราะไม่ยึดมั่นถือมั่น

[๓๗] ภิกษุทั้งหลาย ธรรมเหล่านี้แล ลึกซึ่ง เห็นได้ยาก รู้ตามได้ยาก สงบ ประณีต ใช้เหตุผลคาด
คะเนเอาไม่ได้ ละเอียด รู้ได้เฉพาะบัณฑิต ซึ่งตถาคตรู้แจ้งได้เองแล้วสั่งสอนผู้อื่นให้รู้แจ้งตามอันเป็นเหตุให้
คนกล่าวยกย่องตถาคตถูกต้องตามความเป็นจริง

ภาณวารที่ ๑ จบ

เอกัจจสังสรวาทะ ๔

เห็นว่าอัตตาและโลกเพียงเป็นบางอย่าง

[๓๘] ภิกษุทั้งหลาย มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่งมีวาทะว่า บางอย่างเพียง บางอย่างไม่เพียง
บัญญัติอัตตาและโลกว่า บางอย่างเพียง บางอย่างไม่เพียง ด้วยมูลเหตุ ๔ อย่าง ก็สมณพราหมณ์ผู้เจริญ
เหล่านั้นอาศัยอะไรปรารภอะไร จึงมีวาทะว่า บางอย่างเพียง บางอย่างไม่เพียง บัญญัติอัตตาและโลกว่า
บางอย่างเพียง บางอย่างไม่เพียง ด้วยมูลเหตุ ๔ อย่าง

²⁷ นักตรรกะ(ตฤก) ผู้ที่ให้เหตุผลตามแนวของตรรกศาสตร์ (Logic) มี ๔ จำพวก คือ **อนุ สสติกะ** อนุมานจากข้อมูลที่เป็น
ประสบการณ์ **ชาติสสระ** อนุมานโดยการระลึกชาติ **ลาภิตักกิกะ** อนุมานจากประสบการณ์ ภายในของตน และ **สุทธิตักกิกะ**
อนุมานโดยใช้เหตุผลล้วน ๆ (ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๓๔/๙๙๘)

²⁸ นักอภิปรัชญา(วิมสิ) ผู้ที่ให้เหตุผลโดยการคาดคะเนความจริงเอาจากการเทียบเคียงจนพอใจถูกใจแล้ว ยึดถือเป็นทฤษฎี เช่น
คาดคะเนในเรื่องที่เกี่ยวกับปฐมเหตุของโลกและจักรวาล (ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๓๔/๙๙๙)

[๓๙] ภิกษุทั้งหลาย สมัยหนึ่งเมื่อล่วงไปนาน ๆ โลกนี้พินาศ เมื่อโลกกำลังพินาศเหล่าสัตว์ส่วนมากไปเกิดที่อาภัสสรพรหมโลก นึกคิดอะไรก็สำเร็จได้ตามปรารถนา มีปิตีเป็นอาหาร มีรัศมีชานออกจากร่างกาย เทียวสัญญาจรไปในอากาศ อยู่ในวิมานอันงดงาม สถิตอยู่นานแสนนาน

[๔๐] สมัยหนึ่ง เมื่อล่วงไปนาน ๆ โลกนี้กลับฟื้นขึ้น เมื่อโลกกำลังฟื้นขึ้น วิมานของพรหมปรากฏว่าว่างเปล่า เวลานั้นสัตว์ผู้จุติจากชั้นอาภัสสรพรหมโลกเพราะสิ้นอายุหรือสิ้นบุญ ย่อมเกิดที่วิมานพรหมอันว่างเปล่า นึกคิดอะไรก็สำเร็จได้ตามปรารถนา มีปิตีเป็นอาหาร มีรัศมีชานออกจากร่างกาย เทียวสัญญาจรไปในอากาศ อยู่ในวิมานอันงดงาม สถิตอยู่นานแสนนาน

[๔๑] เพราะสัตว์ผู้นั้นอยู่ในวิมานแต่ผู้เดียวเป็นเวลานานจึงเกิดเบื่อหน่ายว่า โอหนอ แม้สัตว์เหล่าอื่นฟังมาเป็นอย่างนี้บ้าง ต่อมา สัตว์เหล่าอื่นจุติจากชั้น อาภัสสรพรหมโลกเพราะสิ้นอายุหรือสิ้นบุญ ย่อมเกิดที่วิมานพรหมเป็นผู้อยู่ร่วมกับสัตว์นั้น แม้สัตว์พวกนั้นนึกคิดอะไรก็สำเร็จได้ตามปรารถนา มีปิตีเป็นอาหาร มีรัศมีชานออกจากร่างกาย เทียวสัญญาจรไปในอากาศ อยู่ในวิมานอันงดงาม สถิตอยู่นานแสนนาน

[๔๒] ภิกษุทั้งหลาย บรรดาสัตว์พวกนั้น ผู้เกิดก่อนมีความคิดอย่างนี้ว่า เราเป็นพรหม เป็นทำวมหาพรหม ผู้ยิ่งใหญ่ ไม่มีใครชมเชยได้ เห็นถ่องแท้ เป็นผู้กุมอำนาจ เป็นอิสระ เป็นผู้สร้าง ผู้บันดาล ผู้ประเสริฐ ผู้บงการ ผู้ทรงอำนาจ เป็นบิดาของสัตว์ผู้เกิดมาแล้วและกำลังจะเกิด เรบบันดาลสัตว์เหล่านี้ขึ้นมา เพราะเหตุไร เพราะว่าเรามีความคิดมาก่อนว่า โอหนอ แม้สัตว์เหล่าอื่นฟังมาเป็นอย่างนี้บ้าง เรามีความตั้งใจอย่างนี้และสัตว์เหล่านี้ก็ได้มาเป็นอย่างนี้แล้ว

แม้พวกสัตว์ที่เกิดภายหลังก็มีความคิดอย่างนี้ว่า ท่านผู้เจริญนี้เป็นพระพรหม เป็นทำวมหาพรหม ผู้ยิ่งใหญ่ ไม่มีใครชมเชยได้ เห็นถ่องแท้ เป็นผู้กุมอำนาจ เป็นอิสระ เป็นผู้สร้าง ผู้บันดาล ผู้ประเสริฐ ผู้บงการ ผู้ทรงอำนาจ เป็นบิดาของสัตว์ผู้เกิดมาแล้วและกำลังจะเกิด พระพรหมผู้เจริญบันดาลพวกเราขึ้นมา เพราะ เหตุไร เพราะว่าพวกเราได้เห็นพระพรหมองค์นี้เกิดในที่นี้ก่อน ส่วนพวกเราเกิดมาภายหลัง

[๔๓] ภิกษุทั้งหลาย บรรดาสัตว์พวกนั้น ผู้เกิดก่อนมีอายุยืน ผิวพรรณ งดงามและมีศักดิ์มากกว่า ส่วนผู้เกิดภายหลังมีอายุสั้น ผิวพรรณทรามและมีศักดิ์ น้อยกว่า

มูลเหตุที่ ๑

[๔๔] ๕. (๑) ข้อที่สัตว์ผู้จุติ (เคลื่อน) จากชั้นนั้นแล้วมาเป็นอย่างนี้²⁹ เป็นเรื่องที่เป็นไปได้ เมื่อเขามาเป็นอย่างนี้แล้วออกจากเรือนไปบวชเป็นบรรพชิต เมื่อบวชแล้วอาศัยความเพียรเครื่องเผากิเลส ความเพียรที่ตั้งมั่น ความหมั่นประกอบ ความไม่ประมาท และอาศัยการใช้ความคิดอย่างถูกวิธีแล้วบรรลุเจโตสมาธิที่เป็นเหตุทำจิตใจให้ตั้งมั่น ระลึกถึงชาติก่อนนั้นได้ ถัดจากนั้นไประลึกไม่ได้

เขาจึงพูดอย่างนี้ว่า “ท่านผู้เป็นพระพรหมผู้เจริญ เป็นทำวมหาพรหม ผู้ยิ่งใหญ่ ไม่มีใครชมเชยได้ เห็นถ่องแท้ เป็นผู้กุมอำนาจ เป็นอิสระ เป็นผู้สร้าง ผู้บันดาล ผู้ประเสริฐ ผู้บงการ ผู้ทรงอำนาจ เป็นบิดาของสัตว์ผู้เกิดแล้วและกำลังจะเกิด พระพรหมผู้เจริญบันดาลพวกเราขึ้นมา ท่านเป็นผู้เที่ยงแท้ ยั่งยืน คงทน ไม่ผันแปร จักดำรงอยู่เที่ยงแท้ไปเช่นนั้นทีเดียว ส่วนพวกเราที่พระพรหมผู้เจริญนั้นบันดาลขึ้นมากลับเป็นผู้ไม่เที่ยงแท้ ไม่ยั่งยืน อายุสั้น ต้องจุติมาเป็นอย่างนี้”

ภิกษุทั้งหลาย นี่เป็นมูลเหตุที่ ๑ ซึ่งสมณพราหมณ์พวกหนึ่งอาศัยแล้วปรารถนาแล้วจึงมีวาทะว่า บางอย่างเที่ยง บางอย่างไม่เที่ยง บัญญัติอดีตตาและโลกว่า บางอย่าง เที่ยง บางอย่างไม่เที่ยง

²⁹ จากชั้นนั้นแล้วมาเป็นอย่างนี้ หมายถึง จากพรหมโลกมาเกิดเป็นมนุษย์ (ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๔๔/๑๐๔-๑๐๕)

มูลเหตุที่ ๒

[๔๕] ๖. (๒) อนึ่ง ในมูลเหตุที่ ๒ สมณพราหมณ์ผู้เจริญอาศัยอะไรปรารถนาอะไรจึงมีวาทะว่า บางอย่างเที่ยง บางอย่างไม่เที่ยง บัญญัติอดีตตาและโลกว่า บางอย่างเที่ยง บางอย่างไม่เที่ยง ภิกษุทั้งหลาย มีเทวดาพวกหนึ่งชื่อว่า ชิตชทาปโทสิกะ เทวดาพวกนั้นหมกมุ่นอยู่ในความสนุกสนานสรวลเสเฮฮาเกินเวลา เมื่อหมกมุ่นอยู่ในความสนุกสนานสรวลเสเฮฮาเกินเวลาย่อมหลงลืมสติ เพราะหลงลืมสติจึงพากันจู้จี้จากชั้นนั้น

[๔๖] ข้อที่สัตว์ผู้จู้จี้จากชั้นนั้นแล้วมาเป็นอย่างนี้ เป็นเรื่องที่เป็นไปได้ เมื่อเขามาเป็นอย่างนี้แล้วออกจากเรือนไปบวชเป็นบรรพชิต เมื่อบวชแล้วอาศัยความเพียรเครื่องเผากิเลส ความเพียรที่ตั้งมั่น ความหมั่นประกอบ ความไม่ประมาท และอาศัยการใช้ความคิดอย่างถูกวิธีแล้วบรรลุเจโตสมาธิที่เป็นเหตุทำจิตให้ตั้งมั่น ระลึกถึงชาติก่อนนั้นได้ ถัดจากนั้นไประลึกไม่ได้

เขาจึงพูดอย่างนี้ว่า “พวกเทวดาผู้เจริญ ผู้ไม่ใช่เหล่าชิตชทาปโทสิกะ ย่อมไม่หมกมุ่นอยู่ในความสนุกสนานสรวลเสเฮฮาเกินเวลา เมื่อไม่หมกมุ่นอยู่ในความสนุกสนานสรวลเสเฮฮาเกินเวลาย่อมไม่หลงลืมสติ เพราะไม่หลงลืมสติจึงไม่จู้จี้จากชั้นนั้น เป็นผู้เที่ยงแท้ ยั่งยืน คงทน ไม่ผันแปร จักดำรงอยู่เที่ยงแท้ไปเช่นนั้นทีเดียว ส่วนพวกเราเหล่าชิตชทาปโทสิกะแม้แต่หมกมุ่นอยู่ในความสนุกสนานสรวลเสเฮฮาเกินเวลา เมื่อหมกมุ่นอยู่ในความสนุกสนานสรวลเสเฮฮาเกินเวลาย่อมหลงลืมสติ เพราะหลงลืมสติจึงต้องจู้จี้จากชั้นนั้น เป็นผู้ไม่เที่ยงแท้ ไม่ยั่งยืน อายุสั้น ต้องจู้จี้มาเป็นอย่างนี้”

ภิกษุทั้งหลาย นี่เป็นมูลเหตุที่ ๒ ซึ่งสมณพราหมณ์พวกหนึ่งอาศัยแล้วปรารถนาแล้ว จึงมีวาทะว่า บางอย่างเที่ยง บางอย่างไม่เที่ยง บัญญัติอดีตตาและโลกว่า บางอย่างเที่ยง บางอย่างไม่เที่ยง

มูลเหตุที่ ๓

[๔๗] ๗. (๓) อนึ่ง ในมูลเหตุที่ ๓ สมณพราหมณ์ผู้เจริญอาศัยอะไรปรารถนาอะไร จึงมีวาทะว่า บางอย่างเที่ยง บางอย่างไม่เที่ยง บัญญัติอดีตตาและโลกว่า บางอย่างเที่ยง บางอย่างไม่เที่ยง ภิกษุทั้งหลาย มีเทวดาพวกหนึ่งชื่อว่า มโนปโทสิกะ เทวดาพวกนั้นมัวจ้องจับผิดกันและกันเกินควร เมื่อมัวจ้องจับผิดกันและกันเกิน ควรจึงคิดมุงร้ายต่อกัน เมื่อคิดมุงร้ายต่อกันจึงเหนื่อยกายเหนื่อยใจพากันจู้จี้จากชั้นนั้น

[๔๘] ข้อที่สัตว์ผู้จู้จี้จากชั้นนั้นแล้วมาเป็นอย่างนี้ เป็นเรื่องที่เป็นไปได้ เมื่อเขามาเป็นอย่างนี้แล้วออกจากเรือนไปบวชเป็นบรรพชิต เมื่อบวชแล้วอาศัยความเพียรเครื่องเผากิเลส ความเพียรที่ตั้งมั่น ความหมั่นประกอบ ความไม่ประมาท และอาศัยการใช้ความคิดอย่างถูกวิธีแล้วบรรลุเจโตสมาธิที่เป็นเหตุทำจิตให้ตั้งมั่น ระลึกถึงชาติก่อนนั้นได้ ถัดจากนั้นไประลึกไม่ได้

เขาจึงพูดอย่างนี้ว่า “พวกเทวดาผู้เจริญ ผู้ไม่ใช่เหล่ามโนปโทสิกะ ย่อมไม่มัวจ้องจับผิดกันและกันเกินควร เมื่อไม่มัวจ้องจับผิดกันและกันเกินควรก็ไม่คิดมุงร้ายต่อกัน เมื่อไม่คิดมุงร้ายต่อกันก็ไม่เหนื่อยกายเหนื่อยใจจึงไม่จู้จี้จากชั้นนั้น เป็นผู้เที่ยงแท้ ยั่งยืน คงทน ไม่ผันแปร จักดำรงอยู่เที่ยงแท้ไปเช่นนั้นทีเดียว ส่วนพวก เราเหล่ามโนปโทสิกะมัวจ้องจับผิดกันและกันเกินควร เมื่อมัวจ้องจับผิดกันและกันเกินควรจึงคิดมุงร้ายต่อกัน เมื่อคิดมุงร้ายต่อกัน จึงเหนื่อยกายเหนื่อยใจ พากันจู้จี้จากชั้นนั้น เป็นผู้ไม่เที่ยงแท้ ไม่ยั่งยืน ไม่คงทน อายุสั้น ต้องจู้จี้มาเป็นอย่างนี้”

ภิกษุทั้งหลาย นี่เป็นมูลเหตุที่ ๓ ซึ่งสมณพราหมณ์พวกหนึ่งอาศัยแล้วปรารถนาแล้ว จึงมีวาทะว่า บางอย่างเที่ยง บางอย่างไม่เที่ยง บัญญัติอดีตตาและโลกว่า บางอย่างเที่ยง บางอย่างไม่เที่ยง

มูลเหตุที่ ๔

[๔๙] ๘. (๔) อนึ่ง ในมูลเหตุที่ ๔ สมณพราหมณ์ผู้เจริญอาศัยอะไรปรารถนาอะไร จึงมีวาทะว่า บางอย่างเที่ยง บางอย่างไม่เที่ยง บัญญัติอดีตตาและโลกว่า บางอย่างเที่ยง บางอย่างไม่เที่ยง ภิกษุทั้งหลาย สมณพราหมณ์บางคนในโลกนี้เป็นนักตรรกะ เป็นนักอภิปรัชญา แสดงทรรศนะของตนตามหลักเหตุผลและการคาดคะเนความจริงอย่างนี้ว่า “สิ่งที่เรียกว่าตา หู จมูก ลิ้น กาย นี้เรียกว่าอดีตตา เป็นของไม่เที่ยงแท้ ไม่ยั่งยืน ไม่คงทน ต้องผันแปร ส่วนสิ่งที่เรียกว่าจิต ใจ วิญญาณ นี้เรียกว่าอดีตตา เป็นของเที่ยงแท้ ยั่งยืน คงทน ไม่ผันแปร จักดำรงอยู่เที่ยงแท้ไปเช่นนั้นทีเดียว”

ภิกษุทั้งหลาย นี่เป็นมูลเหตุที่ ๔ ซึ่งสมณพราหมณ์พวกหนึ่งอาศัยแล้วปรารถนาแล้ว จึงมีวาทะว่า บางอย่างเที่ยง บางอย่างไม่เที่ยง บัญญัติอดีตตาและโลกว่า บางอย่างเที่ยง บางอย่างไม่เที่ยง

สรุปเอกัจฉัสสทวาทะ

[๕๐] ภิกษุทั้งหลาย สมณพราหมณ์เหล่านั้นมีวาทะว่า บางอย่างเที่ยง บางอย่างไม่เที่ยง บัญญัติอดีตตาและโลกว่า บางอย่างเที่ยง บางอย่างไม่เที่ยง ด้วยมูลเหตุ ๔ อย่างนี้แล ก็สมณพราหมณ์เหล่านั้นทุกจำพวกมีวาทะว่า บางอย่างเที่ยง บางอย่างไม่เที่ยง บัญญัติอดีตตาและโลกว่า บางอย่างเที่ยง บางอย่างไม่เที่ยง ด้วยมูลเหตุ ทั้ง ๔ อย่างนี้ หรือด้วยมูลเหตุอย่างใดอย่างหนึ่งใน ๔ อย่างนี้ ไม่พ้นไปจากนี้

[๕๑] ภิกษุทั้งหลาย เรื่องนี้ตถาคตรู้ชัดว่า มูลเหตุแห่งทิฏฐิเหล่านั้นที่บุคคล ยึดถืออย่างนี้แล้วย่อมมีคติและภพหน้าอย่างนั้น ๆ ตถาคตรู้มูลเหตุนั้นชัดและยังรู้ชัดยิ่งขึ้นไปกว่านั้นอีกจึงไม่ยึดมั่น เมื่อไม่ยึดมั่น จึงรู้ความดับด้วยตนเอง รู้ความเกิด ความดับ คุณ โทษ และอุบายเครื่องสลัดเวทนาออกตามความเป็นจริง ตถาคตจึงหลุดพ้นเพราะไม่ยึดมั่นถือมั่น

[๕๒] ภิกษุทั้งหลาย ธรรมเหล่านั้นแล ลึกซึ้ง เห็นได้ยาก รู้ตามได้ยาก สงบ ประณีต ใช้เหตุผลคาดคะเนเอาไม่ได้ ละเอียด รู้ได้เฉพาะบัณฑิต ซึ่งตถาคตรู้แจ้งได้เองแล้วสั่งสอนผู้อื่นให้รู้แจ้งตามอันเป็นเหตุให้คนกล่าวยกย่องตถาคตถูกต้องตามความเป็นจริง

อันตานันติกวาทะ ๔

เห็นว่าโลกมีที่ สุด โลกไม่มีที่ สุด³⁰

[๕๓] ภิกษุทั้งหลาย มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่งมีวาทะว่า โลกมีที่ สุด โลก ไม่มีที่ สุด บัญญัติว่า โลกมีที่ สุด โลกไม่มีที่ สุด ด้วยมูลเหตุ ๔ อย่าง ก็ สมณพราหมณ์ผู้เจริญเหล่านั้นอาศัยอะไรปรารถนาอะไร จึงมีวาทะว่า โลกมีที่ สุด โลกไม่มีที่ สุด บัญญัติว่า โลกมีที่ สุด โลกไม่มีที่ สุด ด้วยมูลเหตุ ๔ อย่าง

มูลเหตุที่ ๑

[๕๔] ๙. (๑) ภิกษุทั้งหลาย สมณะหรือพราหมณ์บางคนในโลกนี้อาศัยความเพียรเครื่องเผากิเลส ความเพียรที่ตั้งมั่น ความหมั่นประกอบ ความไม่ ประมาท และอาศัยการใช้ความคิดอย่างถูกวิธีแล้วบรรลุ เจโตสมาธิที่เป็นเหตุทำจิตให้ตั้งมั่น จึงเข้าใจว่าโลกมีที่ สุด

เขาจึงพูดอย่างนี้ว่า “โลกนี้มีที่ สุด มีสัณฐานกลม เพราะเหตุไร เพราะเราอาศัย ความเพียรเครื่องเผากิเลส ความเพียรที่ตั้งมั่น ความหมั่นประกอบ ความไม่ ประมาท และอาศัยการใช้ความคิดอย่างถูกวิธี

³⁰ ที่สุด ในที่นี้หมายถึงขอบเขตของโลก ทั้งเบื้องบน เบื้องล่าง และตามขวาง ซึ่งเป็นข้อที่ยกขึ้นโต้แย้งกันว่า โลกมีขอบเขตจำกัดหรือไม่มีขอบเขตจำกัด (ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๕๔/๑๐๖)

แล้วบรรลุเจโตสมาธิที่เป็นเหตุทำ จิตให้ตั้งมั่น จึงเข้าใจว่าโลกมีที่สุด เพราะการบรรลุคุณวิเศษนี้ เราจึงรู้ อากาการที่โลก นี้มีที่สุด และมีสังฆฐานกลม”

ภิกษุทั้งหลาย นี่เป็นมูลเหตุที่ ๑ ซึ่งสมณพราหมณ์พวกหนึ่งอาศัยแล้วปรารภแล้ว จึงมีวาทะว่า โลกมีที่สุด โลกไม่มีที่สุด บัญญัติว่า โลกมีที่สุด โลกไม่มีที่สุด

มูลเหตุที่ ๒

[๕๕] ๑๐. (๒) หนึ่ง ในมูลเหตุที่ ๒ สมณพราหมณ์ผู้เจริญอาศัยอะไรปรารภอะไร จึงมีวาทะว่า โลกมีที่สุด โลกไม่มีที่สุด บัญญัติว่า โลกมีที่สุด โลกไม่มีที่สุด ภิกษุทั้งหลาย สมณะหรือพราหมณ์บางคนในโลกนี้อาศัยความเพียรเครื่อง เผากิเลส ความเพียรที่ตั้งมั่น ความหมั่นประกอบ ความไม่ประมาท และอาศัย การใช้ความคิดอย่างถูกวิธีแล้วบรรลุเจโตสมาธิที่เป็นเหตุทำจิตให้ตั้งมั่น จึงเข้าใจว่าโลกไม่มีที่สุด

เขาจึงพูดอย่างนี้ว่า “โลกนี้ไม่มีที่สุด หาที่สุดไม่ได้ สมณพราหมณ์ที่กล่าวอย่างนี้ว่า โลกนี้มีที่สุด มีสังฆฐานกลม เป็นผู้กล่าวเท็จ (ที่จริงแล้ว) โลกนี้ไม่มีที่สุด หาที่สุดไม่ได้ เพราะเหตุไร เพราะเราอาศัยความเพียรเครื่องเผากิเลส ความเพียรที่ตั้ง มั่น ความหมั่นประกอบ ความไม่ประมาท และอาศัยการใช้ความคิดอย่างถูกวิธีแล้วบรรลุเจโตสมาธิที่เป็นเหตุทำจิตให้ตั้งมั่น จึงเข้าใจว่า โลกนี้ไม่มีที่สุด หาที่สุดไม่ได้ เพราะการบรรลุคุณวิเศษนี้ เราจึงรู้อากาการที่โลกนี้ไม่มีที่สุด หาที่สุดไม่ได้”

ภิกษุทั้งหลาย นี่เป็นมูลเหตุที่ ๒ ซึ่งสมณพราหมณ์พวกหนึ่งอาศัยแล้วปรารภแล้ว จึงมีวาทะว่า โลกมีที่สุด โลกไม่มีที่สุด บัญญัติว่า โลกมีที่สุด โลกไม่มีที่สุด

มูลเหตุที่ ๓

[๕๖] ๑๑. (๓) หนึ่ง ในมูลเหตุที่ ๓ สมณพราหมณ์ผู้เจริญอาศัยอะไรปรารภอะไรจึงมีวาทะว่า โลกมีที่สุด โลกไม่มีที่สุด บัญญัติว่า โลกมีที่สุด โลกไม่มีที่สุด ภิกษุทั้งหลาย สมณะหรือพราหมณ์บางคนในโลกนี้อาศัยความเพียรเครื่อง เผากิเลส ความเพียรที่ตั้งมั่น ความหมั่นประกอบ ความไม่ประมาท และอาศัย การใช้ความคิดอย่างถูกวิธีแล้วบรรลุเจโตสมาธิที่เป็นเหตุทำจิตให้ตั้งมั่น จึงเข้าใจโลกว่า ด้านบนด้านล่างมีที่สุด ด้านขวางไม่มีที่สุด

เขาจึงพูดอย่างนี้ว่า “โลกนี้ทั้งมีที่สุดและไม่มีความที่สุด สมณพราหมณ์ที่กล่าวอย่างนี้ว่า โลกนี้มีที่สุด มีสังฆฐานกลม เป็นผู้กล่าวเท็จ แม้สมณพราหมณ์ที่กล่าวอย่าง นี้ว่า โลกนี้ไม่มีที่สุด หาที่สุดไม่ได้ ก็เป็นผู้กล่าวเท็จ (ที่จริงแล้ว) โลกนี้ทั้งมีที่สุด และไม่มีความที่สุด เพราะเหตุไร เพราะเราอาศัยความเพียรเครื่องเผากิเลส ความเพียรที่ตั้งมั่น ความหมั่นประกอบ ความไม่ประมาท และอาศัยการใช้ความคิดอย่างถูกวิธีแล้วบรรลุเจโตสมาธิที่เป็นเหตุทำจิตให้ตั้งมั่น จึงเข้าใจโลกว่า ด้านบนด้านล่างมีที่สุด ด้านขวางไม่มีที่สุด เพราะการบรรลุคุณวิเศษนี้ เราจึงรู้อากาการที่โลกนี้ทั้งมีที่สุดและไม่มีความที่สุด”

ภิกษุทั้งหลาย นี่เป็นมูลเหตุที่ ๓ ซึ่งสมณพราหมณ์พวกหนึ่งอาศัยแล้วปรารภแล้ว จึงมีวาทะว่า โลกมีที่สุด โลกไม่มีที่สุด บัญญัติว่า โลกมีที่สุด โลกไม่มีที่สุด

มูลเหตุที่ ๔

[๕๗] ๑๒. (๔) หนึ่ง ในมูลเหตุที่ ๔ สมณพราหมณ์ ผู้เจริญอาศัยอะไรปรารภอะไร จึงมีวาทะว่า โลกมีที่สุด โลกไม่มีที่สุด บัญญัติว่า โลกมีที่สุด โลกไม่มีที่สุด ภิกษุทั้งหลาย สมณะหรือพราหมณ์บางคนในโลกนี้เป็นนักรรณะ เป็นนัก อภิปรัชญา แสดงพรรณนะของตนตามหลักเหตุผลและการคาดคะเนความจริง อย่างนี้ว่า “โลกนี้มีที่สุดก็มีใช่ ไม่มีที่สุดก็มีใช่ สมณพราหมณ์ที่กล่าวอย่างนี้ว่า โลกนี้มีที่สุด มีสังฆฐานกลม

เป็นผู้กล่าวเท็จ แม้สมณพราหมณ์ที่กล่าวอย่างนี้ว่า โลกนี้ไม่มีที่สุด หาที่สุดไม่ได้ ก็เป็นผู้กล่าวเท็จ แม้สมณพราหมณ์ที่กล่าวอย่างนี้ว่า โลกนี้ทั้งมีที่สุดและไม่มีที่สุด ก็เป็นผู้กล่าวเท็จ (ที่จริงแล้ว) โลกนี้มีที่สุดก็มีใช่ ไม่มีที่สุดก็มีใช่”

ภิกษุทั้งหลาย นี่เป็นมูลเหตุที่ ๔ ซึ่งสมณพราหมณ์พวกหนึ่งอาศัยแล้วปรารภแล้ว จึงมีวาทะว่า โลกมีที่สุด โลกไม่มีที่สุด บัญญัติว่า โลกมีที่สุด โลกไม่มีที่สุด

สรุปอันทานันติกวาทะ

[๕๘] ภิกษุทั้งหลาย สมณพราหมณ์เหล่านั้นมีวาทะว่า โลกมีที่สุด โลกไม่มีที่สุด บัญญัติว่า โลกมีที่สุด โลกไม่มีที่สุด ด้วยมูลเหตุ ๔ อย่างนี้แล ก็ สมณพราหมณ์เหล่านั้นทุกจำพวก บัญญัติว่า โลกมีที่สุด โลกไม่มีที่สุด ด้วยมูลเหตุ ทั้ง ๔ อย่างนี้หรือด้วยมูลเหตุอย่างใดอย่างหนึ่งใน ๔ อย่างนี้ ไม่พ้นไปจากนี้

[๕๙] ภิกษุทั้งหลาย เรื่องนี้ตถาคตรู้ชัดว่า มูลเหตุแห่งทิฏฐิเหล่านั้นที่บุคคล ยึดถืออย่างนี้แล้วย่อมมีคติและภพหน้าอย่างนั้น ๆ ตถาคตรู้มูลเหตุนั้นชัด และยังรู้ชัดยิ่งขึ้นไปกว่านั้นอีกจึงไม่ยึดมั่น เมื่อไม่ยึดมั่น จึงรู้ความดับด้วยตนเอง รู้ความเกิด ความดับ คุณ โโทษ และอุปายเครื่องสลัดเวทนาออกตามความเป็นจริง ตถาคตจึงหลุดพ้นเพราะไม่ยึดมั่นถือมั่น

[๖๐] ภิกษุทั้งหลาย ธรรมเหล่านี้แล ลึกซึ่ง เห็นได้ยาก รู้ตามได้ยาก สงบ ประณีต ใช้เหตุผลคาดคะเนเอาไม่ได้ ละเอียด รู้ได้เฉพาะบัณฑิต ซึ่งตถาคตรู้แจ้งได้เองแล้วสั่งสอนผู้อื่นให้รู้แจ้งตามอันเป็นเหตุให้คนกล่าวยกย่องตถาคตถูกต้องตามความเป็นจริง

อมราวิกเขปวาทะ³¹ ๔

ความเห็นหลบเลี่ยง ไม่แน่นอน

[๖๑] ภิกษุทั้งหลาย มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่งมีวาทะหลบเลี่ยงไม่แน่นอน พอถูกถามปัญหาในประเด็นนั้น ๆ ย่อมกล่าวหลบเลี่ยงไม่แน่นอนด้วยมูลเหตุ ๔ อย่าง ก็สมณพราหมณ์ผู้เจริญเหล่านั้นอาศัยอะไรปรารภอะไรจึงมีวาทะหลบเลี่ยง ไม่แน่นอน พอถูกถามปัญหาในประเด็นนั้น ๆ ย่อมกล่าวหลบเลี่ยงไม่แน่นอนด้วย มูลเหตุ ๔ อย่าง

มูลเหตุที่ ๑

[๖๒] ๑๓. (๑) ภิกษุทั้งหลาย สมณะหรือพราหมณ์บางคนในโลกนี้ไม่รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า “สิ่งนี้เป็นกุศลหรือเป็นอกุศล” เขามีความเห็นอย่างนี้ว่า “เราไม่รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า สิ่งนี้เป็นกุศลหรือเป็นอกุศล ก็ถ้าเราไม่รู้ชัดว่า สิ่งนี้เป็นกุศลหรือเป็นอกุศล จะพึงตอบว่า สิ่งนี้เป็นกุศลหรือเป็นอกุศล คำตอบก็จะเป็นเท็จ คำเท็จนั้นจะนำความเดือดร้อนซึ่งจะนำอันตรายมาให้แก่เราได้” ดังนั้น เขาจึงตอบว่า “สิ่งนี้เป็นกุศลก็หาไม่ได้ เป็นอกุศลก็หาไม่ได้” เพราะกลัวและรังเกียจการกล่าวเท็จ เมื่อ ถูกถามปัญหาในประเด็นนั้น ๆ จึงกล่าวหลบเลี่ยงไม่แน่นอนว่า “เรามีความเห็น ว่า อย่างนี้ก็มิใช่ อย่างนั้นก็มิใช่ อย่างอื่นก็มิใช่ จะว่าไม่ใช่มิใช่ จะว่ามีใช่ไม่ใช่มิใช่”

ภิกษุทั้งหลาย นี่เป็นมูลเหตุที่ ๑ ซึ่งสมณพราหมณ์พวกหนึ่งอาศัยแล้วปรารภแล้ว จึงมีวาทะหลบเลี่ยงไม่แน่นอน พอถูกถามปัญหาในประเด็นนั้น ๆ ย่อมกล่าวหลบเลี่ยงไม่แน่นอน

³¹ อมราวิกเขปวาทะ ในที่นี้หมายถึงลัทธิที่มีความเห็นหลบเลี่ยงไม่แน่นอนว่าใช่หรือไม่ใช่ เป็นความเห็นที่ ลิ่นไหลจับได้ยาก เหมือนปลาไหล (ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๖๑/๑๐๖)

มูลเหตุที่ ๒

[๖๓] ๑๔. (๒) หนึ่ง ในมูลเหตุที่ ๒ สมณพราหมณ์ผู้เจริญอาศัยอะไรปรารภอะไร จึงมีวาทะหลบเลี่ยงไม่แน่นอน พอถูกถามปัญหาในประเด็นนั้น ๆ ย่อมกล่าวหลบเลี่ยงไม่แน่นอน ภิกษุทั้งหลาย สมณะหรือพราหมณ์บางคนในโลกนี้ไม่รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า “สิ่งนี้เป็นกุศลหรือเป็นอกุศล” เขามีความเห็นอย่างนี้ว่า “เราไม่รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า สิ่งนี้เป็นกุศลหรือเป็นอกุศล ก็ถ้าเราไม่รู้ชัดว่า สิ่งนี้เป็นกุศลหรือเป็นอกุศล จะพึงตอบว่า สิ่งนี้เป็นกุศลหรือเป็นอกุศล ฉันทะ (ความพอใจ) ราคะ (ความกำหนัด) โทสะ (ความขัดเคือง) ปฏิฆะ (ความขัดใจ) จะพึงมีแก่เราได้ เรื่องนี้จะเป็นเหตุให้เรายึดมั่นอันจะนำความเดือดร้อนซึ่งจะนำอันตรายมาให้แก่เราได้” ดังนั้น เขาจึงตอบว่า “สิ่งนี้เป็นกุศลก็หาไม่ได้ เป็นอกุศลก็หาไม่ได้” เพราะกลัวและรังเกียจการยึดมั่น เมื่อถูกถามปัญหาในประเด็นนั้น ๆ จึงกล่าวหลบเลี่ยงไม่แน่นอนว่า “เรามีความเห็น ว่า อย่างนี้ก็มิใช่ อย่างนั้นก็มิใช่ อย่างอื่นก็มิใช่ จะว่าไม่ใช่ก็มิใช่ จะว่ามีใช่ไม่ใช่ก็มิใช่”

ภิกษุทั้งหลาย นี่เป็นมูลเหตุที่ ๒ ซึ่งสมณพราหมณ์พวกหนึ่งอาศัยแล้วปรารภแล้วจึงมีวาทะหลบเลี่ยงไม่แน่นอน พอถูกถามปัญหาในประเด็นนั้น ๆ ย่อมกล่าวหลบเลี่ยงไม่แน่นอน

มูลเหตุที่ ๓

[๖๔] ๑๕. (๓) หนึ่ง ในมูลเหตุที่ ๓ สมณพราหมณ์ผู้เจริญอาศัยอะไรปรารภอะไร จึงมีวาทะหลบเลี่ยงไม่แน่นอน เมื่อถูกถามปัญหาในประเด็นนั้น ๆ ย่อมกล่าวหลบเลี่ยงไม่แน่นอน ภิกษุทั้งหลาย สมณะหรือพราหมณ์บางคนในโลกนี้ไม่รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า “สิ่งนี้เป็นกุศลหรือเป็นอกุศล” เขามีความเห็นอย่างนี้ว่า “เราไม่รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า สิ่งนี้เป็นกุศลหรือเป็นอกุศล ก็ถ้าเราไม่รู้ชัดว่า สิ่งนี้เป็นกุศลหรือเป็นอกุศล จะพึงตอบว่า สิ่งนี้เป็นกุศลหรือเป็นอกุศล สมณพราหมณ์ผู้เป็นบัณฑิต มีปัญญาลึกซึ้ง ชำนาญการได้วาทะ แม่นยำดุจขมังธรมีอยู่แน่แท้ สมณพราหมณ์ เหล่านั้นจะเที่ยวกล่าวแก้ทิวฏฐิด้วยปัญญา พวกเขาจะชักใช้ไล่เสียง สบสวนเราใน เรื่องนี้ เราจะไม่อาจโต้ตอบได้ การโต้ตอบไม่ได้นั้นจะทำให้เราเดือดร้อนซึ่งจะ นำอันตรายมาให้แก่เราได้” ดังนั้น เขาจึงตอบว่า “สิ่งนี้เป็นกุศลก็หาไม่ได้ เป็นอกุศล ก็หาไม่ได้” เพราะกลัวและรังเกียจการชักถาม เมื่อถูกถามปัญหาในประเด็นนั้น ๆ จึงกล่าวหลบเลี่ยงไม่แน่นอนว่า “เรามีความเห็น ว่า อย่างนี้ก็มิใช่ อย่างนั้นก็มิใช่ อย่างอื่นก็มิใช่ จะว่าไม่ใช่ก็มิใช่ จะว่ามีใช่ไม่ใช่ก็มิใช่”

ภิกษุทั้งหลาย นี่เป็นมูลเหตุที่ ๓ ซึ่งสมณพราหมณ์พวกหนึ่งอาศัยแล้วปรารภแล้ว จึงมีวาทะหลบเลี่ยงไม่แน่นอน พอถูกถามปัญหาในประเด็นนั้น ๆ ย่อมกล่าวหลบเลี่ยงไม่แน่นอน

มูลเหตุที่ ๔

[๖๕] ๑๖. (๔) หนึ่ง ในมูลเหตุที่ ๔ สมณพราหมณ์ผู้เจริญอาศัยอะไรปรารภอะไรจึงมีวาทะหลบเลี่ยงไม่แน่นอน เมื่อถูกถามปัญหาในประเด็นนั้น ๆ ย่อมกล่าวหลบเลี่ยงไม่แน่นอน ภิกษุทั้งหลาย สมณะหรือพราหมณ์บางคนในโลกนี้เป็นคนเขลาขมง่าย เพราะความเขลาขมง่าย พอถูกถามปัญหาในประเด็นนั้น ๆ ย่อมกล่าวหลบเลี่ยงไม่แน่นอนว่า “ถ้าท่านถามเราอย่างนี้ว่า โลกหน้ามีจริงหรือ หากเรามีความเห็น ว่า โลกหน้ามีจริง ก็จะตอบว่า มีจริง แต่เรามีความเห็น ว่า อย่างนี้ก็มิใช่ อย่างนั้นก็มิใช่ อย่างอื่นก็มิใช่ จะว่าไม่ใช่ก็มิใช่ จะว่ามีใช่ไม่ใช่ก็มิใช่ ถ้าท่านถามเรา ว่า โลกหน้าไม่มีหรือ หากเรามีความเห็น ว่า โลกหน้าไม่มี ก็จะตอบว่า ไม่มี ฯลฯ ถ้าท่านถามเราว่า โลกหน้ามีและไม่มีหรือ ฯลฯ โลกหน้าจะว่ามีก็มิใช่ จะว่าไม่มีก็มิใช่”

หรือ ฯลฯ สัตว์ที่ผุดเกิด³² มีจริงหรือ ฯลฯ สัตว์ที่ผุดเกิดไม่มีหรือ ฯลฯ สัตว์ที่ผุดเกิดมีและไม่มีหรือ ฯลฯ สัตว์ที่ผุดเกิดจะว่ามีก็มิใช่ จะว่าไม่มีก็มิใช่หรือ ฯลฯ ผลวิบากแห่งกรรมดีกรรมชั่วมีจริงหรือ ฯลฯ ผลวิบากแห่งกรรมดีกรรมชั่วไม่มีหรือ ฯลฯ ผลวิบากแห่งกรรมดีกรรมชั่วมีและไม่มีหรือ ฯลฯ ผลวิบากแห่งกรรมดีกรรมชั่วจะว่ามีก็มิใช่ จะว่าไม่มีก็มิใช่หรือ ฯลฯ หลังจากตายแล้ว ตถาคต³³ เกิดอีกหรือ ฯลฯ หลังจากตายแล้ว ตถาคตไม่เกิดอีกหรือ ฯลฯ หลังจากตายแล้วตถาคตเกิด อีกและไม่เกิดอีกหรือ ฯลฯ หลังจากตายแล้ว ตถาคตจะว่าเกิดอีกก็มิใช่ จะว่าไม่เกิดอีกก็มิใช่หรือ หากเรามีความเห็น ว่า หลังจากตายแล้วตถาคตจะว่าเกิดอีกก็มิใช่ จะว่าไม่เกิดอีกก็มิใช่ ก็จะตอบว่า หลังจากตายแล้วตถาคตจะว่าเกิดอีกก็มิใช่ จะว่าไม่เกิดอีกก็มิใช่ แต่เรามีความเห็น ว่า อย่างนี้ก็มิใช่ อย่างนั้นก็มิใช่ อย่างอื่นก็มิใช่ จะว่าไม่ใช่ก็มิใช่ จะว่ามีก็มิใช่

ภิกษุทั้งหลาย นี่เป็นมูลเหตุที่ ๔ ซึ่งสมณพราหมณ์พวกหนึ่งอาศัยแล้วปรารภแล้ว จึงมีวาทะหลบเลียงไม่แน่นอน พอถูกถามปัญหาในประเด็นนั้น ๆ ย่อมกล่าวหลบเลียงไม่แน่นอน

สรุปอมราวิกเขปวาทะ

[๖๖] ภิกษุทั้งหลาย สมณพราหมณ์เหล่านั้นมีวาทะหลบเลียงไม่แน่นอน พอถูกถามปัญหาในประเด็นนั้น ๆ ย่อมกล่าวหลบเลียงไม่แน่นอน ด้วยมูลเหตุ ๔ อย่าง นี้แล ก็สมณพราหมณ์เหล่านั้นทุกจำพวกพอถูกถามปัญหาในประเด็นนั้น ๆ ย่อมกล่าวหลบเลียงไม่แน่นอน ด้วยมูลเหตุทั้ง ๔ อย่างนี้ หรือด้วยมูลเหตุอย่างใดอย่างหนึ่งใน ๔ อย่างนี้ไม่พ้นไปจากนี้ ฯลฯ³⁴ อันเป็นเหตุให้คนกล่าวยกย่องตถาคตถูกต้องตามความเป็นจริง

อธิจฺสมุปฺปັນนวาทะ ๒

เห็นว่าอัตตาและโลกเกิดขึ้นเองไม่มีเหตุปัจจัย

[๖๗] ภิกษุทั้งหลาย มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่งมีวาทะว่า อัตตาและโลก เกิดขึ้นเองไม่มีเหตุปัจจัย ปัญญาที่อัตตาและโลกว่า เกิดขึ้นเองไม่มีเหตุปัจจัย ด้วย มูลเหตุ ๒ อย่าง ก็สมณพราหมณ์ผู้เจริญเหล่านั้นอาศัยอะไรปรารภอะไรจึงมีวาทะ ว่า อัตตาและโลกเกิดขึ้นเองไม่มีเหตุปัจจัย ปัญญาที่อัตตาและโลกว่า เกิดขึ้นเองไม่มีเหตุปัจจัย ด้วยมูลเหตุ ๒ อย่าง

มูลเหตุที่ ๑

[๖๘] ๑๗. (๑) ภิกษุทั้งหลาย มีทวยเทพชื่ออัสถุญญิสัตว์จติ (เคล็อน) จากชั้นนั้นเพราะเกิดสัญญาขึ้น ข้อที่สัตว์ผู้จติจากชั้นนั้นแล้วมาเป็นอย่างนี้ เป็นสิ่งที่เป็นไปได้ เมื่อเขามาเป็นอย่างนี้แล้วออกจากเรือนไปบวชเป็นบรรพชิต เมื่อบวชแล้วอาศัยความเพียรเครื่องเผากิเลส ความเพียรที่ตั้งมั่น ความหมั่นประกอบความไม่ประมาท และอาศัยการใช้ความคิดอย่างถูกวิธีแล้วบรรลุเจโตสมาธิที่เป็นเหตุทำจิตให้ตั้งมั่น ตาม

³² สัตว์ที่ผุดเกิด ในที่นี้หมายถึงโอบปาติกะ คือสัตว์ที่เกิดและเติบโตเต็มทีทันที และเมื่อจติ(ตาย) ก็หาย ว่างไป ไม่ทิ้งซากศพไว้ เช่น เทวดาและสัตว์นรก เป็นต้น (ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๑๗๑/๑๔๙)

³³ ตถาคต ในที่นี้เป็นคำที่ลัทธิอื่น ๆ ใช้กันมาก่อนพุทธกาล หมายถึงอัตตา (อาตมัน) ไม่ได้หมายถึง พระพุทธเจ้า อรรถกถาอธิบายว่า หมายถึง สัตตะ (ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๖๕/๑๐๘)

³⁴ ความเต็มเหมือนสัสสตปฏิฐิ ข้อ ๓๖ และ ๓๗ หน้า ๑๗

ระลึกถึงความเกิดสัญญา ถัดจากนั้นไประลึกไม่ได้ เขาจึงพูดอย่างนี้ว่า “อตฺตาและโลกเกิดขึ้นเองไม่มีเหตุปัจจัย เพราะเหตุไร เพราะเมื่อก่อนเราไม่ได้มีแล้ว บัดนี้ก็ไม่มี จึงน้อมไปเพื่อเป็นผู้สงบ”

ภิกษุทั้งหลาย นี่เป็นมูลเหตุที่ ๑ ซึ่งสมณพราหมณ์พวกหนึ่งอาศัยแล้วปรารภแล้ว จึงมีวาทะว่า อตฺตาและโลกเกิดขึ้นเองไม่มีเหตุปัจจัย บัญญัติอตฺตาและโลกว่า เกิดขึ้นเองไม่มีเหตุปัจจัย

มูลเหตุที่ ๒

[๖๙] ๑๘. (๒) อนึ่ง ในมูลเหตุที่ ๒ สมณพราหมณ์ผู้เจริญอาศัยอะไรปรารภอะไร จึงมีวาทะว่า อตฺตาและโลกเกิดขึ้นเองไม่มีเหตุปัจจัย บัญญัติอตฺตาและโลกว่า เกิดขึ้นเองไม่มีเหตุปัจจัย ภิกษุทั้งหลาย สมณะหรือพราหมณ์บางคนในโลก นี้เป็นนักตรรกะ เป็นนักอภิปรัชญา แสดงทฤษฎีของตนตามหลักเหตุผลและการคาดคะเนความจริงอย่างนี้ว่า “อตฺตาและโลกเกิดขึ้นเองไม่มีเหตุปัจจัย”

ภิกษุทั้งหลาย นี่เป็นมูลเหตุที่ ๒ ซึ่งสมณพราหมณ์พวกหนึ่งอาศัยแล้วปรารภแล้ว จึงมีวาทะว่า อตฺตาและโลกเกิดขึ้นเองไม่มีเหตุปัจจัย บัญญัติอตฺตาและโลกว่า เกิดขึ้นเองไม่มีเหตุปัจจัย

สรุปอธิจฺสมฺปนฺนวาทะ

[๗๐] ภิกษุทั้งหลาย สมณพราหมณ์เหล่านั้นมีวาทะว่า อตฺตาและโลกเกิดขึ้นเองไม่มีเหตุปัจจัย บัญญัติอตฺตาและโลกว่า เกิดขึ้นเองไม่มีเหตุปัจจัย ด้วยมูลเหตุ ๒ อย่างนี้แล ก็สมณพราหมณ์เหล่านั้นทุกจำพวกมีวาทะว่า อตฺตาและโลกเกิดขึ้นเองไม่มีเหตุปัจจัย บัญญัติอตฺตาและโลกว่า เกิดขึ้นเองไม่มีเหตุปัจจัย ด้วยมูลเหตุทั้ง ๒ อย่างนี้หรือด้วยมูลเหตุอย่างใดอย่างหนึ่งใน ๒ อย่างนี้ ไม่พ้นไปจากนี้ ฯลฯ อันเป็นเหตุให้คนกล่าวยกย่องตถาคตถูกต้องตามความเป็นจริง

สรุปปุพฺพพันฺตกัปปิกวาทะ ๑๘

[๗๑] ภิกษุทั้งหลาย สมณพราหมณ์เหล่านั้นกำหนดขันธ (สรรพสิ่ง) ส่วนอดีต มีความเห็นคล้อยตามขันธส่วนอดีต ปรารภขันธส่วนอดีต ประกาศวาทะแสดงทฤษฎีต่าง ๆ ด้วยมูลเหตุ ๑๘ อย่างนี้แล ก็สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นทุกจำพวก กล่าวยืนยันด้วยมูลเหตุทั้ง ๑๘ อย่างนี้หรือด้วยมูลเหตุอย่างใดอย่างหนึ่งใน ๑๘ อย่างนี้ ไม่พ้นไปจากนี้

[๗๒] ภิกษุทั้งหลาย เรื่องนี้ตถาคตรู้ชัดว่า มูลเหตุแห่งทฤษฎีเหล่านี้ที่บุคคลยึดถืออย่างนี้แล้ว ย่อมมีคติและภพหน้าอย่างนั้น ๆ ตถาคตรู้มูลเหตุที่นั่นชัด และยัง รู้ชัดยิ่งขึ้นไปกว่านั้นอีกจึงไม่ยึดมั่น เมื่อไม่ยึดมั่นจึงรู้ความดับด้วยตนเอง รู้ความ เกิด ความดับ คุณ โทษแห่งเวทนา และอุบายเครื่องสลัดเวทนาออกตามความเป็นจริง ตถาคตจึงหลุดพ้นเพราะไม่ยึดมั่นถือมั่น

[๗๓] ภิกษุทั้งหลาย ธรรมเหล่านี้แล ลึกลับ เห็นได้ยาก รู้ตามได้ยาก สงบ ประณีต ใช้เหตุผลคาดคะเนเอาไม่ได้ ละเอียด รู้ได้เฉพาะบัณฑิต ซึ่งตถาคตรู้แจ้งได้เองแล้วสั่งสอนผู้อื่นให้รู้แจ้งตามอันเป็นเหตุให้คนกล่าวยกย่องตถาคตถูกต้องตามความเป็นจริง

อุปฺรณฺตกัปปิกวาทะ ๔๔

ความเห็นกำหนดขันธส่วนอนาคต

[๗๔] ภิกษุทั้งหลาย มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่งกำหนดขันธ (สรรพสิ่ง) ส่วนอนาคต เห็นคล้อยตามขันธส่วนอนาคต ปรารภขันธส่วนอนาคต ประกาศวาทะแสดงทฤษฎีต่าง ๆ ด้วยมูลเหตุ ๔๔ อย่าง ก็สมณ

พราหมณ์ผู้เจริญเหล่านั้นอาศัยอะไรปรารภอะไรจึงกำหนดขันธส่วนอนาคต เห็นคล้ายตามขันธส่วนอนาคต
ปรารภขันธส่วนอนาคต ประกาศวาทะแสดงทิวฏฐิต่าง ๆ ด้วยมูลเหตุ ๔๔ อย่าง

สัญญาวาทะ³⁵ ๑๖

เห็นว่าอัตตาหลังจากตายแล้วมีสัญญา

[๗๕] ภิกษุทั้งหลาย มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่งมีวาทะว่า อัตตาหลังจากตายแล้วมีสัญญา
บัญญัติอัตตาหลังจากตายแล้วว่ามีสัญญา ด้วยมูลเหตุ ๑๖ อย่าง ก็สมณพราหมณ์ผู้เจริญเหล่านั้นอาศัย
อะไรปรารภอะไรจึงมีวาทะว่า อัตตาหลังจากตายแล้วมีสัญญา บัญญัติอัตตาหลังจากตายแล้วว่ามีสัญญา
ด้วยมูลเหตุ ๑๖ อย่าง

- [๗๖] สมณพราหมณ์เหล่านั้นย่อมบัญญัติว่า
๑๙. (๑) อัตตาที่มีรูป ยั่งยืน หลังจากตายแล้วมีสัญญา
 ๒๐. (๒) อัตตาที่ไม่มีรูป ยั่งยืน หลังจากตายแล้วมีสัญญา
 ๒๑. (๓) อัตตาทั้งที่มีรูปและไม่มีรูป ยั่งยืน หลังจากตายแล้วมีสัญญา
 ๒๒. (๔) อัตตาที่มีรูปก็มีใช้ ไม่มีรูปก็มีใช้ ยั่งยืน หลังจากตายแล้วมีสัญญา
 ๒๓. (๕) อัตตาที่มีที่สุด ยั่งยืน หลังจากตายแล้วมีสัญญา
 ๒๔. (๖) อัตตาที่ไม่มีที่สุด ยั่งยืน หลังจากตายแล้วมีสัญญา
 ๒๕. (๗) อัตตาทั้งที่มีที่สุดและไม่มีที่สุด ยั่งยืน หลังจากตายแล้วมีสัญญา
 ๒๖. (๘) อัตตาที่มีที่สุดก็มีใช้ ไม่มีที่สุดก็มีใช้ ยั่งยืน หลังจากตายแล้วมีสัญญา
 ๒๗. (๙) อัตตาที่มีสัญญาอย่างเดียวกัน ยั่งยืน หลังจากตายแล้วมีสัญญา
 ๒๘. (๑๐) อัตตาที่มีสัญญาต่างกัน ยั่งยืน หลังจากตายแล้วมีสัญญา
 ๒๙. (๑๑) อัตตาที่มีสัญญาเล็กน้อย ยั่งยืน หลังจากตายแล้วมีสัญญา
 ๓๐. (๑๒) อัตตาที่มีสัญญาหาประมาณมิได้ ยั่งยืน หลังจากตายแล้วมีสัญญา
 ๓๑. (๑๓) อัตตาที่มีสุขอย่างเดียว ยั่งยืน หลังจากตายแล้วมีสัญญา
 ๓๒. (๑๔) อัตตาที่มีทุกข์อย่างเดียว ยั่งยืน หลังจากตายแล้วมีสัญญา
 ๓๓. (๑๕) อัตตาที่มีทั้งสุขและทุกข์ ยั่งยืน หลังจากตายแล้วมีสัญญา
 ๓๔. (๑๖) อัตตาที่มีทุกข์ก็มีใช้ มีสุขก็มีใช้ ยั่งยืน หลังจากตายแล้วมีสัญญา

สรุปสัญญาวาทะ ๑๖

[๗๗] ภิกษุทั้งหลาย สมณพราหมณ์เหล่านั้นมีวาทะว่า อัตตาหลังจากตายแล้วมีสัญญา บัญญัติ
อัตตาหลังจากตายแล้วว่ามีสัญญา ด้วยมูลเหตุ ๑๖ อย่างนี้แล ก็สมณพราหมณ์เหล่านั้นทุกจำพวกมีวาทะ
ว่า อัตตาหลังจากตายแล้วมีสัญญา บัญญัติอัตตาหลังจากตายแล้วว่ามีสัญญา ด้วยมูลเหตุทั้ง ๑๖ อย่างนี้
หรือด้วย มูลเหตุอย่างใดอย่างหนึ่งใน ๑๖ อย่างนี้ ไม่พ้นไปจากนี้ ฯลฯ อันเป็นเหตุให้คนกล่าวยกย่อง
ตถาคตตถกตต้องตามความเป็นจริง

ภาณวารที่ ๒ จบ

³⁵ สัญญาวาทะ หมายถึง ลัทธิที่ถือว่า หลังจากตายแล้วอัตตายังมีสัญญาเหลืออยู่ คำว่า สัญญา ในที่นี้ ไม่ได้หมายถึงความจำได้
หมายรู้ธรรมดา แต่หมายถึงภาวะที่เป็นความรู้สึกรู้ชั้นละเอียด (ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๗๕/๒๐๙)

อัสัญญาภาวะ ๘

เห็นว่าอัตตาหลังจากตายแล้วไม่มีสัจญา

[๗๘] ภิกษุทั้งหลาย มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่งมีวาตะว่า อัตตาหลังจากตายแล้วไม่มีสัจญา บัญญัติอัตตาหลังจากตายแล้วว่ามีสัจญา ด้วยมูลเหตุ ๘ อย่าง ก็สมณพราหมณ์ผู้เจริญเหล่านั้นอาศัยอะไรประการอะไรจึงมีวาตะว่า อัตตาหลังจากตาย แล้วไม่มีสัจญา บัญญัติอัตตาหลังจากตายแล้วว่ามีสัจญา ด้วยมูลเหตุ ๘ อย่าง

- [๗๙] สมณพราหมณ์เหล่านั้นย่อมบัญญัติว่า
๓๕. (๑) อัตตาที่มีรูป ยั่งยืน หลังจากตายแล้วไม่มีสัจญา
 ๓๖. (๒) อัตตาที่ไม่มีรูป ยั่งยืน หลังจากตายแล้วไม่มีสัจญา
 ๓๗. (๓) อัตตาทั้งที่มีรูปและไม่มีรูป ยั่งยืน หลังจากตายแล้วไม่มี สัจญา
 ๓๘. (๔) อัตตาที่มีรูปก็มีไช้ ไม่มีรูปก็มีไช้ ยั่งยืน หลังจากตายแล้วไม่มีสัจญา
 ๓๙. (๕) อัตตาที่มีที่สุด ยั่งยืน หลังจากตายแล้วไม่มีสัจญา
 ๔๐. (๖) อัตตาที่ไม่มีที่สุด ยั่งยืน หลังจากตายแล้วไม่มีสัจญา
 ๔๑. (๗) อัตตาทั้งที่มีที่สุดและไม่มีที่สุด ยั่งยืน หลังจากตายแล้วไม่มีสัจญา
 ๔๒. (๘) อัตตาที่มีที่สุดก็มีไช้ ไม่มีที่สุดก็มีไช้ ยั่งยืน หลังจากตายแล้วไม่มีสัจญา

[๘๐] ภิกษุทั้งหลาย สมณพราหมณ์เหล่านั้นมีวาตะว่า อัตตาหลังจากตายแล้วไม่มีสัจญา บัญญัติอัตตาหลังจากตายแล้วว่ามีสัจญา ด้วยมูลเหตุ ๘ อย่างนี้แล สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นทุกจำพวกมีวาตะว่า อัตตาหลังจากตายแล้วไม่มี สัจญา บัญญัติอัตตาหลังจากตายแล้วว่ามีสัจญา ด้วยมูลเหตุทั้ง ๘ อย่างนี้หรือด้วยมูลเหตุอย่างใดอย่างหนึ่งใน ๘ อย่างนี้ ไม่พ้นไปจากนี้ ฯลฯ อันเป็นเหตุให้คนกล่าวยกย่องตถาคตถูกต้องตามความเป็นจริง

เนวสัจญานาสัจญญาภาวะ ๘

เห็นว่าอัตตาหลังจากตายแล้วมีสัจญาก็มีไช้ ไม่มีสัจญาก็มีไช้

[๘๑] ภิกษุทั้งหลาย มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่งมีวาตะว่า อัตตาหลังจาก ตายแล้วมีสัจญาก็มีไช้ ไม่มีสัจญาก็มีไช้ บัญญัติอัตตาหลังจากตายแล้วว่ามีสัจญาก็มีไช้ ไม่มีสัจญาก็มีไช้ด้วยมูลเหตุ ๘ อย่าง ก็สมณพราหมณ์ผู้เจริญเหล่านั้นอาศัยอะไรประการอะไรจึงมีวาตะว่า อัตตาหลังจากตายแล้วมีสัจญาก็มีไช้ ไม่มีสัจญา ก็มีไช้ บัญญัติอัตตาหลังจากตายแล้วว่ามีสัจญาก็มีไช้ ไม่มีสัจญาก็มีไช้ ด้วยมูลเหตุ ๘ อย่าง

- [๘๒] สมณพราหมณ์เหล่านั้นย่อมบัญญัติว่า
๔๓. (๑) อัตตาที่มีรูป ยั่งยืน หลังจากตายแล้ว มีสัจญาก็มีไช้ ไม่มีสัจญาก็มีไช้
 ๔๔. (๒) อัตตาที่ไม่มีรูป ยั่งยืน หลังจากตายแล้ว มีสัจญาก็มีไช้ ไม่มีสัจญาก็มีไช้
 ๔๕. (๓) อัตตาทั้งที่มีรูปและไม่มีรูป ยั่งยืน หลังจากตายแล้ว มีสัจญาก็มีไช้ ไม่มีสัจญาก็มีไช้
 ๔๖. (๔) อัตตาที่มีรูปก็มีไช้ ไม่มีรูปก็มีไช้ ยั่งยืน หลังจากตายแล้ว มีสัจญาก็มีไช้ ไม่มีสัจญาก็มีไช้
 ๔๗. (๕) อัตตาที่มีที่สุด ยั่งยืน หลังจากตายแล้ว มีสัจญาก็มีไช้ ไม่มีสัจญาก็มีไช้
 ๔๘. (๖) อัตตาที่ไม่มีที่สุด ยั่งยืน หลังจากตายแล้ว มีสัจญาก็มีไช้ ไม่มีสัจญาก็มีไช้
 ๔๙. (๗) อัตตาทั้งที่มีที่สุดและไม่มีที่สุด ยั่งยืน หลังจากตายแล้ว มีสัจญาก็มีไช้ ไม่มีสัจญาก็มีไช้

มีไช้

๕๐. (๘) อัตตาที่มีที่สุดก็มีไช่ ไม่มีที่สุดก็มีไช่ ยั่งยืน หลังจากตายแล้ว มีสัญญาที่มีไช่ ไม่มีสัญญาที่มีไช่

[๘๓] ภิกษุทั้งหลาย สมณพราหมณ์เหล่านั้นมีวาทะว่า อัตตาหลังจากตายแล้ว มีสัญญาที่มีไช่ ไม่มีสัญญาที่มีไช่ บัญญัติอัตตาหลังจากตายแล้วว่า มีสัญญา ที่มีไช่ ไม่มีสัญญาที่มีไช่ ด้วยมูลเหตุ ๘ อย่างนี้แล ก็สมณพราหมณ์เหล่านั้นทุก จำพวกมีวาทะว่า อัตตาหลังจากตายแล้วมีสัญญาที่มีไช่ ไม่มีสัญญาที่มีไช่ บัญญัติอัตตาหลังจากตายแล้วว่า มีสัญญาที่มีไช่ ไม่มีสัญญาที่มีไช่ ด้วยมูลเหตุทั้ง ๘ อย่างนี้ หรือด้วยมูลเหตุอย่างใดอย่างหนึ่งใน ๘ อย่างนี้ ไม่พ้นไปจากนี้ ฯลฯ อันเป็นเหตุให้คนกล่าววกยของ ตถาคตตามความเป็นจริง

อุจเจทวาทะ³⁶ ๗

เห็นว่าหลังจากตายแล้วอัตตาขาดสูญ

[๘๔] ภิกษุทั้งหลาย มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่งมีวาทะว่าหลังจากตายแล้ว อัตตาขาดสูญ บัญญัติความขาดสูญ ความพินาศ และความไม่เกิดอีกของสัตว์ ด้วยมูลเหตุ ๗ อย่าง ก็สมณพราหมณ์ผู้ เจริญเหล่านั้นอาศัยอะไรปราศอะไรจึงมี วาทะว่า หลังจากตายแล้ว อัตตาขาดสูญ บัญญัติความขาดสูญ ความพินาศ และความไม่เกิดอีกของสัตว์ ด้วยมูลเหตุ ๗ อย่าง

[๘๕] ๕๑. (๑) สมณะหรือพราหมณ์บางคนในโลกนี้มีวาทะมีทรรคนะอย่างนี้ว่า “ท่านผู้เจริญ อัตตานี้มีรูปมาจากมหาภูตรูป ๔ เกิดจากบิดามารดา หลังจากตายแล้ว อัตตายุ่อมขาดสูญพินาศ ไม่เกิดอีก ด้วยเหตุเพียงเท่านี้อัตตานี้จึงขาดสูญเด็ดขาด” สมณพราหมณ์พวกหนึ่งบัญญัติความขาดสูญ ความพินาศ และความไม่เกิดอีกของสัตว์อย่างนี้

[๘๖] ๕๒. (๒) สมณะหรือพราหมณ์คนอื่นกล่าวกับสมณะหรือพราหมณ์คนนั้นอย่างนี้ว่า “ท่านผู้เจริญ อัตตาที่ท่านพูดถึงนั้นมีจริง เราไม่ปฏิเสธว่าไม่มี แต่ อัตตานี้ไม่ใช่ขาดสูญเด็ดขาดเพราะเหตุเพียงเท่า นี้ ยังมีอัตตาอื่นที่เป็นทิพย์ มีรูปเป็นกามาวจร³⁷ บริโภคข้าวเป็นอาหาร ท่านยังไม่รู้ไม่เห็น แต่เรารู้เราเห็น อัตตานั้น หลังจากตายแล้วจะขาดสูญพินาศ ไม่เกิดอีก ด้วยเหตุเพียงเท่านี้อัตตาจึงขาดสูญเด็ดขาด” สมณพราหมณ์พวกหนึ่งบัญญัติความขาดสูญ ความพินาศ และความไม่เกิดอีกของสัตว์อย่างนี้

[๘๗] ๕๓. (๓) สมณะหรือพราหมณ์คนอื่นกล่าวกับสมณะหรือพราหมณ์คนนั้นอย่างนี้ว่า “ท่านผู้เจริญ อัตตาที่ท่านพูดถึงนั้นมีจริง เราไม่ปฏิเสธว่าไม่มี แต่ อัตตานี้ไม่ใช่ขาดสูญเด็ดขาดเพราะเหตุเพียงเท่า นี้ ยังมีอัตตาอื่นที่เป็นทิพย์ มีรูป สำเร็จด้วยใจ มีอวัยวะครบถ้วน มีอินทรีย์ไม่บกพร่อง ท่านยังไม่รู้ไม่เห็น แต่ เรารู้ เราเห็น อัตตานั้นหลังจากตายแล้วจะขาดสูญพินาศไม่เกิดอีก ด้วยเหตุเพียงเท่านี้ อัตตาจึงขาดสูญเด็ดขาด” สมณพราหมณ์พวกหนึ่งบัญญัติความขาดสูญ ความ พินาศ และความไม่เกิดอีกของสัตว์อย่างนี้

[๘๘] ๕๔. (๔) สมณะหรือพราหมณ์คนอื่นกล่าวกับสมณะหรือพราหมณ์ คนนั้นอย่างนี้ว่า “ท่านผู้เจริญ อัตตาที่ท่านพูดถึงนั้นมีจริง เราไม่ปฏิเสธว่าไม่มี แต่อัตตานี้ไม่ใช่ขาดสูญเด็ดขาดเพราะเหตุเพียงเท่านี้ ยังมีอัตตาอื่นที่ถึงขั้น อากาสนัญญาตนะ โดยกำหนดว่า อากาศหาที่สุดมิได้ เพราะล่องรูปสัญญา ดับปฏิขันธ์สัญญา ไม่กำหนดนันทตสัญญาโดยประการทั้งปวง ท่านยังไม่รู้ไม่เห็น แต่ เรารู้เราเห็น อัตตานั้น

³⁶ **อุจเจทวาทะ** ในที่นี้หมายถึงลัทธิที่ถือว่าตายแล้วไม่เกิดอีก เป็นแนวคิดเชิงวัตถุนิยม ลัทธินี้ทำให้หมกมุ่นใน กามสุข (ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๘๔/๑๐๐)

³⁷ **มีรูปเป็นกามาวจร** ในที่นี้หมายถึงเทวดาชั้นกามาวจร ๖ ชั้น คือ จาตุมหาราชิกา ดาวดึงส์ ยามา ดุสิต นิมมานรดี ปรนิมมิตวสวัตตี (ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๘๖/๑๑๑)

หลังจากตายแล้วจะขาดสูญพินาศไม่เกิดอีก ด้วยเหตุเพียงเท่านี้“อตตัจจังขาดสูญเด็ดขาด” สมณพราหมณ์พวกหนึ่งบัญญัติความขาดสูญ ความ พินาศ และความไม่เกิดอีกของสัตว์อย่างนี้

[๘๙] ๕๕. (๕) สมณะหรือพราหมณ์คนอื่นกล่าวกับสมณะหรือพราหมณ์คนนั้นอย่างนี้ว่า “ท่านผู้เจริญ อตตาทที่ท่านพูดถึงนั้นมีจริง เราไม่ปฏิเสธว่าไม่มี แต่ อตตานี้ไม่ใช่ขาดสูญเด็ดขาดเพราะเหตุเพียงเท่านี้ ยังมีอตตาคืออื่นที่ถึงขั้นวิญญูญาณุจายตนะ โดยกำหนดว่า วิญญูณหาที่สุดมิได้ เพราะล่องอากาศาณญายตนะได้โดยประการทั้งปวง ท่านยังไม่รู้ไม่เห็น แต่เรารู้เราเห็น อตตานั้นหลังจากตายแล้วจะขาดสูญพินาศไม่เกิดอีก ด้วยเหตุเพียงเท่านี้ อตตัจจังขาดสูญเด็ดขาด” สมณพราหมณ์พวกหนึ่งบัญญัติความขาดสูญ ความพินาศ และความไม่เกิดอีกของสัตว์อย่างนี้

[๙๐] ๕๖. (๖) สมณะหรือพราหมณ์คนอื่นกล่าวกับสมณะหรือพราหมณ์คนนั้นอย่างนี้ว่า “ท่านผู้เจริญ อตตาทที่ท่านพูดถึงนั้นมีจริง เราไม่ปฏิเสธว่าไม่มี แต่ อตตานี้ไม่ใช่ขาดสูญเด็ดขาดเพราะเหตุเพียงเท่านี้ ยังมีอตตาคืออื่นที่ถึงขั้น อากิญจัญญายตนะ โดยกำหนดว่าไม่มีอะไร เพราะล่องวิญญูณญายตนะได้โดยประการทั้งปวง ท่านยังไม่รู้ไม่เห็น แต่เรารู้เราเห็น อตตานั้นหลังจากตายแล้ว จะขาดสูญพินาศไม่เกิดอีก ด้วยเหตุเพียงเท่านี้ อตตัจจังขาดสูญเด็ดขาด” สมณพราหมณ์พวกหนึ่งบัญญัติความขาดสูญ ความพินาศ และความไม่เกิดอีก ของสัตว์อย่างนี้

[๙๑] ๕๗. (๗) สมณะหรือพราหมณ์คนอื่นกล่าวกับสมณะหรือพราหมณ์คนนั้นอย่างนี้ว่า “ท่านผู้เจริญ อตตาทที่ท่านพูดถึงนั้นมีจริง เราไม่ปฏิเสธว่าไม่มี แต่ อตตานี้ไม่ใช่ขาดสูญเด็ดขาดเพราะเหตุเพียงเท่านี้ ยังมีอตตาคืออื่นที่ถึงขั้นเนวสัญญานาสัญญายตนะ โดยกำหนดว่านั้นละเอียด นั้นประณีต เพราะล่อง อากิญจัญญายตนะได้โดยประการทั้งปวง ท่านยังไม่รู้ไม่เห็น แต่เรารู้เราเห็น อตตานั้นหลังจากตายแล้วจะขาดสูญพินาศไม่เกิดอีก ด้วยเหตุเพียงเท่านี้ อตตัจจังขาดสูญเด็ดขาด” สมณพราหมณ์พวกหนึ่งบัญญัติความขาดสูญ ความพินาศ และความไม่เกิดอีกของสัตว์อย่างนี้

[๙๒] ภิกษุทั้งหลาย สมณพราหมณ์เหล่านั้นมีวาทะว่า หลังจากตายแล้ว อตตขาดสูญ บัญญัติ ความขาดสูญ ความพินาศ และความไม่เกิดอีกของสัตว์ด้วยมูลเหตุ ๗ อย่างนี้แล ก็สมณพราหมณ์เหล่านั้นทุกจำพวกมีวาทะว่าหลังจาก ตายแล้วอตตขาดสูญ บัญญัติความขาดสูญ ความพินาศ และความไม่เกิดอีก ของสัตว์ด้วยมูลเหตุทั้ง ๗ อย่างนี้ หรือด้วยมูลเหตุอย่างใดอย่างหนึ่งใน ๗ อย่างนี้ ไม่พ้นไปจากนี้ ฯลฯ อันเป็นเหตุให้คนกล่าวยกย่องตถาคตตามความเป็นจริง

ทิฏฐธัมมนิพพานวาทะ³⁸ ๕

เห็นว่ามิสภาพบางอย่างเป็นนิพพานในปัจจุบัน

[๙๓] ภิกษุทั้งหลาย มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่งมีวาทะว่า มีสภาพบางอย่างเป็นนิพพานในปัจจุบัน บัญญัตินิพพานในปัจจุบันว่า เป็นบรมธรรมของสัตว์ ด้วย มูลเหตุ ๕ อย่าง ก็สมณพราหมณ์ผู้เจริญเหล่านั้นอาศัยอะไรปรารภอะไรจึงมีวาทะ ว่า มีสภาพบางอย่างเป็นนิพพานในปัจจุบัน บัญญัตินิพพานในปัจจุบันว่า เป็น บรมธรรมของสัตว์ ด้วยมูลเหตุ ๕ อย่าง

³⁸ ทิฏฐธัมมนิพพานวาทะ หมายถึง ลัทธิที่ถือว่า สามารถบรรลุนิพพาน หรือสามารถดับทุกข์ได้โดยง่าย ในอรรถภาพนี้ เป็นความเข้าใจของพวกที่เห็นความเปลือยเปลี่ยวจากกามคุณว่าเป็นนิพพาน หรือเห็นความสุขจากฉานว่าเป็นนิพพาน (ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๙๗/๑๑๒)

[๙๔] ๕๘. (๑) สมณะหรือพราหมณ์บางคนในโลกนี้มีวาทะมีพรรคณะอย่างนี้ว่า “ท่านผู้เจริญ เพราะเหตุที่อดีตานี้เฝ้าบิณฑิมาผลิตผลิตอยู่ด้วยกามคุณ ๕ จึงชื่อว่าบรรลุนิพพานในปัจจุบันอันเป็นบรมธรรม” สมณพราหมณ์พวกหนึ่งบัญญัตินิพพานในปัจจุบันว่า เป็นบรมธรรมของสัตว์อย่างนี้

[๙๕] ๕๙. (๒) สมณะหรือพราหมณ์คนอื่นกล่าวกับสมณะหรือพราหมณ์คนนั้นอย่างนี้ว่า “ท่านผู้เจริญ อดีตาท่านพูดถึงนั้นมีจริง เราไม่ปฏิเสธว่าไม่มี แต่ อดีตานี้ไม่ใช่จะบรรลุนิพพานในปัจจุบันอันเป็นบรมธรรมได้เพราะเหตุเพียงเท่า นี้ เพราะเหตุไร เพราะกามไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ผันแปรเป็นธรรมดา เพราะกามนั้น ผันแปรไปเป็นอื่น ความโศกเศร้า ความคร่ำครวญ ความไม่สบายกาย ความไม่สบายใจ และความคับแค้นใจจึงเกิดขึ้น เพราะเหตุที่อดีตานี้สังัดจากกามและ อกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฌานที่มีวิตก วิจาร์ ปิติและสุขเกิดจากวิเวกอยู่ จึงชื่อว่าบรรลุนิพพานในปัจจุบันอันเป็นบรมธรรม” สมณพราหมณ์พวกหนึ่งบัญญัตินิพพานในปัจจุบันว่า เป็นบรมธรรมของสัตว์อย่างนี้

[๙๖] ๖๐. (๓) สมณะหรือพราหมณ์คนอื่นกล่าวกับสมณะหรือพราหมณ์คนนั้นอย่างนี้ว่า “ท่านผู้เจริญ อดีตาท่านพูดถึงนั้นมีจริง เราไม่ปฏิเสธว่าไม่มี แต่ อดีตานี้ไม่ใช่จะบรรลุนิพพานในปัจจุบันอันเป็นบรมธรรมได้เพราะเหตุเพียงเท่า นี้ เพราะเหตุไร เพราะปฐมฌานที่มีวิตกมีวิจาร์นั้นบัณฑิตกล่าวว่า ยังหยาบอยู่ เพราะเหตุที่วิตกวิจาร์สงบไป อดีตานี้จึงบรรลุทุติยฌานมีความผ่องใสในภายใน มีภาวะที่จิตเป็นหนึ่งผุดขึ้น ไม่มีวิตกไม่มีวิจาร์ มีแต่ปิติและสุขอันเกิดจากสมาธิอยู่ จึงชื่อว่าบรรลุนิพพานในปัจจุบันอันเป็นบรมธรรม” สมณพราหมณ์พวกหนึ่งบัญญัตินิพพานในปัจจุบันว่าเป็นบรมธรรมของสัตว์อย่างนี้

[๙๗] ๖๑. (๔) สมณะหรือพราหมณ์คนอื่นกล่าวกับสมณะหรือพราหมณ์คนนั้นอย่างนี้ว่า “ท่านผู้เจริญ อดีตาท่านพูดถึงนั้นมีจริง เราไม่ปฏิเสธว่าไม่มี แต่ อดีตานี้ไม่ใช่จะบรรลุนิพพานในปัจจุบันอันเป็นบรมธรรมได้เพราะเหตุเพียงเท่านี้ เพราะเหตุไร เพราะทุติยฌานที่ยังมีปิติเป็นเหตุให้จิตเบิกบานนั้นบัณฑิตกล่าวว่า ยังหยาบอยู่ เพราะเหตุที่ปิติจางคลายไป อดีตานี้จึงมีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะ เสวยสุขด้วยนามกาย บรรลุตติยฌานที่พระอรหังทั้งหลายสรรเสริญว่า ผู้มีอุเบกขา มีสติอยู่เป็นสุข จึงชื่อว่าบรรลุนิพพานในปัจจุบันอันเป็นบรมธรรม” สมณพราหมณ์พวกหนึ่งบัญญัตินิพพานในปัจจุบันว่าเป็นบรมธรรมของสัตว์อย่างนี้

[๙๘] ๖๒. (๕) สมณะหรือพราหมณ์คนอื่นกล่าวกับสมณะหรือพราหมณ์คนนั้นอย่างนี้ว่า “ท่านผู้เจริญ อดีตาท่านพูดถึงนั้นมีจริง เราไม่ปฏิเสธว่าไม่มี แต่ อดีตานี้ไม่ใช่จะบรรลุนิพพานในปัจจุบันอันเป็นบรมธรรมได้เพราะเหตุเพียงเท่า นี้ เพราะเหตุไร เพราะตติยฌานที่จิตยังคำนึงถึงสุขอยู่นั้นบัณฑิตกล่าวว่า ยังหยาบอยู่ เพราะเหตุที่ละสุขและทุกข์ได้ เพราะโสมนัสและโทมนัสก่อนดับไปก่อน อดีตานี้จึงบรรลุจตุตถฌานที่ไม่มีทุกข์ไม่มีสุข มีสติบริสุทธิ์เพราะอุเบกขาอยู่ จึงชื่อว่าบรรลุนิพพานในปัจจุบันอันเป็นบรมธรรม” สมณพราหมณ์พวกหนึ่งบัญญัตินิพพานในปัจจุบันว่าเป็นบรมธรรมของสัตว์อย่างนี้

สรุปปฏิญญัตถมนิพพานวาทะ

[๙๙] ภิกษุทั้งหลาย สมณพราหมณ์เหล่านั้นมีวาทะว่า มีสภาพบางอย่าง เป็นนิพพานในปัจจุบัน บัญญัตินิพพานในปัจจุบันว่า เป็นบรมธรรมของสัตว์ ด้วย มูลเหตุ ๕ อย่างนี้แล ก็สมณพราหมณ์เหล่านั้น ทุกจำพวกมีวาทะว่า มีสภาพ บางอย่างเป็นนิพพานในปัจจุบัน บัญญัตินิพพานในปัจจุบันว่าเป็นบรมธรรมของ สัตว์ ด้วยมูลเหตุทั้ง ๕ อย่างนี้ หรือด้วยมูลเหตุอย่างใดอย่างหนึ่งใน ๕ อย่างนี้ ไม่พ้นไปจากนี้ ฯลฯ อันเป็นเหตุให้คนกล่าวยกย่องตถาคตถูกต้องตามความเป็นจริง

[๑๐๐] ภิกษุทั้งหลาย สมณพราหมณ์เหล่านั้นกำหนดขันธ (สรรพสิ่ง) ส่วนอนาคต เห็นคล้อยตามขันธส่วนอนาคต ปวารณขันธส่วนอนาคต ประกาศวาทะแสดงปฏิญญิต่าง ๆ ด้วยมูลเหตุ ๔๔ อย่างนี้แล ก็

สมณพราหมณ์เหล่านั้นทุกจำพวกกำหนดขันธส่วนอนาคต เห็นคล้อยตามขันธส่วนอนาคต ปรรวณขันธส่วนอนาคต ประกาศวาทะแสดงทิวฏฐิต่าง ๆ ด้วยมูลเหตุทั้ง ๔๔ อย่างนี้ หรือด้วยมูลเหตุอย่างใดอย่างหนึ่งใน ๔๔ อย่างนี้ ไม่พ้นไปจากนี้ ฯลฯ อันเป็นเหตุให้คนกล่าววักย่องตถาคตถูกต้องตามความเป็นจริง

[๑๐๑] ภิกษุทั้งหลาย สมณพราหมณ์พวกที่กำหนดขันธส่วนอดีต พวกที่กำหนดขันธส่วนอนาคต และพวกที่กำหนดขันธทั้งส่วนอดีตและอนาคต ล้วนมี ความเห็นคล้อยตามขันธทั้งส่วนอดีตและอนาคต ปรรวณขันธทั้งส่วนอดีตและ อนาคต ประกาศวาทะแสดงทิวฏฐิต่าง ๆ ด้วยมูลเหตุ ๖๒ อย่างนี้แล

[๑๐๒] ก็สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นทุกจำพวกที่กำหนดขันธส่วนอดีต ที่กำหนดขันธส่วนอนาคต หรือที่กำหนดขันธทั้งส่วนอดีตและอนาคต ล้วนมีความ เห็นคล้อยตามขันธทั้งส่วนอดีตและอนาคต ปรรวณขันธทั้งส่วนอดีตและอนาคต ประกาศวาทะแสดงทิวฏฐิต่าง ๆ ด้วยมูลเหตุทั้ง ๖๒ อย่างนี้ หรือด้วยมูลเหตุอย่างใดอย่างหนึ่งใน ๖๒ อย่างนี้ ไม่พ้นไปจากนี้

[๑๐๓] ภิกษุทั้งหลาย เรื่องนี้ตถาคตรู้ ชัดว่า มูลเหตุแห่งทิวฏฐิเหล่านี้ที่บุคคลยึดถืออย่างนี้แล้ว ย่อมมีคติและภพหน้าอย่างนั้น ๆ ตถาคตรู้มูลเหตุนั้นชัด และยังรู้ชัดยิ่งขึ้นไปกว่านั้นอีกจึงไม่ยึดมั่น เมื่อไม่ยึดมั่นจึงรู้ความดับด้วยตนเอง รู้ความเกิด ความดับ คุณ โทษแห่งเวทนา และอุปายเครื่องสลัดเวทนาออกตามความเป็นจริง ตถาคตจึงหลุดพ้นเพราะไม่ยึดมั่นถือมั่น

[๑๐๔] ภิกษุทั้งหลาย ธรรมเหล่านี้แล ลึกซึ้ง เห็นได้ยาก รู้ตามได้ยาก สงบ ประณีต ใช้เหตุผลคาดคะเนเอาไม่ได้ ละเอียด รู้ได้เฉพาะบัณฑิต ซึ่งตถาคตรู้แจ้งได้เองแล้วสั่งสอนผู้อื่นให้รู้แจ้งตามอันเป็นเหตุให้คนกล่าววักย่องตถาคตถูกต้องตามความเป็นจริง

(ทิวฏฐิ ๖๒ จบ)

ว่าด้วยการบัญญัติอัตตาและโลกเพราะความแสหา ความดิ้นรนของคณมีตณหา

[๑๐๕] ภิกษุทั้งหลาย บรรดาสมณพราหมณ์เหล่านั้น พวกที่มี วาทะว่าเที่ยง บัญญัติอัตตาและโลกว่าเที่ยง ด้วยมูลเหตุ ๔ อย่าง ซ้อนั้นเป็นความเข้าใจของ พวกเขาผู้ไม่รู้ไม่เห็น เป็นความแสหา ความดิ้นรนของคณมีตณหาเท่านั้น

[๑๐๖] พวกที่มี วาทะว่า บางอย่างเที่ยง บางอย่างไม่เที่ยง บัญญัติอัตตาและโลกว่า บางอย่างเที่ยง บางอย่างไม่เที่ยง ด้วยมูลเหตุ ๔ อย่าง ซ้อนั้นเป็นความเข้าใจของ พวกเขาผู้ไม่รู้ไม่เห็น เป็นความแสหา ความดิ้นรนของคณมีตณหาเหมือนกัน

[๑๐๗] พวกที่มี วาทะว่า โลกมีที่ สุด โลกไม่มีที่ สุด บัญญัติว่า โลกมีที่ สุด โลกไม่มี ที่ สุด ด้วยมูลเหตุ ๔ อย่าง ซ้อนั้นเป็นความเข้าใจของ พวกเขาผู้ไม่รู้ไม่เห็น เป็นความแสหา ความดิ้นรนของคณมีตณหาเหมือนกัน

[๑๐๘] พวกที่มี วาทะหลบเลี่ยงไม่แน่นอน พอถูกถามปัญหาในประเด็นนั้น ๆ ย่อมกล่าวหลบเลี่ยงไม่แน่นอน ด้วยมูลเหตุ ๔ อย่าง ซ้อนั้นเป็นความเข้าใจของ พวกเขาผู้ไม่รู้ไม่เห็น เป็นความแสหา ความดิ้นรนของคณมีตณหาเหมือนกัน

[๑๐๙] พวกที่มี วาทะว่า อัตตาและโลกเกิดขึ้นเองไม่มีเหตุปัจจัย บัญญัติ อัตตาและโลกว่า เกิดขึ้นเองไม่มีเหตุปัจจัย ด้วยมูลเหตุ ๒ อย่าง ซ้อนั้นเป็นความเข้าใจของ พวกเขาผู้ไม่รู้ไม่เห็น เป็นความแสหา ความดิ้นรนของคณมีตณหาเหมือนกัน

[๑๑๐] พวกที่กำหนดขันธส่วนอดีต เห็นคล้อยตามขันธส่วนอดีต ปรรวณขันธ ส่วนอดีต ประกาศวาทะแสดงทิวฏฐิต่าง ๆ ด้วยมูลเหตุ ๑๘ อย่าง ซ้อนั้นเป็นความเข้าใจของ พวกเขาผู้ไม่รู้ไม่เห็น เป็นความแสหา ความดิ้นรนของคณมีตณหาเท่านั้น

[๑๑๑] พวกที่มี วาตะว่า อุตตาทหลังจากตายแล้วมีสัญญา บัญญัติอุตตาทหลังจากตายแล้วว่ามีสัญญา ด้วยมูลเหตุ ๑๖ อย่าง ข้อนั้นเป็นความเข้าใจของพวกเขา ผู้ไม่รู้ไม่เห็น เป็นความแสหา ความดิ้นรนของคนมีต้นหาเหมือนกัน

[๑๑๒] พวกที่มี วาตะว่า อุตตาทหลังจากตายแล้วไม่มีสัญญา บัญญัติอุตตาทหลังจากตายแล้วว่ามีสัญญา ด้วยมูลเหตุ ๘ อย่าง ข้อนั้นเป็นความเข้าใจของพวกเขา ผู้ไม่รู้ไม่เห็น เป็นความแสหา ความดิ้นรนของคนมีต้นหาเหมือนกัน

[๑๑๓] พวกที่มี วาตะว่า อุตตาทหลังจากตายแล้วมีสัญญาก็มิใช่ ไม่มีสัญญาก็มิใช่ บัญญัติอุตตาทหลังจากตายแล้วว่ามีสัญญาก็มิใช่ ไม่มีสัญญาก็มิใช่ ด้วย มูลเหตุ ๘ อย่าง ข้อนั้นเป็นความเข้าใจของพวกเขา ผู้ไม่รู้ไม่เห็น เป็นความแสหา ความดิ้นรนของคนมีต้นหาเหมือนกัน

[๑๑๔] พวกที่มี วาตะว่า หลังจากตายแล้วอุตตาทขาดสูญ บัญญัติความขาด สูญ ความพินาศ และความไม่เกิดอีกของสัตว์ ด้วยมูลเหตุ ๗ อย่าง ข้อนั้นเป็น ความเข้าใจของพวกเขา ผู้ไม่รู้ไม่เห็น เป็นความแสหา ความดิ้นรนของคนมีต้นหาเหมือนกัน

[๑๑๕] พวกที่มี วาตะว่า มีสภาพบางอย่างเป็นนิพพานในปัจจุบัน บัญญัตินิพพานในปัจจุบันว่าเป็นบรมธรรมของสัตว์ ด้วยมูลเหตุ ๕ อย่าง ข้อนั้นเป็น ความเข้าใจของพวกเขา ผู้ไม่รู้ไม่เห็น เป็นความแสหา ความดิ้นรนของคนมีต้นหา เหมือนกัน

[๑๑๖] พวกที่กำหนดชั้นร้งส่วนอนาคต เห็นคล้อยตามชั้นร้งส่วนอนาคต ปรรวมชั้นร้งส่วนอนาคต ประกาศวาตะแสดงทิวฎีต่าง ๆ ด้วยมูลเหตุ ๔๔ อย่าง ข้อนั้นเป็นความเข้าใจของพวกเขา ผู้ไม่รู้ไม่เห็น เป็นความแสหา ความดิ้นรนของคนมีต้นหาเท่านั้น

[๑๑๗] ภิกษุทั้งหลาย สมณพราหมณ์พวกที่กำหนดชั้นร้งส่วนอดีต พวกที่กำหนดชั้นร้งส่วนอนาคต และพวกที่กำหนดชั้นร้งทั้งส่วนอดีตและอนาคต ล้วนมีความเห็นคล้อยตามชั้นร้งทั้งส่วนอดีตและอนาคต ปรรวมชั้นร้งทั้งส่วนอดีตและอนาคต ประกาศวาตะแสดงทิวฎีต่าง ๆ ด้วยมูลเหตุ ๖๒ อย่าง ข้อนั้นเป็นความเข้าใจของพวกเขา ผู้ไม่รู้ไม่เห็น เป็นความแสหา ความดิ้นรนของคนมีต้นหาเท่านั้น

ว่าด้วยการบัญญัติอุตตาทและโลกเพราะผัสสะเป็นเหตุ

[๑๑๘] ภิกษุทั้งหลาย บรรดาสมณพราหมณ์เหล่านั้น พวกที่มี วาตะว่าเที่ยง บัญญัติอุตตาทและโลกว่าเที่ยง ด้วยมูลเหตุ ๔ อย่าง ข้อนั้นเพราะผัสสะเป็นเหตุ

[๑๑๙] พวกที่มี วาตะว่า บางอย่างเที่ยง บางอย่างไม่เที่ยง บัญญัติอุตตาทและโลกว่า บางอย่างเที่ยง บางอย่างไม่เที่ยง ด้วยมูลเหตุ ๔ อย่าง ข้อนั้นเพราะผัสสะเป็นเหตุ

[๑๒๐] พวกที่มี วาตะว่า โลกมีที่สุด โลกไม่มีที่สุด บัญญัติว่า โลกมีที่สุด โลกไม่มีที่สุด ด้วยมูลเหตุ ๔ อย่าง ข้อนั้นเพราะผัสสะเป็นเหตุ

[๑๒๑] พวกที่มี วาตะหลบเลี่ยงไม่แน่นอน พอถูกถามปัญหาในประเด็นนั้น ๆ ย่อมกล่าวหลบเลี่ยงไม่แน่นอน ด้วยมูลเหตุ ๔ อย่าง ข้อนั้นเพราะผัสสะเป็นเหตุ

[๑๒๒] พวกที่มี วาตะว่า อุตตาทและโลกเกิดขึ้นเองไม่มีเหตุปัจจัย บัญญัติ อุตตาทและโลกว่า เกิดขึ้นเองไม่มีเหตุปัจจัย ด้วยมูลเหตุ ๒ อย่าง ข้อนั้นเพราะผัสสะเป็นเหตุ

[๑๒๓] พวกที่กำหนดชั้นร้งส่วนอดีต เห็นคล้อยตามชั้นร้งส่วนอดีต ปรรวม ชั้นร้งส่วนอดีต ประกาศวาตะแสดงทิวฎีต่าง ๆ ด้วยมูลเหตุ ๑๘ อย่าง ข้อนั้นก็ เพราะผัสสะเป็นเหตุ

[๑๒๔] พวกที่มี วาตะว่า อุตตาทหลังจากตายแล้วมีสัญญา บัญญัติอุตตาท หลังจากตายแล้วว่ามีสัญญา ด้วยมูลเหตุ ๑๖ อย่าง ข้อนั้นเพราะผัสสะเป็นเหตุ

[๑๒๕] พวกที่มี วาตะว่า อุตตาหลังจากตายแล้วไม่มีสัญญา บัญญัติอุตตาหลังจากตายแล้วว่ามีสัญญา ด้วยมูลเหตุ ๘ อย่าง ซ้อนั้นเพราะผัสสะเป็นเหตุ

[๑๒๖] พวกที่มีวาตะว่า อุตตาหลังจากตายแล้วมีสัญญาก็มิใช่ ไม่มีสัญญา ก็มิใช่ บัญญัติอุตตาหลังจากตายแล้วว่ามีสัญญาก็มิใช่ ไม่มีสัญญาก็มิใช่ ด้วย มูลเหตุ ๘ อย่าง ซ้อนั้นเพราะผัสสะเป็นเหตุ

[๑๒๗] พวกที่มี วาตะว่า หลังจากตายแล้วอุตตาขาดสูญ บัญญัติความขาด สูญ ความพินาศและความไม่เกิดอีกของสัตว์ ด้วยมูลเหตุ ๗ อย่าง ซ้อนั้นเพราะผัสสะเป็นเหตุ

[๑๒๘] พวกที่มี วาตะว่า มีสภาพบางอย่างเป็นนิพพานในปัจจุบัน บัญญัตินิพพานในปัจจุบันว่าเป็นบรมธรรมของสัตว์ ด้วยมูลเหตุ ๕ อย่าง ซ้อนั้นเพราะผัสสะเป็นเหตุ

[๑๒๙] พวกที่กำหนดชั้นรณส่วนอนาคต เห็นคล้อยตามชั้นรณส่วนอนาคต ปรรากชั้นรณส่วนอนาคต ประกาศวาตะแสดงทิวฐิต่าง ๆ ด้วยมูลเหตุ ๔๔ อย่าง ซ้อนั้นเพราะผัสสะเป็นเหตุ

[๑๓๐] ภิกษุทั้งหลาย สมณพราหมณ์พวกที่กำหนดชั้นรณอดีต พวกที่กำหนดชั้นรณอนาคต และพวกที่กำหนดชั้นรณทั้งส่วนอดีตและอนาคต ล้วนมีความเห็นคล้อยตามชั้นรณทั้งส่วนอดีตและอนาคต ปรรากชั้นรณทั้งส่วนอดีตและอนาคต ประกาศวาตะแสดงทิวฐิต่าง ๆ ด้วยมูลเหตุ ๖๒ อย่าง ซ้อนั้นเพราะผัสสะเป็นเหตุ

ว่าด้วยสิ่งที่เป็นไปได้

[๑๓๑] ภิกษุทั้งหลาย บรรดาสมณพราหมณ์เหล่านั้น พวกที่มี วาตะว่าเที่ยง บัญญัติอุตตาและโลกว่าเที่ยง ด้วยมูลเหตุ ๔ อย่าง เป็นไปไม่ได้เลยที่พวกเขาเว้นจากผัสสะแล้วจะยังรู้สึกได้

[๑๓๒] พวกที่มี วาตะว่า บางอย่างเที่ยง บางอย่างไม่เที่ยง บัญญัติอุตตาและโลกว่า บางอย่างเที่ยง บางอย่างไม่เที่ยง ด้วยมูลเหตุ ๔ อย่าง เป็นไปไม่ได้เลยที่พวกเขาเว้นจากผัสสะแล้วจะยังรู้สึกได้

[๑๓๓] พวกที่มี วาตะว่า โลกมีที่สุด โลกไม่มีที่สุด บัญญัติว่า โลกมีที่สุด โลกไม่มีที่สุด ด้วยมูลเหตุ ๔ อย่าง เป็นไปไม่ได้เลยที่พวกเขาเว้นจากผัสสะแล้วจะยังรู้สึกได้

[๑๓๔] พวกที่มี วาตะหลบเลี่ยงไม่แน่นอน พอถูกถามปัญหาในประเด็นนั้น ๆ ย่อมกล่าวหลบเลี่ยงไม่แน่นอนด้วยมูลเหตุ ๔ อย่าง เป็นไปไม่ได้เลยที่พวกเขาเว้นจากผัสสะแล้วจะยังรู้สึกได้

[๑๓๕] พวกที่มี วาตะว่า อุตตาและโลกเกิดขึ้นเองไม่มีเหตุปัจจัย บัญญัติ อุตตาและโลกว่า เกิดขึ้นเองไม่มีเหตุปัจจัย ด้วยมูลเหตุ ๒ อย่าง เป็นไปไม่ได้เลยที่พวกเขาเว้นจากผัสสะแล้วจะยังรู้สึกได้

[๑๓๖] พวกที่กำหนดชั้นรณอดีต เห็นคล้อยตามชั้นรณอดีต ปรราก ชั้นรณอดีต ประกาศวาตะแสดงทิวฐิต่าง ๆ ด้วยมูลเหตุ ๑๘ อย่าง เป็นไปไม่ได้เลยที่พวกเขาเว้นจากผัสสะแล้วจะยังรู้สึกได้

[๑๓๗] พวกที่มี วาตะว่า อุตตาหลังจากตายแล้วมีสัญญา บัญญัติอุตตาหลังจากตายแล้วว่ามีสัญญา ด้วยมูลเหตุ ๑๖ อย่าง เป็นไปไม่ได้เลยที่พวกเขาเว้น จากผัสสะแล้วจะยังรู้สึกได้

[๑๓๘] พวกที่มี วาตะว่า อุตตาหลังจากตายแล้วไม่มีสัญญา บัญญัติอุตตาหลังจากตายแล้วว่ามีสัญญา ไม่มีสัญญา ด้วยมูลเหตุ ๘ อย่าง เป็นไปไม่ได้เลยที่พวกเขาเว้นจากผัสสะแล้วจะยังรู้สึกได้

[๑๓๙] พวกที่มี วาตะว่า อุตตาหลังจากตายแล้วมีสัญญาก็มิใช่ ไม่มีสัญญา ก็มิใช่ บัญญัติอุตตาหลังจากตายแล้วว่ามีสัญญาก็มิใช่ ไม่มีสัญญาก็มิใช่ ด้วย มูลเหตุ ๘ อย่าง เป็นไปไม่ได้เลยที่พวกเขาเว้นจากผัสสะแล้วจะยังรู้สึกได้

[๑๔๐] พวกที่มี วาตะว่า หลังจากตายแล้วอุตตาขาดสูญ บัญญัติความขาดสูญ ความพินาศและความไม่เกิดอีกของสัตว์ ด้วยมูลเหตุ ๗ อย่าง เป็นไปไม่ได้เลย ที่พวกเขาเว้นจากผัสสะแล้วจะยังรู้สึกได้

[๑๔๑] พวกที่มีวาตะว่า มีสภาพบางอย่างเป็นนิพพานในปัจจุบัน บัญญัตินิพพานในปัจจุบันว่าเป็นบรมธรรมของสัตว์ ด้วยมูลเหตุ ๕ อย่าง เป็นไปไม่ได้เลย ที่พวกเขาเว้นจากผัสสะแล้วจะยังรู้สึกได้

[๑๔๒] พวกที่กำหนดขันธส่วนอนาคต เห็นคล้อยตามขันธส่วนอนาคต ปรรวากขันธส่วนอนาคต ประกาศวาตะแสดงทิวฎีต่าง ๆ ด้วยมูลเหตุ ๔๔ อย่าง เป็นไปไม่ได้เลยที่พวกเขาเว้นจากผัสสะแล้วจะยังรู้สึกได้

[๑๔๓] ภิกษุทั้งหลาย สมณพราหมณ์พวกที่กำหนดขันธส่วนอดีต พวกที่กำหนดขันธส่วนอนาคต และพวกที่กำหนดขันธทั้งส่วนอดีตและอนาคต ล้วนมีความเห็นคล้อยตามขันธทั้งส่วนอดีตและอนาคต ปรรวากขันธทั้งส่วนอดีตและ อนาคต ประกาศวาตะแสดงทิวฎีต่าง ๆ ด้วยมูลเหตุ ๖๒ อย่าง เป็นไปไม่ได้เลยที่พวกเขาเว้นจากผัสสะแล้วจะยังรู้สึกได้

ว่าด้วยวิภูฏะที่เจ้าลัทธิตั้งไว้

[๑๔๔] ภิกษุทั้งหลาย บรรดาสมณพราหมณ์เหล่านั้น พวกที่มีวาตะว่าเที่ยง บัญญัติอิตตาและโลกว่าเที่ยง ด้วยมูลเหตุ ๔ อย่าง พวกที่มีวาตะว่า บางอย่าง เที่ยง บางอย่างไม่เที่ยง ฯลฯ พวกที่มีวาตะว่าโลกมีที่สุด โลกไม่มีที่สุด ฯลฯ พวกที่มีวาตะหยาบเลี้ยวไม่แน่นอน ฯลฯ พวกที่มีวาตะว่า อิตตาและโลกเกิดขึ้นเองไม่มีเหตุปัจจัย ฯลฯ พวกที่กำหนดขันธส่วนอดีต ฯลฯ พวกที่มีวาตะว่า อิตตาหลังจากตายแล้วมีสัญญา ฯลฯ พวกที่มีวาตะว่า อิตตาหลังจากตายแล้วไม่มีสัญญา ฯลฯ พวกที่มีวาตะว่า อิตตาหลังจากตายแล้วมีสัญญาก็มิใช่ ไม่มีสัญญาก็มิใช่ ฯลฯ พวกที่มีวาตะว่า หลังจากตายแล้วอิตตาขาดสูญ ฯลฯ พวกที่มีวาตะว่า มีสภาพ บางอย่างเป็นนิพพานในปัจจุบัน ฯลฯ พวกที่กำหนดขันธส่วนอนาคต ฯลฯ พวกที่กำหนดขันธส่วนอดีต พวกที่กำหนดขันธส่วนอนาคต และพวกที่กำหนดขันธทั้งส่วนอดีตและอนาคต ล้วนมีความเห็นคล้อยตามขันธทั้งส่วนอดีตและอนาคต ปรรวากขันธทั้งส่วนอดีตและอนาคต ประกาศวาตะแสดงทิวฎีต่าง ๆ ด้วยมูลเหตุ ๖๒ อย่าง สมณพราหมณ์เหล่านั้นทุกจำพวกรับสัมผัส (ผัสสะ)³⁹ ทางผัสสสายตนะ ๖ แล้ว เกิดเวทนา (ความรู้สึก) เพราะเวทนาเป็นปัจจัยจึงเกิดมีตัณหา (ความอยาก) เพราะตัณหาเป็นปัจจัยจึงเกิดมีอุปาทาน (ความยึดมั่น ถือมั่น) เพราะอุปาทานเป็นปัจจัยจึงเกิดมีภพ (ความมี ความเป็น) เพราะภพเป็นปัจจัยจึงเกิดมีชาติ (ความเกิด) เพราะชาติเป็นปัจจัยจึงเกิดมีชรา (ความแก่) มรณะ (ความตาย) โสกะ (ความเศร้าโศก) ปริเทวะ (ความคร่ำครวญ) ทุกข์ (ความไม่สบายกาย) โทมนัส (ความไม่สบายใจ) และอุปายาส (ความคับแค้นใจ)

ว่าด้วยไม่มีวิภูฏะเป็นต้น

[๑๔๕] ภิกษุทั้งหลาย เมื่อใดภิกษุรู้ชัดถึงความเกิด ความดับ คุณ โทษแห่งผัสสสายตนะ ๖ และอุปายาสเครื่องสลัดผัสสสายตนะเหล่านั้นออกตามความเป็นจริง เมื่อนั้นเธอย่อมรู้ชัดยิ่งกว่าสมณพราหมณ์เหล่านั้น

อุปมาเหมือนชาวประมงทอดแห

[๑๔๖] ภิกษุทั้งหลาย สมณะหรือพราหมณ์พวกที่กำหนดขันธส่วนอดีต พวกที่กำหนดขันธส่วนอนาคต และพวกที่กำหนดขันธทั้งส่วนอดีตและอนาคต ล้วนมีความเห็นคล้อยตามขันธทั้งส่วนอดีตและ

³⁹ สัมผัส ในที่นี้หมายถึงการกระทบกันระหว่างอายตนะภายในกับอายตนะภายนอก เช่น ตากระทบรูป พระพุทธเจ้าตรัสว่า ทิวฎี ๖๒ เริ่มต้นจากผัสสะนำไปสู่เวทนา สุดท้ายก็คือความทุกข์ ดังนั้นจึงไม่อาจนำไปสู่ความดับทุกข์ได้แต่อย่างใด (ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๑๔๔/๑๑๖)

อนาคต บรรพชาขั้นที่ส่วนอดีตและ อนาคต ประกาศสาธะแสดงทิวฎีต่าง ๆ ทั้งหมดถูกทิวฎี ๖๒ นี้ซึ่งเป็น
จุดตาข่ายปกคลุมเอาไว้ ตกอยู่ในตาข่ายนี้ เมื่อโผล่ขึ้นก็โผล่อยู่ในตาข่ายนี้ ติดอยู่ในตาข่ายนี้ ถูกปกคลุม
เอาไว้ เมื่อโผล่ขึ้นก็โผล่อยู่ในตาข่ายนี้เอง

เปรียบเหมือนชาวประมง หรือลูกมือชาวประมง ผู้ชำนาญ ใช้แหดักที่ทอดลงหนองน้ำเล็ก ๆ เขา
คิดว่า บรรดาสัตว์ตัวใหญ่ในหนองน้ำแห่งนี้ทั้งหมดถูกแหครอบเอาไว้ อยู่ในแหนี้ เมื่อผุดขึ้นก็ผุดอยู่ในแหนี้
ติดอยู่ในแหนี้ ถูกครอบเอาไว้ เมื่อผุดขึ้นก็ผุดอยู่ในแหนี้ ฉะนั้นใด สมณะหรือพราหมณ์พวกที่กำหนดขั้นที่ส่วน
อดีต พวกที่กำหนดขั้นที่ส่วนอนาคต และพวกที่กำหนดขั้นที่ส่วนอดีตและอนาคต ล้วนมี ความเห็นคล้อย
ตามขั้นที่ส่วนอดีตและอนาคต บรรพชาขั้นที่ส่วนอดีตและอนาคต ประกาศสาธะแสดงทิวฎีต่าง ๆ
ทั้งหมดถูกทิวฎี ๖๒ นี้⁴⁰ ซึ่งเป็นจุดตาข่ายปกคลุมเอาไว้ ตกอยู่ในตาข่ายนี้ เมื่อโผล่ขึ้นก็โผล่อยู่ในตาข่ายนี้
ติดอยู่ในตาข่ายนี้ ถูกปกคลุมเอาไว้ เมื่อโผล่ขึ้นก็โผล่อยู่ในตาข่ายนี้เอง ฉะนั้น

อุปมาร่างกายเหมือนผลมะม่วง

[๑๔๗] ภิกษุทั้งหลาย กายของตถาคตขาดต้นหาที่พาไปสู่ภพเสียแล้ว⁴¹ เทวดาและมนุษย์จัก
เห็นกายของตถาคตได้ชั่วเวลายังดำรงอยู่ หลังจากกายแตกสลายไปเพราะสิ้นชีวิตแล้ว เทวดาและมนุษย์
จักไม่เห็นกายนั้นอีก

เปรียบเหมือนเมื่อกลุ่มผลมะม่วงถูกตัดชำ ผลมะม่วงทั้งหมดที่ห้อยอยู่กับชำก็ยอมติดตามชำนั้น
ไป ฉะนั้นใด กายของตถาคตขาดต้นหาที่พาไปสู่ภพเสียแล้ว เทวดาและมนุษย์จักเห็นกายของตถาคตได้ชั่ว
เวลาที่ยังดำรงอยู่ หลังจากกายแตกสลายไปเพราะสิ้นชีวิตแล้ว เทวดาและมนุษย์จักไม่เห็นกายนั้นอีก ฉน
นั้น”

[๑๔๘] เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสอย่างนี้ ท่านพระอานนท์ได้ทูลถามว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ นำ
อัศจรรย์จริง ไม่เคยปรากฏ ธรรมบรรยายนี้มีชื่อว่าอะไร พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “อานนท์ เธอจงจำธรรมบรรยายนี้ว่า ข่ายแห่งประโยชน์ (อรรถชาละ)
ก็ได้ ข่ายแห่งธรรม (ธรรมชาละ) ก็ได้ ข่ายแห่ง สัพพัญญุตญาณอันประเสริฐ (พรหมชาละ) ก็ได้ ข่ายแห่ง
ทิวฎี(ทิวฎีชาละ) ก็ได้ ตำราพิชัยสงคราม (สังคามวิชัย) อันยอดเยี่ยมก็ได้⁴²”

[๑๔๙] ภิกษุเหล่านั้นมีใจยินดีต่างชื่นชมภาสิตของพระผู้มีพระภาค ก็แล เมื่อพระผู้มีพระภาค
ตรัสเวทยากรณภาสิตนี้จบลง โลกธาตุที่ประกอบด้วย ๑๐,๐๐๐ จักรวาลได้หวั่นไหวแล้วแล

พรหมชาลสูตรที่ ๑ จบ

⁴⁰ ทิวฎี ๖๒ คือทิวฎีทางอภิปรายที่มีอยู่ในอินเดีย ทั้งก่อนและร่วมสมัยกับพระพุทธองค์ มีอยู่ทั้งหมด ๖๒ ทิวฎี พระพุทธองค์
ทรงยกมาแสดงเพื่อยืนยันว่า พระองค์ทรงรู้ทิวฎีดังกล่าวอย่างแจ่มแจ้ง และทรงแสดงพรหมชาลสูตรครอบคลุमतิวฎีเหล่านั้น
ทั้งหมด เปรียบเหมือนชาวประมงใช้แหทอดคลุมปลาไว้ได้ ทั้งหมด ฉะนั้น (ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๑๔๖/๑๑๗)

⁴¹ ขาดต้นหาที่พาไปสู่ภพเสียแล้ว ในที่นี้หมายถึงไม่มีต้นหาที่จะเป็นเหตุให้เกิดอีก (ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๑๔๗/๑๑๗-๑๑๘)

⁴² ที่ชื่อว่า ข่ายแห่งประโยชน์ เพราะเหตุที่ในพรหมชาลสูตร พระพุทธองค์ทรงแจกแจงประโยชน์ในโลกนี้ และประโยชน์ในโลก
หน้าอันเป็นจุดตาข่ายไว้ ที่ชื่อว่าข่ายแห่งธรรม เพราะพระองค์ตรัสถึงแบบแผน และลัทธิธรรมนิยมอันเป็นจุดตาข่ายไว้ ที่ชื่อว่า
ข่ายแห่งทิวฎี เพราะพระองค์ทรงแจกแจงทิวฎี ๖๒ อันเป็นจุดตาข่ายที่ผูกมัดผู้ที่มีความเชื่อลัทธิเหล่านั้นไว้ และที่ชื่อว่าตำราพิชัย
สงคราม เพราะผู้ที่ฟังสูตรนี้แล้ว สามารถพิชิตเวทบุตรมาร ชันธมาร มัจจุมาร หรือกิเลสมารได้ (ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๑๔๘/๑๑๘)